

CEZA MUHALEMESİNİN TEMEL BİR İLKESİ OLARAK DELİLLERİN DOĞRUDAN DOĞRUYALIĞI(*)

Dr. Mahmut GÖKPINAR(**)

Öz

Ceza muhakemesi hukukunun temel bir ilkesi olarak delillerin doğrudan doğruyalığı, gerçeğe ulaşma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) diğerlerinin yanı sıra bu amaca ulaşmak için delil serbestisi esasını kabul etmekle birlikte, delillerin ileri sürülmesi ve değerlendirilmesi konularında bir sıralama getirerek bu serbestiyi bir şekilde sınırlandırmıştır. Bu çerçevede, şahsi delillerin maddi olanlara, duruşmada ortaya konan delillere ise bunun dışında ileri sürülenlere göre bir öncelik tanınmıştır. Hakimin olaylara ilişkin bilgisini, ikincil bilgi kaynakları tarafından kendisine aktarılanlara dayandırmaması gerektiği esasına dayanan bu ilke, böylece ceza muhakemesi sistemimizin temelleri arasında yerini almıştır. Delillerin doğrudan olması ilkesi esas olarak fiziki delillere değil, kişisel delillere ilişkin olduğundan, yazılı belge ve tutanaklar duruşmada okunarak karara dayanak olarak kullanılabilir. Böyle bir okuma işlemi doğrudan delil ilkesinin bir istisnası değil, bir sonucudur. Ayrıca gerçeğe ulaşma açısından da bu bir zorunluluktur. Doğrudan delil ilkesinin başlıca istisnası, duruşmada dinlenmesi gereken ifadeleri delil olabilecek bir tanığın, suç ortağının veya bilirkişinin bulunmamasıdır. Bu durum, doğal bir imkânsızlık dolayısıyla ortaya çıkabileceği gibi fiili engellerden de kaynaklanabilir. Her iki halde de olası delillerin kaybolma riski söz konusudur. Okuma yasağının diğer istisnaları orantılılık ilkesine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Doğrudanlık, Şekli-Maddi Anlamda Delillerin Doğrudan Doğruyalığı, Dolaylı Delil İkamesi, Okuma Yasağı, Dolaylı Tanıklık.

IMMEDIACY OF EVIDENCE AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF CRIMINAL PROCEDURE

Abstract

As a fundamental principle of criminal procedure law, the immediacy of evidence emerges as a result of the effort to reach the truth. While the Criminal Procedure Code (CPC) accepts the principle of freedom of evidence, among others, in order to realize this main purpose, the law has limited this freedom in a way, by introducing a ranking in the presentation and evaluation of evidence. In this context, priority has been given to the material ones of personal evidence, and to the evidences presented at the hearing over the other arguments. This principle, which is based on the principle that the judge should not base her knowledge of the events on what is conveyed to her by secondary sources of information, has thus taken its place among the foundations of our criminal procedure system. As a fundamental principle of criminal procedure law, the immediacy of evidence emerges as a result of the effort to reach the truth. While the Criminal Procedure Code (CPC) accepts the principle of freedom of evidence, among others, in order to realize this main purpose, the law has limited this freedom in a way, by introducing a ranking in the presentation and evaluation of evidence. The leading exception to the principle of immediacy evidence is the absence of a witness, accomplice or expert, whose statements may be evidence, when they need to be heard at the hearing. This situation may arise due to a natural impossibility or may arise from natural or actual obstacles. In both cases, there is a risk of loss of possible evidence. Either way, there is a risk of loss of evidence. The other exceptions of the reading ban is based on the principle of proportionality.

(*) [Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 11.03.2024 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 30.07.2024](#)
[DOI No: 10.54704/akdhfd.1450583](#)

(**) Millî Eğitim Bakanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı / Ankara, Türkiye
[E-posta: mahmutgokpinar@hotmail.com](mailto:mahmutgokpinar@hotmail.com)
[Orcid Id: https://orcid.org/0000-0002-7433-0323](https://orcid.org/0000-0002-7433-0323)

Keywords

Immediacy, The Immediacy of the Evidence in the Formel-Material Sense, Indirect Evidence Substitution, Reading Ban, Indirect Testimony.

Extended Abstract

Immediacy of evidence as a fundamental principle of penal procedure law emerges as a result of the effort to reach the truth. The term 'immediacy'⁽¹⁾ is most often referred to in the context of German procedural law and in the nineteenth century it was asserted in its current context by German jurists. To achieve this purpose, The Criminal Procedure Law accepts the principle of circumstantial evidence and it limited this by introducing a ranking in the presentation and evaluation of evidence. In this context, priority has been given to the personal evidence rather than material ones, and to the evidences presented at the hearing over the other arguments. This principle, which is based on the principle that the judge should not base her knowledge of the events on what is conveyed to her by secondary sources of information, has thus taken its place among the foundations of our criminal procedure system. The same considerations are deemed valid for the Criminal Procedure Law (CPPC) too. The principle is based on the assumption that obtaining direct information is more reliable than the indirect one. In order for this to be valid, the judge must first conduct a complete and comprehensive examination of the facts *ex officio*. In this respect, the principle cannot be fully applied at the investigation stage. The principle is generally examined by being divided into two as formal and material. However, this is at the theoretical level, and the formal and material dimension are complementary (balancing) aspects and it cannot be handled independently. The material dimension of the principle of immediacy evidence is a matter of the quality of the evidences which are based on the judge's ad judgements. It is important how the judge reaches the evidence in terms of immediacy in the formal sense, and what kind of evidence he/she applies for the material dimension. Although immediacy of evidence is one of the basic principles, it had to be limited and make exceptions for the reasons of procedural economy and proportionality, preventing the loss of evidence. Over time, it has become impossible to establish a judgment without indirect evidences, it has been emptied by introducing new restrictions to the principle it has turned into a state of exception. The process in which the approach of reading the written proceedings instead of listening directly is dominant. In addition to the collection of evidence in accordance with the principle of immediacy evidence, it should be evaluated undividedly by referring to indirect evidences that complement the personal conviction reached. The important thing is not to use the evidence completely in accordance with the principle; to be considered in the evaluation.

Since the principle of immediacy evidence is essentially about personal evidence, not the physical ones, written documents and proceedings can be used as a basis for the decision by reading at the hearing. Such a reading process is not an exception of the principle of immediacy evidence, but it is a consequence in addition, this is also a necessity in terms of reaching the truth. Most of the exceptions of the principle of immediacy evidence are covered by the situations that are in the CPC provision 211 under the title of the documents to be examined at the hearing. In the terms of German Law, StPO art. provision 251' reading the proceedings' is the same qualification. The leading exception to the principle of immediacy evidence is the absence of a witness, accomplice or expert, whose statements may be evidence, when they need to be heard at the hearing. This situation may arise due to a natural impossibility or may arise from natural or actual obstacles. In both cases, there is a risk of loss of possible evidence. Either way, there is a risk of loss of evidence. The other exceptions of the reading ban is based on the principle of proportionality. When the contribution of hearing the witness or expert at the hearing in reaching the truth is compared with the place where these people are, the hearing "does not seem appropriate" in other words, if it is not measured, these people's proceedings of the hearing by another judge can be read at the hearing. 5271 CPC art. In accordance with 196/1, the court may exempt the accused from being present at the hearing, if the accused who has been questioned by the court or his attorney authorized by him desires. Proceedings of the previous statements and declarations can be read due to limited reasons such as not being able to remember some issues that are important for proof and the emergence of contradictions. The main reason of these exceptions is based on the material fact that is investigated and not be defeated by reality in the criminal court.

⁽¹⁾ Unmittelbarkeit

The testimony of the person who said what he/she heard it is not clearly regulated in either the CPC or the CPPC. Indirect testimony should not be evaluated in terms of the principle of immediacy evidence. The principle appertains that personal evidence should take precedence over documentary evidence, the evidence presented at the hearing should take precedence over other arguments. Whether anything represents the event subject to trial, in other words, whether it has evidential value, if it has evidential value, its weight ratio in the judgment is at the discretion of the judge, who freely evaluates the evidence.

GİRİŞ

Ceza muhakemesi hukukunun temel bir ilkesi olarak delillerin doğrudan doğrualığı, maddi gerçeğe ulaşma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır¹. Bu temel amacı hayata geçirmek için Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) diğer ilkelerin yanı sıra delil serbestisi esasını kabul etmekle birlikte, delillerin ileri sürülmesi ve değerlendirilmesi konularında bir sıralama getirmek suretiyle de bu serbestiyi bir şekilde sınırlandırmıştır. Bu çerçevede CMK, şahsi delillerin maddi olanlara yani belge deliline; duruşmada ortaya konan delillere ise duruşma dışında ileri sürülenlere göre öncelik tanımıştır². İlke, mahkemenin-hakimin³ olaylara ilişkin bilgisini, ikincil bilgi kaynakları tarafından kendisine aktarılanlara dayandırmaması gerektiği⁴ esasına dayanmaktadır.

Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi, hükmü verecek hakim ya da hakimlerin yargılama konusu olay hakkındaki kanaatlerini oluşturma süreciyle ilgili olup⁵ doğrudan bilgi edinmenin dolaylı olandan daha güvenilir olduğu varsayımına dayanmaktadır⁶. Bunun geçerli olabilmesi için de öncelikle hakimin gerçekler hakkında re'sen eksiksiz ve kapsamlı bir inceleme yürütmesi gerekmektedir⁷.

¹ Het Garé, *Onmiddellijkheidsbeginsel in het Nederlandse strafproces*, (1994), 78.

² Cumhur Şahin, *Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğrualılığı İlkesi)*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2001), 19; Aynı yönde: Giulio Illuminati, "The Accusatorial Process from the Italian Point of View", *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation* 35, S. 2 (2010), 310; Sarah J Summers, *Fair Trials the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*, (Hart Publishing, 2007), 54; Nadja Capus, "Written Records of Statements and Fairness", *Obstacles to Fairness in Criminal Proceedings Individual Rights and Institutional Forms*, editör. John D. Jackson/Sarah J. Summers, (Oregon: Oxford and Portland, 2018), 208.

³ Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin, uzlaştırmacı tarafından çözüme kavuşturulan uyuşmazlıklar için de geçerli olması gerektiği yönündeki görüş için bkz. Summers, 48; Bilirkişi de inceleme ve araştırmalarını yaparken bu işlemlerine konu olan obje ile araya vasita koymadan, doğrudan temas etmelidir. Örneğin bilirkişi, kaza yapan otomobili bizzat incelemedir. Nur Centel, Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2011), 638.

⁴ Garé, 78.

⁵ Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, 636.

⁶ Sonja Huber, *Der Prozessgrundsatz der Unmittelbarkeit des Verfahrens*, (Wien: 2010), 9; Von Karl-Ludwig Kunz/Henriette Haas, "Zusammenhänge der strafgerichtlichen Entscheidungsfindung; Eine empirische Studie in drei Ländern", *MschKrim* 95. Jahrgang, Heft 3 (2012), 175; Mirjan Damaska, "Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study", *University of Pennsylvania Law Review* 121, (1973), 517; Doğan Soyaslan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncelleştirilmiş 8. Baskı, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2020); 378.

⁷ MLaw Adrian Dumitrescu, "Das Unmittelbarkeitsprinzip im deutschen und schweizerischen Strafprozessrecht", *Zeitschrift Für Die Gesamte Strafrechtswissenschaft* 130, S. 1 (2018), 111;

(StPO md. 244/2⁸). İlke, özellikle ilk derece muhakemesinde duruşma aşamasında geçerli olmakla birlikte delil ikamesinin mümkün olduğu istinaf aşaması için de geçerlidir⁹. Soruşturma aşamasında ise suçun işlendiğine dair yeterli şüpheye ulaşmak esas olduğundan ilkenin tam olarak uygulanması söz konusu olamaz¹⁰. Delillerin doğrudan doğrualığı, yargılama aşamasını soruşturmadan ayırmaya da hizmet etmektedir¹¹. Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin arkasında, bir yanda sanığın adil yargılanma hakkı¹² diğer yanda ise maddi gerçeğe ulaşma ilkesi arasında var olan çatışma da yer almaktadır¹³. Ayrıca, mağdur ve tanıkların korunması ve usul ekonomisine ilişkin menfaatler de ilke uyarınca dikkate alın-

Delil serbestisi ilkesinin özünde delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi bulunmaktadır. Çünkü hükmü veren hakim delilleri doğrudan kendisinin alması, muhtemelen bu delili daha sonra kendi kanaatine göre özgürce değerlendirebilmesini haklı çıkarmaktadır. Johannes Kepler, *Die Verwendung Von Beweismitteln Aus Anderen Verfahren Gemäss § 281a ZPO, Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magistra der Rechtswissenschaften im Diplomstudium Rechtswissenschaften*, (Linz, 2019), 10; 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'ndaki (CMUK) gibi açıkça yer almamakla birlikte, CMK'da da mahkemeye re'sen delil araştırma yetkisi verilmiş ancak bu dağılık düzenlemelerle tanınmıştır. Örneğin, mahkeme başkanı ya da hakim gerek duruşmaya hazırlık aşamasında gerekse duruşmada re'sen tanık çağırabilir (CMK m. 61), re'sen bilirkişiye başvurabilir (CMK m. 63/1, 69/2), re'sen yeniden keşif ve muayene işlemlerine karar verebilir (CMK m. 181/2) Hakan Karakehya, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2015), 199.

⁸ Madde metninin Türkçe çevirisi için bkz. Feridun Yenisey, Salih Oktar, *Alman Ceza Muhakemesi Kanunu Strafprozeßordnung (StPO)*, 2. Baskı (İstanbul: Beta Yayınevi, 2015), 321. (Çalışmanın sonraki kısımlarında StPO ile ilgili çeviriler söz konusu eserden yapılacağından ayrıca belirtilmeyecektir).

⁹ Stefan Wiedroither, *Die Durchbrechungen Der Unmittelbarkeit Im Strafverfahren Und Ihre Anfechtungsmöglichkeiten, Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magister der Rechtswissenschaften*, (2016), 16; "Temyiz denetiminde, maddi olayın tespitinde ilk derece ve bölge adliye mahkemelerinin, sözlülük, doğrudan doğrualık ve yüzüzelik ilkeleri uyarınca elde edilen delilleri vicdani kanaatleri ile serbestçe takdir ederken..." YCGK, 14.09.2023, E. 2019/471, K. 2023/437 <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 4 Kasım 2023.

¹⁰ Johannes Schäubel, *Strafverfahren und Prozessverantwortung Neue prozessuale Obliegenheiten des Beschuldigten in Deutschland im Vergleich mit dem US-amerikanischen Recht*, (Berlin, 2017), 311; Bahri Öztürk, Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Sırma Özge Gezer, F. Yasemin Kirit Saygılar, Esra Akcan Alan, Özdem Özaydın, Efser Tütüncü Erden, Derya Villemin Altınok ve Mehmet Can Tok, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 148; Hakan Hakeri, Yener Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 19. Baskı, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), 95; Vahit Bıçak, *Suç Muhakemesi Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010), 91.

¹¹ Massimo Bolognari, "The Appeal in the Italian Criminal Legal System: Legislative Reforms and Case Law", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi* 6, S. 1 (2018), 23; Damaska, 517; İtham sistemi, bir hakim in yalnızca sözlü biçimde (sözlülük ilkesi), huzurunda (delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi), çekişmeli dinamikler içeren bir kamu yargılamasında toplanan delillere dayanarak karar vermesine izin verir. Başka bir ifadeyle itham sistemi, soruşturma ve yargılama aşamalarını net bir şekilde ayırır. Michele Panzavolta, "Reforms and Counter-Reforms in the Italian Struggle for an Accusatorial Criminal Law System", *North Carolina Journal of International Law* 30, S. 3 (2004), 588.

¹² Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi de adil yargılanma hakkının ilkelerinden biridir. Huber, *Der Prozessgrundsatz*, 9; Aynı yönde: AİHM'nin 37442/97 Bşv. No.lu ve 09/07/2002 tarihli kararı <HUDOC>, Erişim Tarihi: 02 Ekim 2022; Söz konusu karar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHS) delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinden açıkça bahsettiği ilk karardır.

¹³ "Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi aynı zamanda ortaçağa hâkim olan gizli soruşturma yöntemlerine karşı bir tepkiydi ve tüm işlemlerin kayda geçirilmesini gerektiriyordu." Damaska, 517.

malıdır¹⁴. Bu çatışma alanını tüm menfaat gruplarıyla dengede tutabilmek için ceza muhakemesi kanunları, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin şekli ve maddi boyutlarıyla hayata geçmesi için çeşitli düzenlemelere yer vermeye çalışmaktadır¹⁵. İlk derece muhakemesinde duruşmanın fonksiyonuyla ilişkili olan delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi, özellikle hakim delil ikamesini belirleyici bir niteliğe sahiptir¹⁶. Tüm bunlara rağmen ceza muhakemesi hukukunun en tartışmalı alanlarından biri olmaya devam eden ilkenin bir kavram olarak ifadesi, kapsam ve bağlayıcılığı hususlarında çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır¹⁷. Bu çalışmada ilke, kavramsal yönleri, istisnaları ile ele alınmış, özellik arz eden kimi durumlar incelenmiştir.

I. BİR KAVRAM OLARAK DELİLLERİN DOĞRUDAN DOĞRUALIĞI İLKESİ

Sınırlı bir şekilde kontrol imkanı olan soruşturma evresinde elde edilenlerin delil olarak dava dosyasına girmemesini garantiye alan bir ilke olarak delillerin doğrudan doğrualığı¹⁸, yüz yıllar süren bir gelenek içinde oluşmuştur¹⁹. Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi ondokuzuncu yüzyılda Alman hukukçular tarafından şu anki bağlamında ileri sürülmüştür²⁰. Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin sadece Almanya'nın değil pek çok ülkenin ceza muhakemesi kanunla-

¹⁴ Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi diğer taraftan farklı hukuk kültürlerinin bir ifadesidir. Örneğin İsviçre'de genellikle mahkemece duruşmada tekrarlanan bir sorgulama olmaksızın daha önceki açıklamalara atıfta bulunularak hüküm kurulmakta, Almanya ve Avusturya'da ise bu mümkün olmamaktadır. Bu ülkelerde yargının demokratik denetimi oldukça zayıf olduğundan delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi gibi anayasal güvenceler bu durumu telafi etmek için büyük önem taşıırken, İsviçre'de halk seçimleri yoluyla hakimlerin demokratik kontrolü gerçekleştirilmekte, duruşmada delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin uygulanmasından büyük ölçüde vazgeçilebilmektedir. Kunz/Haas, 175. Aynı yönde: Stewart Field, "Fair Trials and Procedural Tradition in Europe", *Oxford Journal of Legal Studies* 29 (2), (2009), 378.

¹⁵ Wiedlroither, *Die Durchbrechungen*, 9; Aynı yönde: Cecilia Möller Norsted/Mattias Lindner Vinge, "The Dispute Resolution Review: Sweden" <<https://thelawreviews.co.uk/title/the-dispute-resolution-review/sweden>>, Erişim Tarihi: 2 Eylül 2021, 1.

¹⁶ Delil ikamesi ile kastedilen, delillerin duruşmada sunulup tartışılması ve muhakeme süjelerinin onlar hakkında görüşlerini belirtmesine imkan yaratılmasıdır. Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 95.

¹⁷ Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 19; Aynı yönde: Schäuble, *Strafverfahren und Prozessverantwortung*, 295.

¹⁸ Ulrich Sommer, "Die Verwertung von im Auslandgewonnenen Beweismitteln", *Vortrag vom 16. Mai 2003 bei den 2. Petersberger Tagen der Arbeitsgemeinschaft Strafrecht des Deutschen Anwaltvereins zum Thema, Verteidigung und internationales Strafrecht*, 19; Thomas Swenson, "The German 'Plea Bargaining' Debate", *PACE INT'L L. REV* 7, S. 2 (1995), 402; Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi gereği Alman polisi tarafından tutulan bir ifade tutanağı doğrudan dava dosyasına giremez. Sommer, 19.

¹⁹ Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırt Saygılar, Akcan Alan, Özaydın, Tütüncü Erden, Villemin Altınok ve Tok, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 147.

²⁰ Benjamin Carter Hett, *Death in the Tiergarten Murder and Criminal Justice in the Kaiser's Berlin* (Harvard University Press, 2004), 25; Summers, *Fair Trials*, 48; Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin 19. yüzyıl Avrupa reformlarının bir parçası olarak Almanya ile Fransa'da eş zamanlı ortaya çıkıp geliştiği yönündeki görüş için bkz. Field, 378.

rına yansımaları olmuştur²¹. Alman ceza muhakemesi hukukunun temel kuralı olan delillerin doğrudan doğrualığı²², itham sisteminin temelinde yer almaktadır²³. Anglo-Amerikan hukukunda da kimi yansımaları bulunan ilke²⁴ onyedinci yüzyıldan beri ceza muhakemesinde delil hukukunun temel özelliğini teşkil etmektedir²⁵. Doğrudanlığın muhakeme kurallarına en çok katkı yapan ilke olarak kabulü mümkündür²⁶.

Çalışma konusu bu ilkeyi ifade etmek üzere doktrin ve uygulamada çeşitli terimlerin tercih edildiği görülmektedir. “Yargılamanın vasıtasızlığı²⁷”, “Vasıta-

²¹ JR Jspencer, *Hearsay Evidence in Criminal Proceedings* (Oxford and Portland, 2008), 24; Örneğin Polonya’da polis delil toplama kurallarını düzenleyen Kanunun (Polish Criminal Code) 174. maddesinde delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi yer almıştır. İngiltere’de 2003 reformunun hazırlık çalışmaları sırasında, ilkenin benimsenmesi yönünde bir girişim olmakla birlikte çeşitli nedenlerle başarılı olunamamıştır. Jspencer, *Hearsay Evidence*, 24.

²² Reiter Heinrich, “Hearsay Evidence and Criminal Process in Germany and Australia”, *Monash University Law Review* 10, (1984), 55; Schäuble, *Strafverfahren und Prozessverantwortung*, 62.

²³ Field, 377; Illuminati, 311.

²⁴ “Dolaysızlık”(Unmittelbarkeit) ilkesinin Anglo/Amerikan hukuk geleneğindeki karşılığı, “*hearsay evidence*” terimidir. Görünürde benzer kurallar olsa da birbirlerinden farklıdır. Kulaktan dolma deliller olarak çevrilebilecek hearsay evidence, dışlayıcı iken dolaysızlık kapsayıcıdır. Dolaysızlık ilkesi, hakimin kulaktan dolma delilleri dinlemesini yasaklamaz. İlke, eğer o kişi hala mevcutsa, hakimi bilginin orijinal kaynağından delili dinlemeye mecbur etmez. Örneğin bir kişinin cinsel saldırısına uğrayan çocuk, faili ölmeden çok kısa bir süre önce annesine söylemiş olsun. Annenin buna dair beyanın Anglo/Amerikan hukuk geleneğinde yer alan kulaktan dolma delil yasağı gereğince hükme esas alınması mümkün değil iken Kıta Avrupası ve özellikle de Almanya’da mağdura ulaşma imkânının olmaması nedeniyle esas alınabilecektir. Ancak bu, Alman mahkemelerinin İngiliz mahkemelerinin aksine, kulaktan dolma bilgilerin tehlikeli olabileceğini kabul etmedikleri anlamına gelmemektedir. İngiliz hukukunun yaptığı gibi bu beyanı kabul edilemez olarak ilan etmek yerine, Alman mahkemeleri söz konusu beyanı ihtiyatlı bir şekilde ele almaktadır. Alman içtihatlarına göre, kulaktan dolma deliller, normalde tek başına bir mahkûmiyet kararı vermek için yetersizdir ve daha güvenilir türden başka delillerle desteklenmesi gerekmektedir. Jspencer, *Hearsay Evidence*, 23; Kulaktan dolma delil yasağı ilkesini ihlal eden deliller Anglo/Amerikan hukuk geleneğinde herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın delil dışlama kurallarına tabi iken Kıta Avrupası’nda bu bir temyiz nedenidir. Damaska, 517.

²⁵ Hukuk muhakemesi de gerçekleri re’sen araştırmakla yükümlü olduğundan delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi sadece ceza muhakemesinin değil hukuk muhakemesinin de temel ilkeleri arasında yer almaktadır. ZPO (Federal Almanya Cumhuriyeti Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu) md. 124/1 söz konusu ilkeyi ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tabea Lorenz, *Beweiserhebung mittels Parteiaussage, Dissertation der Universität St. Gallen, Hochschule für Wirtschafts-, Rechts- und Sozialwissenschaft sowie Internationale Beziehungen (HSG) zur Erlangung der Würde einer Doktorin der Rechtswissenschaft* (Dike, 2019), 20; Aynı yönde: Kepler, *Die Verwendung*, 10; Fahri Gökçen Taner/Akif Yıldırım, “Suç İsnadına veya Medeni Hak ve Yükümlülüklerle İlişkin Uyuşmazlıklarda Duruşmaya Video Konferans Yöntemiyle Uzaktan Katılma”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 70, S. 1 (2021), 238; “*Delillerin değerlendirilmesi*” başlıklı 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) md. 198’de yer alan “*Kanuni istisnalar dışında hâkim delilleri serbestçe değerlendirir*” hükmü ile medeni muhakeme bakımından da delil serbetisi getirilerek bu hukuk dalının amacının da maddi gerçeğe ulaşmak olduğu ortaya konmuştur.

²⁶ Richard Vogler, “The Principle of Immediacy in English Criminal Procedural Law”, *Zeitschrift Für Die Gesamte Strafrechtswissenschaft* 126, S. 1 (2014), 241.

²⁷ Öztekin Tosun, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Derleri, Genel Kısım, C. I*, 4. Baskı. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984), 361.

sızlık²⁸”, “Duruşmanın vasıtasızlığı²⁹”, “Duruşmanın doğrudan doğrualığı³⁰”, “Vasıtasız olma prensibi³¹”, “Doğrudan doğrualık³²”, “Delillerin doğrudan doğrualığı³³”, “Delil toplamanın dolaysızlığı³⁴”, “Dolaysızlık”(Unmittelbarkeit³⁵), “Süreç dolaysızlığı³⁶”, “Şahsen dinleme ilkesi³⁷”, “Doğrudanlık³⁸” bunlardan bazılarıdır. Yargıtay kararlarında ise doğrudanlık kavramına yer verilmektedir³⁹.

²⁸ Ahmet Gökçen, Murat Balcı, Mehmet Emin Alşahin ve Kerim Çakır, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 7. Baskı, (Ankara; Adalet Yayınevi, 2023), 137; Nurullah Kunter, Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhoğlu, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı (İstanbul; Beta Yayınları, 2010), 1225; Veli Özer Özbek, Koray Doğan ve Pınar Bacaksız, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 15. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 577; Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt Saygılar, Akcan Alan, Özaydın, Tütüncü Erden, Villemin Altınok ve Tok, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 147; Bıçak, *Suç Muhakemesi*, 91, Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 95.

²⁹ Erol Cihan, Feridun Yenisey, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 2. Baskı. (İstanbul: Beta Yayınevi, 1997), 496.

³⁰ Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, *Ceza Muhakemesi*, 636.

³¹ Baha Kantar, *Ceza Muhakemeleri Usulü, Birinci Kitap, Umumi Hükümler*, 4. Baskı. (Ankara: Güney Matbaacılık, 1957), 220.

³² Werner Beulke, “Muhakeme İlkeleri”, *Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, editör. Yener Ünver, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004), 480; Murat Balcı, *Ceza Muhakemesinde Hüküm ve Çeşitleri*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2013), 185; Nevzat Toroslu, Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 21. Baskı, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2021), 290; Taner, Yıldırım, 238; Soyaslan, *Ceza Muhakemesi*, 379; Cihan, Yenisey, *Ceza Muhakemesi*, 38. Bozdağ.

³³ Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 9. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 796; Devrim Aydın, *Ceza Muhakemesinde Deliller*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014), 84; Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 25; Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 95; Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, *Ceza Muhakemesi*, 637.

³⁴ Albin Eser, “Das Verwertungsverbot des § 252 StPO und die Vernehmung des vernehmenden Richters”, *Neue juristische Wochenschrift* 16, S. 3 (1963), 235.

³⁵ Volker K. Krey, “Speech: Characteristic Features of German Criminal Proceedings-An Alternative to the Criminal Procedure Law of the United States”, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 21, S. 4 (1999), 604; Thomas Weigend, Richard S. Frase, “German Criminal Justice as a Guide to American Law Reform: Similar Problems, Better Solutions”, *Boston College International & Comparative Law Review* XVIII, S. 2 (1995), 343; Christian Lucas, “Beweisverwertung im Strafverfahren”, Erişim Tarihi: Eylül 10, 2022, 2, <https://www.juratexte.2ix.de>; Jaime Arellano, Rafael Blanc, Laura Cora, Mauricio Decap, Eduardo Gallardo, Fernando Guzmán, Leonardo Moreno ve Manuel Quilichini, *Technology, Criminal Proceedings, Hearings and Oral Trial*, 8; Capus, 206; Vogler, 241.

³⁶ Dumitrescu. 107.

³⁷ Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, *Ceza Muhakemesi*, 636.

³⁸ Robin Hofmann, “Formalism Versus Pragmatism - A Comparative Legal and Empirical Analysis of the German and Dutch Criminal Justice Systems with Regard to Effectiveness and Efficiency”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 28, S. 4 (2021), 470; Marc S. Groenhuisen/Hatice Selçuk, “The Principle of Immediacy in Dutch Criminal Procedure in the Perspective of European Human Rights Law”, *Zeitschrift Für Die Gesamte Strafrechtswissenschaft* 126, S. 1 (2014), 249; Willem-Jan Van Der Wolf, René Van Der Wolf, *The Dutch Criminal Justice System*, (Nijmegen: Aolf Legal Publishers, 2008), 29; Friedrich Christian Schroeder, Torsten Verrel, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Çev. Salih Oktar, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2019), 56; Norsted/Vinge; Cihan, Yenisey, *Ceza Muhakemesi*, 494.

³⁹ Y. 8. CD, 05.06.2023, E. 2022/362, K. 2023/4066 ve YCGK, 23.06.2022, E. 2018/409, K. 2022/479; YCGK, 28.09.2021, E. 2020/76, K. 2021/428 ve; Y. 10. CD, 26.05.2021, E. 2017/5848, K. 2021/6174 ve; YCGK, 27.06.2019, E. 2015/202, K. 2019/508 ve Y. 19. CD, 14.05.2019,

İlke delillerin niteliği, nasıl ve nerede ikame edildiği başka bir ifadeyle hakimın hangi delile nasıl ulaştığıyla ilgili bir konudur. Dolayısıyla da ilke duruşmayı da ilgilendirmektedir. Çalışmada delillerin doğrudan doğruyalığı kavramı tercih edilmiştir

II. DELİLLERİN DOĞRUDAN DOĞRUYALIĞI İLKESİNİN ÇEŞİTLERİ

Delillerin doğrudan doğruyalığı kavramının anlam ve kapsamı konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. İlke genellikle şekli ve maddi anlamda olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir⁴⁰. Ancak, bu ayrım teorik düzeyde söz konusu olup şekli ve maddi boyutun birbirini tamamlayan (dengeleyen) yönleri vardır. Bağımsız olarak ele alınmaları mümkün değildir⁴¹. Çünkü şekli boyutuyla doğrudan doğruyalığın gerçekleştirildiği duruşma genellikle aynı zamanda maddi yönüyle de doğrudanlığın sağlandığı bir duruşma olacaktır. Benzer şekilde, doğrudan, ilk elden delillere başvurarak maddi anlamda doğrudanlığı gerçekleştiren hakim doğal olarak şekli anlamda doğrudanlığı da hayata geçirmiş olmaktadır. Duruşma yapılmaksızın hakimın bizzat delil toplamasının da bir önemi bulunmamaktadır⁴². İlke gereğince özellikle de şahsi delillerden doğrudan kanaat edinecek olan hakim, sanık, tanık, bilirkişiye ait yazılı⁴³ açıklamalar ile yetinmeyecek, başta gözlem yapmak⁴⁴ olmak üzere duyu organlarını⁴⁵ kullanarak anında

E. 2019/3569, K. 2019/8375; Y. 14. CD, 26.03.2018, E. 2017/8046, K. 2018/2197; Y. 18. CD, 20.01.2016, E. 2015/16346, K. 2016/970 <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023.

⁴⁰ Doktrinde şekli anlamda delillerin doğrudan doğruyalığı kavramı yerine, 'fili doğrudanlık'; maddi anlamda delillerin doğrudan doğruyalığı kavramı yerine de 'olgusal doğrudanlık' kavramları da tercih edilmektedir. Huber, *Unmittelbarkeit*, 10.

⁴¹ Schäuble, *Strafverfahren*, 62; Dumitrescu, 107; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 10; Aynı yönde: BVerfGE 74, 358, 372 <https://www.servat.unibe>, Erişim Tarihi: 6 Ekim 2022.

⁴² Aynı yönde: Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 13.

⁴³ 'Yazılı delil' (schriftlich beweis) terimi kullanıldığında, yazılı bir belgenin kendisine değil içeriğine atıfta bulunmaktadır. Bu çerçevede örneğin bir fotoğraf bu anlamda yazılı delil olamaz. Çünkü yazılı bir belgenin fotoğrafı olmadıkça onun normalde yazılı bir içeriği yoktur. Christoffer Wong, "Overview of Swedish Criminal Procedure", *Lund University Faculty of Law Journal*, (2012), 28.

⁴⁴ 'Göz göze değerlendirme yapmak' tabiri için bkz. Vogler, 241; Gare, *Onmiddellijkheidsbeginsel*, 77; Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi hakime, muhakemeye katılan kişilerin yargılama konusu olaya ilişkin algılamalarını gözleme imkanı sunmaktadır. Bıçak, *Suç Muhakemesi*, 91.

⁴⁵ Doktrinde hakimın duyu organlarını kullanarak bir kanaat edinmesini karşılamak üzere 'duyusal algılama' tabiri kullanılmaktadır. Huber, *Unmittelbarkeit*, 10; "Mağdurun, tanığın veya sanığın beyanlarının doğru olup olmadığını saptama işi, bunları sözlü duruşmada doğrudan dinleyen, duruşmada bununla ilgili tartışmayı beş duyusu ile izleyen yerel mahkemeye aittir. Anılan kişileri dinlemeyen, sözlü duruşmada bu kanıtlarla temas etmeyen..." YCGK, 2018/409 E, 2022/479 K sayılı ve 23.06.2022 tarihli <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023; "Gerçekten hakim geçmişte ne olduğunu nasıl olduğunu bilmeye mecburdur. Elindeki imkân (bugün)dür. Bu günden maksat da, bu gün var olan ve varlığı duyularımızla öğrendiğimiz şeylerdir." Y. 6. CD, 03.04.2018, E. 2015/3365, K. 2018/2476 <https://www.lexpera.com.tr>, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023; Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesinin temel önemi, hakim, taraflar ve ilgili deliller arasında doğrudan temas yoluyla gerçeğin bulunmasının teşvik edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kepler, *Die Verwendung*, 10; AİHM'nin 62915/17 Bşv. No.lu ve 23.02.2021 tarihli bir kararında şu görüşlere yer vermiştir: "Hâkim tarafından sanığın davranışları ve güvenilirliğine ilişkin yapılacak gözlemlerin sanık

kanaat edinecektir⁴⁶. Bu çerçevede bu kişilerin davranış, mimik, jest ve tepkileri de hakimın ulaştığı sonuçta önemli olacaktır. Örneğin, görme ya da işitme engelli (algılamanın kalıcı engeli) kişilerin hakim olması delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin ihlalidir⁴⁷. Delillerin ikame edildiği sırada uykuda olan, aşırı derecede dikkati dağılmış ya da alkollü hakimlerin (algılamanın geçici engeli) hükme katılımı aynı niteliktedir⁴⁸.

A. ŞEKİLİ ANLAMDA DELİLLERİN DOĞRUDAN DOĞRUALIĞI

Yargılama konusu fiille ilgili olarak mümkün olan en yakın gerçeğe ulaşmak zorundaki mahkemenin bunun için en uygun nitelikteki delillere başvurması gerekmektedir. Bu nedenle de dosyada mevcut yazılı belgelerden yola çıkarak değil, o belgenin sahiplerinden ve duyu organlarını kullanmak suretiyle elde ettiği kanaate göre bir sonuca ulaşmalıdır. Bu durum bir süreç olup ancak duruşmada delillerin irad ve ikamesi ile gerçekleşebilecektir⁴⁹. “*Delilleri Takdir Yetkisi*” başlıklı CMK md. 217/1’de hakimın kararını ancak duruşmaya getirilerek huzurunda tartışılmış delillere dayandırabileceği kuralı yer almaktadır (CMUK md. 254/1⁵⁰). StPO md. 261 uyarınca da hakim kararını, duruşmanın bütününden elde ettiği kanaate göre verecektir. Böylelikle gerçeğe daha fazla ulaşma imkânı olacaktır⁵¹. Avusturya Ceza Muhakemesi Kanunu md. 13/1’de (Av. CMK) benzer içerikte bir düzenleme olup “*Dolaysızlık*” (Unmittelbarkeit) başlığı altında ilkeye açıkça yer verilmiştir. Av. CMK’da duruşmanın yargılamanın odak noktası olduğu belirtilmiş ve kararın dayanağı olan delillerin duruşmada ikame edileceği hükme bağlanmıştır⁵².

için ciddi sonuçları olabileceğinden, yüz yüzelik ilkesi ceza yargılamasının önemli bir güvencesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, önemli bir tanığın dinlenilmesinden sonra mahkeme heyetindeki bir değişiklik, kural olarak bu kişinin yeniden dinlenilmesini gerektirir.” Aynı yönde: Bşv. No.: 37442/97, 09.07.2002; Bşv. No.: 40107/04, 18.03.2014 <HUDOC>, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023.

⁴⁶ Dumitrescu, 107; Aynı yönde: Beulke, 450; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 32; Arellano, Blanc, Cora, Decap, Gallardo, Guzmán, Moreno, Quilichini, *Criminal Proceedings*, 19; Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 26.

⁴⁷ 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu md. 8/g’de “*Hakimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği (...) bulunmamak*” hakim olabileme şartları arasında yer almaktadır.

⁴⁸ Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 13; Duruşmada dinlenen kişinin elinin titremesi, terlemesi gibi durumlar, sübuta ulaşma bakımından önemli olup hakimim tüm bunları değerlendirmesi gerekmektedir. Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 95; Aynı yönde: Gökçen, Balcı, Alşahin ve Çakır, *Ceza Muhakemesi*, 137.

⁴⁹ . Kepler, *Die Verwendung*, 10; Aynı yönde: Huber, *Unmittelbarkeit*, 9; Toroslu, Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi*, 280.

⁵⁰ “*Yine hâkim şahsi veya gizli tutulan bilgileri ya da duruşmada ortaya konmayan ve tartışılmayan kanıtları hükme dayanak yapmamıştır.*” YCGK, 2018/409 E, 2022/479 K sayılı ve 23.06.2022 tarihli <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023.

⁵¹ Cumhuriyet Şahin, *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005), 603; Aynı yönde: Wong, 28.

⁵² <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf>, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2022; Doktrinde yer alan bazı görüşlerde soruşturma evresinde elde edilen ya da başka yollarla dosyaya giren bilgi ve belgelerin birer delil olmayıp, iddia konusu

Şekli anlamda delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi (formelle unmittel barkeit des beweismittels), hakimın hükmün dayanağını teşkil eden olayları du ruşmada gerçekleştirilen delil irad ve ikamesi yoluyla ve kendi sorumluluğunda sübuta erdirmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır⁵³. Hakim, deliller ile arasında doğ rudan bir bağlantı kurarak⁵⁴ ulaştığı bilgilerin doğrulanması olasılığını artırmak tadır⁵⁵. Hakim ile deliller arasına vasıta girmesi halinde ulaşılan kanaat de dolaylı olacaktır⁵⁶. Diğer taraftan jüri sistemi de ise sanığın suçluluğu hakkında başka bir ifadeyle maddi konuda jüri karar vermektedir. Hakim sadece duruşmayı idare etmektedir⁵⁷. Bu nedenle de söz konusu sistemde delillerle doğrudan temasa ge çen hakim değil jüri olmaktadır.

Şekli anlamda delillerin doğrudan doğruyalığı, hakimın hükmün dayana ğı olan delillere kendisinin ulaşmasını ve soruşturma aşamasında toplanan ya da bireyler tarafından mahkemeye sunulan delillerden etkilenmeden kendi duysal

olaya ilişkin duruşmada yenilmesi gereken bir şüphe olduğu belirtilmektedir: Cihan, Yenisey, *Ceza Muhakemesi*, 491; Buna göre soruşturma işlemleri ile delil elde edilmesi mümkün değildir. Ancak delil olma ihtimaline karşılık şüphe nedenleri koruma altına alınabilir: Schäuble, *Strafverfahren*, 314; Kunz/Haas, 175; Illuminati, 312; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 12; İtalya'da bu durum, 'inci dente provatorio' olarak adlandırılmaktadır. Türkçeye soruşturma aşamasında 'tesadüfi delil var sayımı' olarak tercüme edilebilir. Tesadüfidir, çünkü delillerin toplanmaması gereken bir aşamada, yani soruşturma aşamasında gerçekleşmektedir. Olay incelemesi, bu tür delilleri kaybetme riski olduğunda onların toplanmasını sağlayan bir araçtır: Panzavoltat, 588; Teorik olarak bu görüşlere katılmakla birlikte bunlar, CMK sistemiyle bağdaşmamaktadır. CMK'da delillerin elde edilmeleriyle ilgili hükümlerin neredeyse tamamı, Kanunun soruşturma evresine ilişkin hükümleri içerisinde yer aldığından soruşturma evresinde toplanan bütün ispat araçları delildir: Cumhur Şahin, Neslihan Göktürk, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, II, 6. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2017), 25; Nitekim, "Kamu davasını açma görevi" başlıklı CMK md. 170/2 ile "Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar" başlıklı CMK md. 170'te soruşturma evresi sonunda toplanan delillerden bahsedilmektedir. CMK md. 170/4'te iddianamede, yüklenen suçu oluşturan olayların mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanacağı; CMK md. 174/1-b'de ise suçun sübütuna doğrudan etki edecek mevcut bir delil toplanmadan düzenlenen iddianamenin iade edileceği belirtilmektedir.

⁵³ Hakimın hükmün dayanağını teşkil eden olayları kendi sorumluluğunda belirleyebilmesi için mad den ve manen duruşmada hazır bulunması gerekmektedir. Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt Saygılar, Akcan Alan, Özaydın, Tütüncü Erden, Villemin Altınok ve Tok, *Ceza Muhakemesi*, 634.

⁵⁴ Groenhuisen/Selçuk, 249; Aynı yönde: Hett, *Criminal Justice*, 26; Yenisey, Nuhoğlu, *Ceza Muha kemesi*, 796.

⁵⁵ Şahin, Delillerin Doğrudan Doğruyalığı, 27; Aynı yönde: Schäuble, *Strafverfahren*, 218.

⁵⁶ Kunz/Haas, 181; Wolf/Wolf, *Criminal Justice*, 30; Cihan, Yenisey, *Ceza Muhakemesi*, 38; "Deliller le doğrudan temas eden, kanıtlarla diyalektik ilişki kuran hâkimin maddi olay bakımından vardığı sonucun, doğrudanlık ve sözlülük ilkelerine aykırı biçimde temyiz hâkimince denetlenmesi bizi yanlış sonuçlara götürür. İlk derece mahkemesi tarafından doğrudan elde edilen ve yaşanmış bir duruşmadan çıkan vicdani kanaatin yerine, temyiz mahkemesi bundan yoksun hâlde oluşturduğu kendi görüşünü koyarsa, ilk derecenin daha iyi yaptığı işlemin yerine, kendi kötü işlemi koymuş olur. Gerçeği bulma konusunda yerel mahkeme daha iyi araçlara sahiptir. Huzurunda tartışılan kanıtlar nedeniyle olayı kısmen gören ve yaşayan yerel mahkeme, sadece dosyayı ve ölü duruş ma tutanaklarını gören temyiz mahkemesinden daha doğru sonuca ulaşır." YCGK, 2018/409 E, 2022/479 K sayılı ve 23.06.2022 tarihli <www.kazanci.com.tr>; Erişim Tarihi: 1 Aralık 2023.

⁵⁷ Albert W. Alschuler/Andrew G. Deiss, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ceza Yargılamalarında Jüri Usulünün Kısa Bir Tarihi", Çev. Halil İbrahim Doğan, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fa kültesi Dergisi* 12, S. 23 (2022), 119-121.

algılarıyla onların ispat değerine ilişkin doğrudan kişisel bir izlenim edinmesini gerektirmektedir⁵⁸. Duruşma, bu izlenimin gerçekleşeceği tek zaman noktasıdır⁵⁹. Hakimın duruşma dışında söz konusu işlemleri yapması, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesiyle bağdaşması mümkün olmayan delillerin üretilmesi anlamına gelecektir⁶⁰. Bu durum doktrinde, ‘*duruşmanın münhasırlığı*’ (Ausschließlichkeit der Hauptverhandlung⁶¹); ‘*muhakemenin tepe noktası*⁶²’, ‘*muhakemenin odak noktası*⁶³’ olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede şekli anlamda delillerin doğrudan doğrualığı, diğer bir muhakeme ilkesi olan sözlülük ilkesiyle iç içedir⁶⁴. İlke gereğince dava dosyasını oluşturan delillerden karara esas teşkil edenlerin, duruşmada ikame edilmesi gerekmektedir⁶⁵. Başka bir ifadeyle sadece duruşmada akustik ya da optik olarak sunulan deliller, hükme esas alınacaktır⁶⁶. Hakim, ancak duruşmada bizatihi temas ettiği delillere dayanarak karara ulaşabilecektir⁶⁷.(CMK md. 217, StPO md.

⁵⁸ Kepler, *Die Verwendung*, 10; Sommer, 19; Lorenz, *Beweiserhebung*, 22; Bolognari, 23; İsviçre Yüksek Mahkemesi'nin aynı yöndeki kararı: Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 126 (2014), 173, 177. Karar, Dumitrescu, 131'den alınmıştır; delillerin doğrudan doğrualığı ilkesiyle, soruşturma aşamasında özellikle de kolluk tarafından elde edilenlerin hakim tarafından gözden geçirilmesi imkânı doğmaktadır. Sommer, 19.

⁵⁹ Dumitrescu, 107.

⁶⁰ Sommer, 7.

⁶¹ Dumitrescu, 107.

⁶² Kunter, Feridun ve Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 1290.

⁶³ Odak noktası tabiri, Av. CMK md. 13/1'de geçmektedir.

⁶⁴ Summers, 48; Hett, *Criminal Justice*, 26; Bolognari, 23; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 13; Arellano, Blanc, Cora, Decap, Gallardo, Guzmán, Moreno, Quilichini, *Criminal Proceedings*, 25; Aynı yönde: Hofmann, 469; Kepler, *Die Verwendung*, 10; Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi, Ceza Muhakemesi*, 638; Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt Saygılar, Akcan Alan, Özyayın, Tütüncü Erden, Villemin Altınok ve Tok. *Ceza Muhakemesi*, 151; Gökçen, Balcı, Alşahin ve Çakır, *Ceza Muhakemesi*, 138; Toroslu, Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi*, 280; Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 76; Aynı yönde: Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat*, (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2002), 168; Av. CMK md. 12'de söz konusu iç içeliği belirten bir şekilde kaleme alınmıştır. Bkz. <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf>, Erişim Tarihi: 8 Ekim 2022; Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin, sözlülük ilkesinden kaynaklandığı yönündeki görüş için bkz. David Marrani, “Right to Fair Trial. Impacts of New Technology and Contemporary Space of Justice on the Process and Administration of Justice”, *Tesis Doctoral*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2019, 311; “*Adil yargılama; yalnızca davanın erke sonuçlandırılması olmayıp, sanık ile katılana tüm haklarını tamamen kullanma imkânı sağlanarak yargılamanın en az giderle ve en kısa zamanda sonuçlandırılması olduğundan, modern hukuk sistemlerinde sözlülük, doğrudanlık ve yüz yüzelik ilkeleri kabul edilmiştir.*” Y. 4. CD, 7.04.2016, E. 2016/4687, K. 2016/6618 <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 5 Aralık 2023.

⁶⁵ Kunter, Feridun ve Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 1293; Delillerin duruşmada yeniden ortaya konulması şeklindeki değerlendirme için bkz. Schroeder/Verrel, 56.

⁶⁶ Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 96.

⁶⁷ Hofmann, 469; Heinrich, 55; Beulke, 450; Groenhuijsen/Selçuk, 249; Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 95; Balcı, *Hüküm*, 186; delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi gereğince hakim suç aletini bizatihi görecek, keşif yapılmasına karar verirse bu işleme katılacaktır. Bıçak, *Suç Muhakemesi*, 91; CMK md. 87/4'te hakime kovuşturma evresinde otopsi işlemi yapılmasına karar verme yetkisi tanınmış ancak bu işleme katılma yetkisi verilmemiştir. Hakimın bu işlem sırasında bulunmamasının delillerin doğrudan doğrualığı ilkesiyle bağdaşması mümkün değildir. Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 95; “*CMK'nun 135. Maddesine göre iletişimin dinlenmesine dair kayıtları mahkeme*

261⁶⁸) İddia konusu olay duruşmada tekrar edilecektir⁶⁹. Böylelikle de delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi bakımından oldukça önem teşkil eden dosya üzerinden karar verilmesinin önüne geçilmiş olmaktadır⁷⁰. Şekli anlamda delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi bakımından önemli olan diğer bir husus, hükmü verecek hakim ile hükmün dayanağını teşkil eden deliller arasında kurulacak doğrudan ilişkinin sürekli olmasıdır. Başka bir ifadeyle, ilke gereğince delillere ulaşış onları değerlendiren bir sonuca ulaşacak hakim bu süreç boyunca değişmemelidir⁷¹. Aksi durumda delillerin yeni hakim önünde tekrar ikame edilmesi gerekmektedir⁷². StPO md. 226'da duruşmanın hüküm verecek kişilerin kesintisiz katılımı ile yapılacağı belirtilmektedir. CMK md. 188/1'de aynı yönde kaleme alınmıştır. Doktrinde bu durumu karşılamak üzere kişisel doğrudanlık (persönliche Unmittelbarkeit) terimi kullanılmaktadır⁷³ Bu nedenle de bir oturumda bitmeyecek davada, herhangi bir nedenle bulunamayacak üyenin yerine geçmek üzere yedek hakim uygulaması bulunmaktadır.(CMUK md. 381/2; CMK 188/3)

Yargılama sırasında yaşanan hakim ya da heyet değişiklikleri de inceleme konusu ilke bakımından önem taşımaktadır. AİHM'ye göre mahkemenin kompozisyonundaki bir değişiklik her durumda yargılamanın seyri bakımından bir sorun teşkil etmemektedir. Beyanı hükme esas alınan ve güvenilirliği konusunda itirazlar ileri sürülmüş olan tanığın söz konusu değişiklikten sonra da mahkemece

kendisi değerlendirmelidir. Oysaki bu husus soruşturmada görev yapan meslek mensupları tarafından tecrübeye dayalı olarak yapılmaktadır. Tecrübeye dayalı yapılan bu tespitler meslek mensubunun sübjektif görüşünden ibarettir. İletişim tespitine dair kayıtlar hakkında yapılan yorumların değil kayıtların bizzat kendisinin değerlendirilmesi ve kanaate varılması gerekmektedir (CMK m. 217/1). Çünkü bu kayıtlara ilişkin yapılan yorumlar delil değil birer iddiadır." Balcı, *Hüküm*, 186.

⁶⁸ StPO md. 261 sözlülük ilkesinin bir düzenlemesidir. Swenson, 402; "Yargılama Kuralları" başlıklı İtalyan Anayasası md. 111/4'te yer alan "Ceza muhakemeleri usullerinde, delil ikamesi karşı tarafın dinlenmesine dayandırılır." ibaresi, sözlülük ve delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin anayasal teminatıdır. Panzavoltat, 611; İspanya'da ise Anayasa'nın 120/2. maddesinde yer alan sözlü yargılama ilkesi, doğrudanlığın anayasal temelini oluşturmaktadır. Marrani, 311.

⁶⁹ Beulke, 451; Swenson, 402; Aynı yönde: Huber, *Unmittelbarkeit*, 9.

⁷⁰ Yenisey, Nuhuğlu, *Ceza Muhakemesi*, 797; Aynı yönde: Schroeder/Verrel, 56; Damaska, 517; Aynı yönde: BVerfGE 133, 168, 209 <<https://www.servat.unibe>>, Erişim Tarihi: 8 Ekim 2022; delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi ile vicdani kanaat arasındaki ilişki için bkz. Feyzioğlu, *Vicdani Kanaat*, 166 vd.; Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesiyle, soruşturma dosyası üzerindeki perde kaldırılmış olmaktadır. Damaska, 528.

⁷¹ Panzavoltat, 582; Beulke, 450; Arellano, Blanc, Cora, Decap, Gallardo, Guzmán, Moreno, Quilichini, *Criminal Proceedings*, 8; Kepler, *Die Verwendung*, 10; Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 28; Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, 636; Aynı yönde: AİHM'nin 57836/01 Bşv. No.lu ve 30.06.2003 tarihli; 30180/11 Bşv. No.lu ve 02.05.2019 tarihli; 53791/11 Bşv. No.lu ve 20.03.2020 tarihli <HUDOC>, Erişim Tarihi: 7 Aralık 2023; "Duruşmaya katılmayan hakimın olaya ilişkin sorunları çözmesi eşyanın doğasına aykırıdır." Y. 18. CD, 20.01.2016, E. 2015/16346, K. 2016/970 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 7 Aralık 2023.

⁷² Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin tüm muhakeme sujelerinin fiziksel varlığını gerektirdiği yönündeki görüş için bkz. Marrani, 313.

⁷³ Illuminati, 310; Huber, *Unmittelbarkeit*, 9; Aynı yönde: Şahin, Göktürk, *Ceza Muhakemesi*, 116; Panzavoltat, 588; Norsted/Vinge; Capus, 208.

dinlenilmesi halinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmak mümkün değildir⁷⁴. Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini hakkaniyete uygun yargılanma hakkının özel bir görünümü olarak değerlendiren Anayasa Mahkemesi de bir kararında⁷⁵ şu hususlara yer vermiştir:

“Heyet değişikliği durumunda davada görev alan yeni hakimler, önceki celselerde toplanan delilleri ve davada ileri sürülen argümanları/görüşleri tam olarak anlayabilmek için yargılama sırasında daha önce yapılan bu işlemlerle ilgili tutanakları okuyup/inceleleyebilir. Yapılan bu işlem tutanağa kaydedebilir. Bu nedenle bazı durumlarda duruşmanın önceki celselerinde dinlenen tanıkların beyanlarının kaydedildiği tutanakların okunması/incelelenmesi sonucunda bunlar hakkında bir değerlendirme yapılması da telafi edici bir güvence olarak değerlendirilebilir. Aşağıda sayılan hallerde hakim ya da mahkeme kompozisyonunda yaşanan değişiklik sonrası tanığın tekrar dinlenmeyerek beyanlarının tutanaktan okunması -somut olayın özel koşullarında- doğrudan doğrualık ilkesine yönelik eksiklikleri telafi edebilir: i-İnanırcılık sorunu taşımayan veya karmaşık nitelikte olmayan teknik meselelerle ilgili uyuşmazlıkların söz konusu olduğu, ii-Tanık beyanının sanığın hukuki durumuna önemli ölçüde etkide bulunmadığı, diğer bir ifadeyle tanık beyanının önem derecesi itibarıyla tanığın yeniden dinlenmesini gerekli kılmadığı, iii-Mahkumiyetin üst/yüksek yargılama aşamasında sübut konusu sorgulanmaksızın teknik nedenlerle bozulduğu ve bu nedenle bozma sonrası yargılamada tanık beyanlarının tartışmalı olmaktan çıktığı, iv- Tanık beyanı üzerinde taraflar arasında bir tartışmanın bulunmadığı (tarafların tanık beyanlarına itiraz etmediği), v-Toplu mahkemelerde tanıkları dinleyen hakimlerin çoğunluğunun nihai kararı veren heyette bulunduğu/değişmediği, vi-Tanıkların yeniden dinlenilmesini imkansız hale getiren (tanığın ölümü, bitkisel hayata girmesi, bulunduğu yerin tüm çabalara rağmen öğrenilememesi vb. gibi) ya da aşırı derecede zorlaştıran (tanığın akıl hastalığına tutulması veya adli yardım anlaşması bulunmayan bir ülkede bulunup ne zaman yurda döneceğinin bilinmemesi gibi) koşulların bulunduğu, vii-Tanığın güvenilirliğinin tartışma konusu olmadığı, örneğin tanık beyanının hakimim/mahkemenin doğrudan temas ettiği diğer birçok doğrulayıcı delille de desteklendiği durumlar.”

Şekli anlamda doğrudan doğrualığın yasal görünümlerinden biri de StPO md. 264/1’dir. Hükme göre iddianamede tanımlanan fiil, duruşmanın tamamlanmasından sonra aldığı şekliyle hükmün konusu olacaktır. *“Hükmün mevzuu ve suçu*

⁷⁴ 46221/99 Bşv. No.lu ve 12.05.2005 tarihli; 37442/97 Bşv. No.lu ve 09.07.2002 tarihli; Aynı yönde: 37809/08 Bşv. No.lu ve 25.07.2019 tarihli; 68939/12 Bşv. No.lu, 68949/12 Bşv. No.lu ve 07.13.2017 tarihli.

⁷⁵ 2020/23093 Bşv. No.lu ve 15.02.2024 tarihli; Aynı yönde: 2013/4711 Bşv. No.lu ve 16.12.2015 tarihli.

takdirinde mahkemenin yetkisi” başlıklı CMUK md. 257/1’de de benzer bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bunun CMK’daki karşılığı olan md. 225/1’de ise hükmün ancak iddianamede unsurları gösterilen fiil hakkında verileceği belirtilerek duruşmaya başka bir ifadeyle de şekli doğrudanlığa herhangi bir atıfta bulunulmamıştır.

B. MADDİ ANLAMDA DELİLLERİN DOĞRUDAN DOĞRUYALIĞI

Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesinin maddi boyutu, hakimin hükmüne dayanak teşkil eden delillerin kalitesiyle ilgili bir husustur. Şekli anlamda delillerin doğrudan doğruyalığı bakımından hakimin delile nasıl ulaştığı⁷⁶, maddi boyut için ise onun hangi nitelikteki delile başvurduğu önemlidir⁷⁷. Bu çerçevede belirleyici olan, tanıkların birçok kişi arasından faili teşhis etmeleri (CMK md. 52/2; StPO md. 58/2) ya da otopsi (CMK md. 87; StPO md. 87) gibi duruşmada bir daha tekrarı mümkün olmayan istisnalar hariç⁷⁸ önceki aşamalarda teyit edilmiş olsa bile hakimin deliller ile mümkün olduğunca ilk elden ilişki kurup, iddia konusu olaya en yakın, orjinal, birincil delillere başvurusudur⁷⁹. Başka bir ifadeyle maddi boyut, yargılama konusu olayla ilgili olan bilgi kaynakları arasında bir derecelendirme yapmaktadır⁸⁰. Gerçekler ‘*kaynağın kendisinden*’ alınmalıdır. Yaşananlara ait doğrudan doğruya olan izler böylece korunmalıdır⁸¹. İspatlanacak olay hakkında mümkün olan en doğrudan sonuçların çıkarılmasına izin veren delillere öncelik verilmelidir. Orjinal deliller, onlardan türetilen ispat suretlerine tercih edilmelidir. Türev olanlar, yalnızca doğrudan delile ulaşılamıyorsa kullanılmalıdır⁸². Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi özellikle de tanıklarla ilgilidir⁸³. Bu çerçevede kişisel deliller, belgesel olanlara göre önceliklidir⁸⁴. Mümkün oldukça sanık, tanık ve bilirkişilerin sorgulanması bu nedenle duruşma sırasında yapılmalıdır⁸⁵. Daha önceki aşamalarda yapılan sorgu ve ifade işlemleri bir şekilde duruşmaya dahil edilmemelidir⁸⁶.

⁷⁶ Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğruyalığı*, 32; Doktrinde yer alan bir görüşte, delillerin toplanması ile karar verilmesi arasında geçen sürenin uzun olmaması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre arada geçen süre, hakimin kişisel izlenimlerini zayıflatacak kadar uzunsa delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi kağıt üzerinde kalmış olacaktır. Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 97.

⁷⁷ Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 14; Dumitrescu, 107.

⁷⁸ Schroeder/Verrel, 56.

⁷⁹ Hofmann, 469; Heinrich, 55; Damaska, 517; Jspencer, *Hearsay Evidence*, 23; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 9; Gare, *Onmiddellijkheidsbeginsel*, 74; Beulke, 451; Weigend/Frase, 343; Groenhuisen/Selçuk, 249; Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğruyalığı*, 34; Aynı yönde: BGHSt 70, 72-75 (1984) <<https://www.servat.unibe>>. Erişim Tarihi: 9 Aralık 2023.

⁸⁰ Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğruyalığı*, 32.

⁸¹ Dumitrescu, 108.

⁸² Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 14.

⁸³ Schroeder/Verrel, 56; Beulke, 451; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 14.

⁸⁴ Lorenz, *Beweiserhebung*, 22.

⁸⁵ Gare, *Onmiddellijkheidsbeginsel*, 74; Dumitrescu, 108; Huber, *Unmittelbarkeit*, 10; Aynı yönde: Arellano, Blanc, Cora, Decap, Gallardo, Guzmán, Moreno, Quilichini, *Criminal Proceedings*, 19.

⁸⁶ Lucas, 2.

III. YASAL DURUM

Ceza muhakemesi hukukunun temel ilkelerinden olan delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi bu önemine rağmen gerek CMUK gerekse CMK'da açıkça düzenlenmemiş, sadece çeşitli maddelerde kendisine işaret edilmiştir. “*Kişiyi bizzat dinleme ilkesi*” başlıklı StPO md. 250’de ise ilkeye fonksiyon olarak yer verilmiştir⁸⁷. Av. CMK md. 13/3’te ise “*Dolaysızlık*” (Unmittelbarkeit) başlığı altında ilke açıkça düzenlenmiştir⁸⁸.

“*Duruşmada okunamayacak belgeler*” başlıklı CMK md. 210 (CMUK md. 243⁸⁹) delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini düzenleyen en önemli hükümdür. İfade farklılıkları olmakla birlikte StPO md. 250 ile benzer bir içeriğe sahiptir. Alman hukukunda StPO md. 250 dışında maddi anlamda delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini açıkça düzenleyen başka bir hüküm yoktur⁹⁰. Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin esasen tanıklarla yani kişisel delillerle ilgili olduğu daha önce belirtilmişti. CMK md. 210/1 uyarınca, bir olayın delili bir tanığın açıklamalarına dayanıyorsa bu kişinin hakim tarafından duruşmada *mutlak* surette dinlenilmesi gerekmektedir⁹¹. Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin güvenceye alınarak sınırlarının belirlenmesi için de bu hükmün ikinci cümlesinde, tanığın daha önceki aşamalarda dinlenmesi⁹² sırasında düzenlenmiş olan tutanağın ya da ona ait yazılı açıklamaların duruşmada okunması, tanığın dinlenmesine ikame edilmesi yasaklanmıştır⁹³. Böylelikle kişisel delilin belge deliline göre önceliği güvenceye alınmıştır. Daha önceki bir soruşturma işlemine ait ya da bir ifade veya sorgu tutanağının duruşmada okunması, tanığın hakim tarafından dinlenmesi anlamına gelmemektedir⁹⁴. Örneğin bir tanık istinabe yoluyla dinlenmişse mutlaka duruşmada da dinlenmesi gerekmektedir⁹⁵.

Tanığın beyanları ancak ispata ilişkin karar verecek hakim önünde yapılırsa tanık delili (kişisel delil) niteliği kazanacaktır. Bunun dışındaki makamlar

⁸⁷ Swenson, 402.

⁸⁸ Av. CMK md. 13/3: “*Delil doğrudan ikame edilebildiği ölçüde, dolaylı delillerle değiştirilemez. Dosyaların ve diğer belgelerin içeriği, yalnızca bu Kanun kapsamında izin verilen bir şekilde çoğaltıldığı ölçüde kanıt olarak kullanılabilir.*” Bkz. <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf>, Erişim Tarihi: 9 Aralık 2023.

⁸⁹ Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini düzenleyen CMK md. 210 ile CMUK md. 243 özü itibarıyla aynı olup fark, CMK md. 210’da tanığın duruşmada dinlenmesinin mutlak surette gerekli olduğunun belirtilerek ilkenin daha kuvvetli bir şekilde vurgulanmasıdır.

⁹⁰ Swenson, 402.

⁹¹ Alman hukukunda bu durumu karşılamak üzere ‘*kişisel sorgulama ilkesi*’ (Grundsatz der persönlichen Vernehmung) terimi kullanılmaktadır. Dumitrescu, 111; Hofmann, 468.

⁹² Daha önceki aşamalarda yapılan dinlemeye ilişkin tutanaklar hakkında, erken dinleme tutanakları tabiri için bkz. Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, 637.

⁹³ Hüküm aynı zamanda bir delil yasağı içermektedir. Şahin, *Şerh*, 601.

⁹⁴ Dumitrescu, 111; Aynı yönde: YCGK, 2023/115 E, 2023/340 K, 8.06.2023 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2023.

⁹⁵ Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Ceza Muhakemesi*, 729.

önünde yapılan tanık açıklamalarını içeren tutanaklar belge delili niteliğinde olup bunların duruşmada okunması tanık delili olarak değil, belge delili olarak hüküm gerekçesinde yer alacaktır⁹⁶. Bu tanığa ulaşma imkânı olduğu halde okumak hukuka aykırı olacaktır⁹⁷. Bu durumu karşılamak üzere doktrinde ikame yasağı (Surrogationsverbot) terimi kullanılmaktadır⁹⁸. Söz konusu yasadık, sadece yargılama konusu fiile ilişkin kişisel algılar bakımından geçerlidir. Diğer deliller okunarak duruşmaya dahil edilebilir. Örneğin yapılan bir keşfe (CMK md. 83; StPO md. 86) ait tutanaklar ya da bir dinleme kaydına ait metinler okunabilir⁹⁹.

CMK md. 210/1 hükmü yargılama konusu fiile ilişkin tek delilin, tek bir kişinin tanık olduğu durumlarda sınırlı olarak anlaşılmalıdır¹⁰⁰. Kanaatimizce, vicdani kanaati oluşturan delillerin kendi içinde tek tek değerlendirilmesi kadar olayın bütünlüğü içinde hep birlikte değerlendirilmesi de gerekmektedir. Yargıtay'ın bir

⁹⁶ Kantar, Baha, *Ceza Muhakemeleri*, 147; Aydın, *Deliller*, 67; Aynı yönde: Hett, *Criminal Justice*, 26.

⁹⁷ Okuma işlemini karşılamak üzere 'nakletme' terimi kullanımı için bkz. Wong, 28. "...Olay tarihinde sanığın resmi nikahlı eşi olan mağdurenin, atılı suçla ilgili olarak soruşturma evresinde alınan beyanının dışında kovuşturma evresinde yapılan tebligata rağmen gelmemesi nedeniyle mahkemece dinlenilmesinden vazgeçilmiş ise de, aynı zamanda olayın tek tanığı konumunda bulunan mağdurenin maddi gerçeğin ortaya çıkartılması açısından, 5271 sayılı CMK'nın 210/1 ve 236/2. maddeleri gereğince duruşmada dinlenilmesinden sonra toplanacak tüm deliller birlikte değerlendirilerek sanığın hukuki durumunun tayin ve takdir gerekirken eksik araştırma ile yazılı şekilde hüküm kurulması, ..." Y. 14. CD, 24.05.2017, E. 2014/7909, K. 2017/2842 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2023.; "...dosyadaki tüm bilgi ve belgelerin duruşma sırasında okunmuş olması karşısında, itirazda isimleri belirtilen tanıkların kovuşturma evresinde dinlenmemiş olmalarının CMK'nın 206. maddesinin üçüncü fıkrası ile 210. maddesinin birinci fıkrasına aykırılık teşkil etmediği, yine yolluk alıp almadığı ve aldysa ödemenin kim tarafından ne şekilde yapıldığı hususlarında ...'ın aşamalarda ifadesine başvurulmamış ise de zimmete konu paranın bir kısmının sanığın uhdesinde bulunduğunun sabit olması ve Yerel Mahkemece sanık hakkında zimmet miktarının pek hafif olduğu gözetilerek indirim yapılması nedeniyle anılan tanığın ifadesinin önem derecesi itibarıyla duruşmada hazır bulunmasını gerekli kılmaması hususları hep birlikte göz önünde bulundurulduğunda; Sanığa atılı nitelikli zimmet suçunun sabit olup olmadığının tespiti bakımından eksik araştırmaya dayalı olarak hüküm kurulmadığı kabul edilmelidir." Y. 5. CD, 24.09.2019, 147/221 <https://www.lexpera.com.tr>, Erişim Tarihi: 9 Ekim 2022; Aynı yönde: Y. 4. CD, 14.03.2017, E. 2015/12700, K. 2017/7533; Y. 4. CD, 07.03.2017, E. 2015/6231, K. 2017/6774 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2023.; "Olayın tek delili tanık... 'ın bilgisinden ibaret olmasına ve mahkumiyet hükmü de bu tanığın hazırlıktaki beyanına dayandırılmış bulunmasına göre, adı geçen tanığın adresi esaslı bir şekilde tahkik ve tespit edilerek CMUK.nun 263. maddesi gereğince dinlenmesi ve sonucuna göre karar verilmesi gerekirken için sürüncemede kalması nedenine dayanılarak tanığın hazırlıktaki ifadesinin okunması ile yetinilip yazılı şekilde hüküm verilmesi, yasaya aykır...görüldüğünden..." (Y. 5. CD, 20.03.1997, 765/1065) (Karar için bkz. Osman Yaşar, *Açıklamalı-İçtihatlı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu*, C. 1, 1998, 497 vd.) Aynı yönde: YCGK, 22.06.2022, E. 2019/548, K. 2022/462; YCGK, 14.09.2021, E. 2020/87, K. 2021/386 <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 9 Ekim 2022; Anayasa Mahkemesinin 2014/12906 Bşv. no.lu ve 07.05.2015 tarihli bir kararında şu görüşlere yer verilmiştir: "Olayın tek tanığı varsa ve sadece bu tanığın ifadesine dayanılarak hüküm kurulacak ise, bu tanık duruşmada dinlenmeli ve sanık tarafından sorgulanmalıdır. Bu tanığın, sanığın sorgulamadığı bir dönemde alınan önceki ifadesine dayanılarak mahkûmiyet kararı verilemez." Aynı yönde: AİHM'nin 2013/99 Bşv. No.lu ve 20.03.2014 tarihli Delta/Fransa kararı <HUDOC>, Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023.

⁹⁸ Dumitrescu, 111.

⁹⁹ Dumitrescu, 111; Aynı yönde: Hofmann, 468.

¹⁰⁰ Aksi yönde: Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Ceza Muhakemesi*, 669.

kararında¹⁰¹ da belirtildiği üzere deliller bir bütünlük teşkil ediyorsa, bu bütünün birbiri ile uyuşan, birbirini tamamlayan parçalarından birini de tanık beyanı teşkil ediyorsa kaç tane olduğu önemli olmaksızın söz konusu bütünlük içinde yer alan her bir tanığın duruşmada dinlenmesi bir zorunluluk teşkil etmektedir. CMK md. 210/1 bakımından önemli olan, tanığın beyanının hükmün kurulmasında sahip olduğu fonksiyonel ağırlıktır. Bu nitelikteki tanık mutlak surette dinlenilmelidir¹⁰². Soruşturma aşamasında ifadesi alınmış, CMK md. 211/1’de yer alan ibareyle daha önceden dinlenmiş tanıklardan bazılarının duruşmada dinlenilmesiyle yargılama konusu fiile ilişkin vicdani kanaate ulaşılarak hüküm tesis edilebiliyorsa kalan tanıkların duruşmada dinlenmesine gerek yoktur. Önceki ifade tutanaklarının duruşmada okunulmasıyla yetinilebilir¹⁰³. Nitekim “*Duruşmada okunmasıyla yetinilebilecek belgeler*” başlıklı CMK md. 211/1-c’de aynı yönde kaleme (StPO md. 251/2-2) alınarak mutlak surette dinleme bakımından, tanık ifadelerinin taşıdığı önemin belirleyici olduğu hüküm altına alınmıştır¹⁰⁴.

CMK md. 210/1’de dinleme işleminin ‘*mutlaka*’ yapılması gerektiği belirtilmesine başka bir ifadeyle mutlak okuma yasağına rağmen CMK md. 211’de okumaya izin verilmiştir. Bir işlemin mutlaka yapılması hüküm altına alındıktan sonra bununla bağdaşmayan işleme (okuma) izin veren bir düzenlemenin olması, kanun tekniği bakımından uygun olmamıştır. Nitekim StPO md. 250’de ‘*mutlaka*’ ibaresine yer verilmemiştir. Bu nedenle CMK md. 210/1’in “*Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanık duruşmada mutlaka dinlenir.*”

¹⁰¹ Y. 6. CD, 03.04.2018, E. 2015/3365, K. 2018/2476 <<https://www.lexpera.com.tr>>, Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 11 Aralık 2023.

¹⁰² “*Başvurucu müdafinin, tanık bulunamadığından mahkeme huzurunda dinlenilmesine ilişkin ara kardan vazgeçilmesine yönelik talebi, tanık sorgulama hakkında feragat olarak değerlendirilse bile, somut olayda tanık sorgulama imkânı, duruşmada dinlenmeyen ve soruşturma evresinde verdiği ifadeyle yetinilen tek tanığın beyanlarının olayın aydınlatılması açısından ağırlığının çok ciddi (kilit mahiyetinde) olması nedeniyle hayati önemde olduğu açıktır. Bu durumlarda tanık sorgulama hakkından feragat, savunma tarafına bu haktan vazgeçmesine mütenasip asgari güvenceler sağlanmadıkça kamu yararına uygunluk taşımaz.*” AYM kararı, Başvuru No: 2013/560, 16.04.2015, §65; “*Sanıkların savunmaları ile diğer tanık beyanları karşısında hazırlıkta müessir fiil iddiasını doğrulayan tanık ilhan dinlendikten sonra sanıkların hukuki durumlarının tayini gerekirken CMUK’un 243. maddesine aykırı olarak adı geçen tanığın hazırlıktaki ifadesinin okunması ile yetinilmek suretiyle hüküm tesis, bozmayı gerektirmektedir.*” Y. 2. CD, 25.04.1984, 5092/5603. (Karar için bkz. Yaşar, 948).

¹⁰³ Aynı yönde: Şahin, Şerh, 605; Yaşar, 946; “... *olayın tek görgü tanığı konumunda olan mağdurenin duruşmaya getirilerek, dinlenmesi gerekir. Ancak temyiz incelemesine konu yargılama dosyasında sanık ...’in ikrara yönelik açıklamaları ve mağdureye ait doktor raporları da nazara alındığında olayın tek delilinin mağdure beyanları olmadığı anlaşılmalı; yargılama sürecinde kendisine ulaşılamayan mağdurenin beyanlarının tesbitinden vazgeçilerek hazırlık sürecindeki beyanlarının okunmasıyla yetinilmesine dair karar ve uygulama yerinde olup mağdurenin yargılama sürecinde yeniden dinlenmesi gerektiği yönündeki temyiz itirazları yerinde görülmemiştir.*” Y. 9. CD, 16.02.2023, E. 2022/11946, K. 2023/725, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2023.

¹⁰⁴ CMK md. 211/1-c: “*İfadesinin önem derecesi itibarıyla tanığın duruşmada hazır bulunması gerekli sayılmıyorsa... Bu kişilerin dinlenmesi yerine, daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanaklar ile kendilerinin yazmış olduğu belgeler okunabilir.*” Söz konusu hükmün CMUK’daki karşılığı olan md. 244’te bu yönde bir düzenleme bulunmamaktaydı.

yerine okuma işlemine izin verilmesi gereken durumların varlığı dikkate alınarak “*Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanığın duruşmada dinlenmesi esastır.*” ya da “*Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, kural olarak bu tanık duruşmada dinlenmelidir*” gibi bir düzenlemeye gidilmesinin daha uygun olacağı kanaatini taşımaktayız.

IV. DELİLLERİN DOĞRUDAN DOĞRUYALIĞI İLKESİNİN İSTİSNALARI: DOLAYLI DELİL İKAMESİ

A. GENEL OLARAK

Delillerin doğrudan doğruyalığı, ceza muhakemesinin temel ilkelerinden biri olmakla birlikte çeşitli nedenlerle sınırlandırılmak zorunda kalmıştır. Zaman içinde dolaylı deliller olmaksızın hüküm tesis edilemez olmuş, ilkeye yeni sınırlamalar getirilerek içi boşaltılmış, adeta bir istisna durumuna dönüştürülmüştür¹⁰⁵. Doğrudan dinleme yerine tutanak okunması yaklaşımının egemen olduğu bir süreç yaşanmaktadır¹⁰⁶. StPO, ilkenin tutarlı bir şekilde uygulanmasına dayanmakla birlikte katı bir yaklaşım da söz konusu değildir¹⁰⁷. Bunun yerine, maddi anlamda delillerin doğrudan doğruyalığı özellikle de usul ekonomisi (*Verfahrensökonomie*) ilkesiyle çeliştiğinden esas olarak bunu sağlamayı ve delillerin kaybolmasını önlemeyi amaçlayan çeşitli istisnalara yer verilmiştir¹⁰⁸. Ölçülülük ilkesi, bu konuda önem taşımaktadır. Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesine uygun bir şekilde toplanan delillere ek olarak ulaşılan vicdani kanaati tamamlayıcı nitelikte dolaylı delillere de başvurulmalıdır¹⁰⁹. Dosya kapsamında yer alan tüm bu deliller, bir bütünlük içinde sübuta ulaşmak bakımından değerlendirilebilmelidir¹¹⁰. Başka bir ifadeyle önemli olan, tamamıyla ilkeye uygun delilleri kullanmak değil; bu nitelikteki delilleri değerlendirmede ağırlıklı olarak dikkate almaktır¹¹¹.

¹⁰⁵ Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesinin istinasi niteliğindeki hüküm ve uygulamaların kamuya açıklık ilkesini ihlal ettiği yönündeki görüş için bkz. Wong, 28.

¹⁰⁶ Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğruyalığı*, 193; Aynı yönde: Illuminati, 312; Aksi yönde: Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 97; Yenisey, Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 87.

¹⁰⁷ Hollanda uygulamasında 20.12.1926 tarihli Auditu kararıyla birlikte delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi zayıflatılmıştır. Bu kararın bir sonucu olarak, ceza muhakemesinin kalbi artık yargılama değildir. Merkez, şüpheli ve tanıkların yanı sıra bilirkişilerin yargılama öncesi ifadelerinin polis ya da sorgu hâkimi tarafından dosyalandığı ve temel adli faaliyetin yapıldığı soruşturma aşamasıdır. Yargılama, ifadelerin yeterlilik ve güvenilirliğinin kısa bir doğrulamasına indirgenmiş, bu da sistemi çok pragmatik hale getirmiştir. Wolf/Wolf, *Criminal Justice*, 30.

¹⁰⁸ Huber, *Unmittelbarkeit*, 10; Kunz/Haas, 175; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 9.

¹⁰⁹ Marc Engelhart, “The Secret Service’s Influence on Criminal Proceedings”, *A War on Terror? The European Stance on a New Threat, Changing Laws and Human Rights Implications*, editör. Wade Marianne / Maljević Almir (New York: Springer, 2010), 534; Aynı yönde: BVerfGE 57, 250 <<https://www.servat.unibe/>>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2023.

¹¹⁰ BVerfGE 57, 250, 277 <<https://dejure.org/>>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2023.

¹¹¹ Wong, 28; Engelhart, 533; Capus, 208. Aynı yönde: BGHSt 2000, 265; BGHSt 49, 112 <<https://dejure.org/>>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2023; Mahkeme hükümde dolaylı delillere yer verebilmekle birlik-

Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi esas itibarıyla fiziksel değil kişisel delillerle ilgili olduğundan¹¹² yazılı belge ve tutanaklar duruşmada okunarak karara dayanak olarak kullanılabilir. Okunmayan belge ve tutanaklar dikkate alınamayacaktır¹¹³. Böyle bir okuma işlemi, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin bir istisnası olmayıp sonucudur¹¹⁴. (CMK md. 209/1; CMUK md. 242; StPO md. 249/1) Ayrıca maddi gerçeğe ulaşılması bakımından bu aynı zamanda bir zorunluluktur¹¹⁵. Nitekim CMK md. 209/1'in madde başlığı bunu yansıtacak şekilde “*Duruşmada anlatılması zorunlu belge ve tutanaklar*” şeklinde kaleme alınmıştır¹¹⁶. Ancak okuma, CMK md. 209'da yer aldığı şekliyle de “*anlatma*”¹¹⁷ işlemi, hiçbir şekilde en temel delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi düzenlemesi olan CMK md. 210/1'i devre dışı bırakacak şekilde anlaşılmalıdır. CMK md. 209/1'de okunması zorunlu olan belgelerin bir kısmı, “*Naip veya istinabe yoluyla sorgusu yapılan sanığa ait sorgu tutanakları*”, “*naip veya istinabe yoluyla dinlenen tanığın ifade tutanakları*”, “*muayene ve keşif tutanakları*”, “*adli sicil özetleri ve sanığın kişisel ve ekonomik durumuna ilişkin bilgiler*” şeklinde ismen sayılmıştır¹¹⁸. Bir kısmı için ise “*gibi*” edatına yer verilerek bu belgelerle benzerlik taşıması şartı getirilmiştir.

Kanaatimizce CMK md. 209/1'de yer alan “*gibi*” edatını, örneğin HTS¹¹⁹, hasar tespit¹²⁰ ya da sanığa ait sağlık raporlarının okunması dışında yazılı belgede

te onların belirsizliklerinden haberdar olduğu ve buna özellikle dikkat ettiğini gerekçesinde belirtmelidir. Sanığın aleyhinde ya da lehindeki gerçekler hakkında şüpheler ortaya çıkarsa, mahkeme delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini kesinlikle sanık lehine (in dubio pro reo) uygulamalıdır. Engelhart, 534.

¹¹² Kunter, Feridun ve Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 595.

¹¹³ Toroslu, Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi*, 280.

¹¹⁴ Summers, 53; Dumitrescu, 110.

¹¹⁵ Wong, 28.

¹¹⁶ CMK md. 209 ile benzer hükümler olan CMUK md. 242 ve StPO md. 249'un madde başlıkları, okuma işlemi bakımından bir zorunluluk içerecek şekilde kaleme alınmamıştır.

¹¹⁷ 2017 yılında yapılan değişiklikte okuma ibaresi anlatma şeklinde değiştirilmiştir.

¹¹⁸ CMK md. 209'da yer alan belgelerin okunması, özellikle de delil niteliğine sahip bu belgelerde yer alan bilgilerin tartışılması ve gerektiğinde doğruyu yansıtmayan bilgilerin çürütülmesi bakımından önemlidir. Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Ceza Muhakemesi*, 667; “*Yabancı uyruklu sanığın ilgili makamlar aracılığıyla nüfus-sabika kaydı getirtilip yada UYAP sisteminden yapılan sorgulamaya göre hakkında açılmış birçok kamu davası olduğu anlaşılma, yargılandığı dosyalarda bulunması halinde adı geçen kayıtlarının onaylı bir örneği dosya içine alınıp duruşmada okunmadan yazılı şekilde mahkumiyet hükmü kurulması suretiyle, 5271 sayılı CMK'nın 209. maddesine aykırı davranılması...*” Y. 17. CD, 2015/11950 E, 2016/4489 K sayılı ve 31.03.2016 tarihli <www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 18 Aralık 2023.

¹¹⁹ “... numaralı hatlar arasında olay tarihi dahil olmak üzere olay tarihinden bir hafta öncesini ve bir hafta sonrasını kapsayan, görüşme ve baz istasyonlarını gösterir HTS raporlarının getirilmesi, Sonucuna göre tüm deliller birlikte değerlendirilerek sanığın hukuki durumunun takdir ve tayini gerektiği gözetilmeden eksik araştırma ile hüküm kurulması...” Y. 10. CD, 21.06.2023, E. 2023/5685, K. 2023/5838; Aynı yönde: Y. 10. CD, 14.06.2023, E. 2023/4448, K. 2023/553 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2023.

¹²⁰ Y. 23. CD, 03.11.2015, E. 2015/14020, K. 2015/5982 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2023; StPO md. 251/1-3'te suç dolayısıyla ortaya çıktığı iddia edilen maddi zararın varlığına ya da miktarına ilişkin tutanak ya da belgelerin duruşmada okunabileceği hüküm altına alınmıştır.

bulunan iradenin tespit edilememesi ya da anonim olması şeklinde de anlamak gerekmektedir¹²¹. Örneğin tutmuş olduğu günlüğünde yargılama konusu öldürme fiilini gördüğüne ilişkin anlatımları olan kişi yerine bu günlüğün okunması, bu kişiye ulaşıp duruşmada dinlenmesi mümkün olduğu sürece delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin ihlali olacaktır. Yine “*Halkı kin ve düşmanlığa tahrik*” (TCK md. 216) suçunun işlendiği iddiasıyla yapılan bir yargılama örneğinde, düşmanlığa ve kin beslemeye elverişli şiddet çağrılarını içeren bildirimlere konu ifadelerin yakın ya da açık tehlike unsuru taşıyıp taşımadığının tespiti bakımından bu ilanların duruşmada okunarak-anlatılarak yargılamaya dahil edilmesi, ilkenin istisnası olmayıp gerçeğe ulaşmak bakımından bir zorunluluktur. Tüm bu belirtilenler çerçevesinde ilkenin çeşitli istisnaları düzenlenmiştir. Aşağıda bunlara yer verilecektir.

B. TUTANAK VE DİĞER YAZILI BELGELERİN OKUNMASININ MÜMKÜN OLDUĞU DURUMLAR

Yazılı beyan sahibinin bu beyanına konu olaylarla ilgili olarak duruşmada bizatihi dinlenmesi (okunma yasağı) başka bir deyişle delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin istisnalarından büyük bir kısmını, “*Duruşmada okunmasıyla yetinilebilecek belgeler*” başlıklı CMK md. 211’de belirtilen durumlar oluşturmaktadır¹²². “*Tutanakların okunması*” başlıklı StPO md. 251’de de benzer hususlar düzenlenmektedir. Duruşmaya gelmemek ya da gelip ifade vermemek ya da bunların dışındaki diğer durumlar istisna kapsamında olmayıp kanunlarda belirtilen diğer hükümlere tabidir¹²³. Kanaatimizce benzer şekilde CMK md. 211’de belirtilenlerin (tanık ve suç ortağı)

¹²¹ “*Rapor, belge ve diğer yazıların okunması*” başlıklı CMK md. 214/1 uyarınca bir açıklamayı ve görüşü içeren resmî belge ve diğer yazılar ve fennî muayene ve doktor raporları duruşmada okunacaktır. Rapor tabiri, bir kişinin mesleğini icra ederken yaptığı gözlemlerini yazı ile tasdik etmesi, bildirmesini ifade etmektedir. Örneğin doktor raporunun, doktorun kişisel teşhisine dayanması gerekmektedir. Bundan dolayı, doktorun bizatihi kendi yaptığı gözlemi değil de başkalarının gözlemlerini esas alarak yazdığı görüş bu anlamda bir rapor değildir. Kantar, Baha, Ceza Muhakemeleri, 274; Benzer şekilde fennî muayene raporunun da, ilgili kişinin bizatihi gerçekleştirdiği inceleme-tektiğe dayanması gerekmektedir. Örneğin bir trafik kazasında aracın fren sistemlerine ilişkin olarak yazılan görüş, başkalarının incelemelerinin bir değerlendirmesi şeklinde ise bu bir rapor değildir. CMK md. 214’ün gerekçesinde açılan bir davada Emniyet Genel Müdürlüğünün, 03.12.2002 tarihli CMK tasarı md. 215’in gerekçesinde de Diyanet İşleri Başkanlığının açıklama niteliğindeki resmi yazıları, rapor, belge ve diğer yazıların okunması örnekleri olarak verilmiştir.

¹²² “*Olaya ilişkin görgüye dayalı bilgisi olduğu anlaşılan tanık ...'ya ulaşılamaması sebebiyle dinlenilmemesine karşın önceki ifadesi duruşmada okunmadan hükme esas alınması suretiyle CMK'nın 211/1-c maddesine aykırı davranılması...*” Y. 4. CD, 27.09.2022, E. 2020/17486, K. 2022/18126 K; “*Soruşturma evresindeki anlatımlarından olaya ilişkin görgüye dayalı bilgileri olduğu anlaşılan tanıklar Leyla Doğru ve Burcu Yıldırım usulünce duruşmaya çağırılarak dinlenilmeden veya hukuki dayanağı gösterilip dinlenilmelerine gerek bulunmadığına dair bir karar da verilmeden, soruşturma evresinde verdikleri ifadeler de duruşmada okunmamak suretiyle, CMK'nın 210/1 ve 211/1-c maddelerine aykırı davranılması...Kanuna aykırı ve...*” Y. 4. CD, 31.05.2017, E. 2014/25530, K. 2017/16254 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2023.

¹²³ Kantar, Baha, Ceza Muhakemeleri, 270; Aynı yönde: Lucas, 3; Feyzioğlu, Vicdani Kanaat, 168; Mahkemeye gidilmesi mümkün olmayan diğer durumların da istisna kapsamında olması gerektiği yönündeki görüş için bkz. Vogler, 242.

dışındaki kişiler de bu madde çerçevesinde değerlendirilmemeli, CMK'nın ilgili hükümleri uygulanmalıdır. “*Yemin verilmeyen tanıklar*” başlıklı CMK md. 50/1-c’de suça iştirak eden kişilerin tanık sıfatıyla ve yemin verilmeden dinleneceği; “*Mağdur ile şikâyetçinin dinlenmesi*” başlıklı CMK 236/1’de de mağdurun tanık olarak dinlenmesinin mümkün olduğu hükme bağlanmıştır. Böylelikle kanun koyucu, suça iştirak eden kişiler ile şartları oluştuğunda mağdurları muhakeme hukuku bakımından tanık olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Buradan hareketle okuma yasağı istisnasının tanıklar bakımından olduğu tespiti yapılabilecektir. Ayrıca, CMK'nın bir tür mehazı olan StPO md. 251/1’de bilirkişiler de istisna kapsamına alındığı halde CMK md. 211’de bilirkişilerin ismen sayılmamış olması ve istisnalar dar yorumlanır ilkesi göz önüne alındığında CMK md. 211’in kapsamının tanık ve suç ortağı kişilerle sınırlı olduğu anlaşılacaktır¹²⁴. Bu nedenlerdir ki doktrinde yer alan, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin özel bir görünüm şeklinin kanunda ayrı tutulan durumlar saklı kalmak üzere, hazır bulunmayan sanık hakkında duruşma yapılamayacağını düzenleyen CMK m. 193’te (StPO md. 230) yer aldığı görüşüne¹²⁵ katılmak mümkün değildir.

Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin istisnasını oluşturan durumların başında beyanları delil olabilecek tanık, suç ortağı, bilirkişinin (StPO md. 251/1) duruşmada dinlenmesi gerektiği anda mevcut olmaması gelmektedir. Bu durum, doğal bir imkânsızlık dolayısıyla ortaya çıkabileceği gibi fiili engellerden de kaynaklanabilir. Her iki halde de olası delillerin kaybolma riski söz konusudur¹²⁶. CMK md. 211/1-a uyarınca tanık veya sanığın suç ortağı ölmüş veya akıl hastalığına tutulmuş olur veya bulunduğu yer öğrenilemezse; CMK md. 211/1-b uyarınca da bu kişilerin duruşmada hazır bulunması, hastalık, malûllük veya giderilmesi imkânı bulunmayan¹²⁷ başka bir nedenle belli olmayan bir süre için olanaklı değilse tanık, suç ortağına ait önceden yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanaklar ile bunların yazmış olduğu diğer belgeler duruşmada okunabilecekler¹²⁸. Doktrinde yer alan bir görüşte, her ne kadar CMK md. 211/1’de ifade içeren

¹²⁴ Aynı yönde: Hofmann, 469; Lucas, 3; Tutanakların okunmasıyla sözlülük ilkesine uygunluk sağlansa da, bu belgelerin beyan içermeleri dolayısıyla, ilkeye uygunluğu sadece şekil itibarıyla. Maddi uygunluk, ancak beyan delilini sunan delil kaynağı tanığın, açıklamalarını duruşmada sözlü olarak sunması ve böylece hakimın söz konusu beyanı doğrudan doğruya elde etmesiyle gerçekleşir. Feyzioğlu, *Vicdani Kanaat*, 168.

¹²⁵ Bu görüşe göre, hakim nasıl ki duruşmaya getirilmemiş ve huzurunda tartışılmamış bir delille dayanarak vicdani kanaate ulaşamıyorsa görmediği, tanımadığı, iletişime geçmediği bir sanık hakkında da onun yokluğunda bir hüküm veremez. Aksi bir durumda hakimın temel cezaı nasıl belirleyeceği ve bireyselleştireceği sorusu da cevapsız kalacaktır. Uğur Ersoy, “Ceza Muhakemesinde in Absentia Duruşma Yapılması ve Mahkûmiyet Kararı Verilmesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10, S. 1 (2020), 59.

¹²⁶ Şahin, *Şerh*, 620; Sommer, 19.

¹²⁷ Yabancılar polisi tarafından sınır dışı edilmek üzere olan bir tanığın durumu, giderilmesi mümkün olmayan bir neden örneğidir. Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 26.

¹²⁸ Av. CMK md. 252/1’de benzer yönde düzenlenmiştir. <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf>, Erişim Tarihi: 13 Ekim 2022; Söz konusu madde uyarınca resmi tutanak ve belgeler de

tutanak ve tanık veya suç ortağının yazmış olduğu belgelerden bahsedilmişse de önceki dinlemeye ait ses ve görüntü kayıtlarının da bu hüküm kapsamında olduğu belirtilmiştir¹²⁹. CMK md. 211/1-(a) ve (b)'de yer alan ölüm dışındaki durumlarda bu kişileri dinlemek teorik olarak mümkün olsa da bunun zamanının önceden mahkeme tarafından tayin edilemeyeceği ihtimali göz önüne alınmaktadır¹³⁰.

Düzenlemede yer alan akıl hastalığı bakımından bunun derecesi önemli değildir. Yakın bir zamanda duruşmada gerçeğin açığa çıkarılmasına katkı yapacak şekilde dinlenmesi ümidini vermeyen bir hastalık, okuma işleminin yapılabilmesi için yeterlidir. Söz konusu kişilerin bulunduğu yerin öğrenilememesi bakımından ise bunun imkânsızlık derecesinde olması şartı bulunmamaktadır. Gerekli araştırmalar yapıldığı halde bundan bir sonuç alınmadığının belirlenmesi yeterlidir¹³¹.

okunabilmektedir. Bununla birlikte doktrinde tanık ya da diğer sanıkların konuşmalarının güvenlik kurumları ya da makamları tarafından kaydedilmesi amacıyla özel olarak oluşturulmuş resmi belgelerin okunamayacağı, gizli dinleme kayıtları ya da kaydedilmiş diğer özel konuşmaların da yasak kapsamında olacağı belirtilmektedir: Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 18; Gizli soruşturma görevlerine yapılan açıklamaların okunamayacağı yönündeki Avusturya Yüksek Mahkemesinin 18.02.2004, 13 Os 153/03; 19.08.2015, 13 Os 35/15 sayılı kararları için bkz. Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 18; Bununla birlikte Alman doktrininde bir görüşte, tanığın yazılı ifadesi herhangi bir şekilde mevcut değilse gizli servisler tarafından derlenen tanık ifadeleri özetinin duruşmada sunulmasına izin verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Engelhart, 533; Aynı yönde: BGH NJW 2007, 384; OLG Hamburg, NJW 2005, 2326 <<https://beck-online.beck.de>>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2023; "Kural olarak tüm delillerin sanığın huzurunda ortaya konması gerekmektedir birlikte bu şart, uyumsuzluk konusu kovuşturmanın öncesinde ya da haricinde alınan ifadelerin kesinlikle delil olarak kabul edilemeyeceği şeklinde anlaşılabilir. Tanık ifadelerinin okunmasıyla yetinilmesi kimi durumlarda, sanık aleyhinde beyanda bulunan kişilerin mahkeme huzurunda dinlenmesini imkânsız kılabilecek bir zorunluluktan (ölüm, adresin tespit edilememesi vs.) kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla savunma haklarına saygı gösterilmek kaydıyla bu ifadelerin yargılamada kullanılması, adil yargılanma hakkına ve özeldir tanıkları sorgulama veya sorgulatma hakkına aykırılık teşkil etmez." AYM kararı, Başvuru No: 2013/1138, 27.10.2015, §51.

¹²⁹ Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt Saygılar, Akcan Alan, Özyayın, Tütüncü Erden, Villemin Altınok ve Tok, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 149.

¹³⁰ CMK md. 211'in CMUK'daki karşılığı olan md. 244 ile ilgili olarak doktrinde, hükümde yer alan "okunabilir" ibaresinin hakime bir takdir yetkisi değil izin verdiği belirtilmektedir. Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesinde Tanıklık*, (Ankara: Us-A Yayıncılık, 1996), 366.

¹³¹ Kantar, Baha, *Ceza Muhakemeleri*, 270; Başka bir soruşturma nedeniyle sanık ya da tanığa ulaşmanın mümkün olmamasının da okuma yasağı istisnası kapsamında olacağı yönündeki Avusturya Yüksek Mahkemesinin 16.03.2006, 15 Os 95/05t sayılı kararı için bkz. Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 21; "Ceza muhakemesi hukukumuzda duruşmanın doğrudan doğruluğu (yüz yüzelik) ve sözlülük ilkeleri esas alınmış olup, hüküm verecek olan mahkeme hakimi sanık, tanık ve olayın tüm delilleri ile birebir karşı karşıya gelecek, herhangi bir vasıta olmadan örneğin beyan delilini dinleyecek ve belge delilini okuyacaktır. Böylece, belirtilen ilkeler ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde yer alan "adil yargılama" hakkının temel gerekleri ve CMK'nun 217. maddesi uyarınca hâkim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilecektir. Bu nedenle kural olarak sanık, tanık ya da bilirkişiler mahkeme huzurunda dinlenecek ve daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanağın veya yazılı bir açıklamanın okunması dinleme yerine geçmeyecektir. ...O...M...nin soruşturma aşamasında alınan ifadesinin CMK'nun 211. maddesi uyarınca okunması ile yetinilerek, sanığın görevli memura direnme ve hakaret suçlarından mahkûmiyetine karar verilmesi gerektiği gözetilmeden, yerel mahkemece soruşturmada dinlenen tanık beyanına göre mahkûmiyet kararı verilmesinin CMK'nun 210. maddesine uygun olmayacağına kabulü ile beraatine hükmolunması isabetsizdir." YCGK, 18.02.2014, E. 2013/4-242, K. 2014/79;

Bu kişilerin ifadeleri, maddi gerçeğin ortaya çıkması için ne kadar önemliyse araştırma o kadar yoğun olmalıdır. Ayrıca yargılama konusu suçun ağırlığı da dikkate alınmalıdır¹³². Anayasa Mahkemesi kararlarında¹³³, tanığın dinlenmesi gerektiği anda duruşmada hazır bulundurulmamasının yargılamanın adil olmasına zarar verip vermediğinin tespit edilmesinde üçlü bir test uygulanmaktadır. Buna göre, ilk olarak tanığın mahkemede hazır edilememesi geçerli bir nedene dayanmalıdır. İkinci olarak okunmasıyla yetinilen ifadelerin hükmün tek ya da belirleyici dayanağı olup olmadığına bakılmalıdır. Üçüncü aşamada ise duruşmada sınanmayan beyanların hükme esas alınmasından dolayı savunma tarafının maruz kaldığı sınırlamayı telafi eden ve bir bütün olarak yargılamanın adilliğini sağlayan dengeleyici unsurların varlığına bakılmalıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da benzer bir denetim söz konusudur¹³⁴.

CMK md. 211’de düzenlenen son istisna ise “İfadesinin önem derecesi itibarıyla tanığın duruşmada hazır bulunması gerekli sayıl”mama durumudur¹³⁵. Bu düzenleme belirsizlik ve keyfilik içerdiği düşüncesiyle eleştirilmiştir. Buna göre tanığın dinlenmesi kuraldır. Bu işlem yapılmadan tanığın beyanının önem derecesi anlaşılabilir¹³⁶. Okuma yasağı istisnalarından bir diğeri, ölçülülük ilkesine dayanmaktadır. StPO md. 251/2-2 uyarınca tanık ya da bilirkişinin duruşmada

“... kovuşturma aşamasında mağdurların yurt dışı adreslerinden beyanlarının alınması için yazılan müzekkere akıbetinin araştırılmaması ve soruşturma aşamasındaki beyanları hükme esas alınan mağdurların bu beyanlarının CMK’nın 211/1. maddesi gereğince duruşmada okunup, tartışılarak kanıtların buna göre değerlendirilmesi gerektiğinin gözetilmemesi karşısında, Kanuna aykırı” Y. 18. CD, 31.05.2017, E. 2015/44818, K. 2017/6868; “Soruşturma aşamasında dinlenilip olaya ilişkin bilgisi olduğu anlaşılan ve duruşmaya usule uygun şekilde davet edilen tanık ...’ün zorla getirilmesine karar verilerek dinlenmesi, kendisine ulaşılamaması halinde ise CMK’nın 211/1. maddesi gereğince ifadesi duruşmada okunarak, kanıtların buna göre değerlendirilmesi ve sonucuna göre sanıkların hukuki durumunun belirlenmesi gerekirken, eksik kovuşturma ve yetersiz gerekçeyle hüküm kurulması...” Y. 18. CD, 16.05.2017, E. 2017/1487, K. 2017/5883; “...soruşturma aşamasındaki beyanları hükme esas alınan tanıklar ... ve ...’in kovuşturma aşamasında tanık olarak ifadelerinin alınması, ulaşılamaması halinde CMK’nın 211/1. maddesi gereğince soruşturmadaki beyanları duruşmada okunarak, kanıtların buna göre değerlendirilmesi gerektiği gözetilmeden eksik inceleme ile karar verilmesi...” Y. 18. CD, 01.03.2017, E. 2015/40703, K. 2017/2314 <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2023.

¹³² Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 21.

¹³³ 2013/1189 Bşv. No.lu ve 18.11.2015 tarihli; 9154/10 Bşv. No.lu ve 15.12.2015 tarihli; 2014/12791 Bşv. No.lu ve 27.10.2016 tarihli; 2016/13402 Bşv. No.lu ve 12.09.2018 tarihli; 2020/3964 Bşv. No.lu ve 21.09.2022 tarihli; Aynı yönde: AİHM’nin 9154/10 Bşv. No.lu ve 17.04.2014 tarihli kararı <HUDOC>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2023.

¹³⁴ 26766/05, 22228/06 Bşv. No.lu ve 15/12/2011 tarihli; 8088/05 Bşv. No.lu ve 10/4/2012 tarihli; 2775/07 Bşv. No.lu ve 11/7/2013 tarihli; 2013/1189 Bşv. No.lu ve 18.11.2015 tarihli; 9154/10 Bşv. No.lu ve 15.12.2015 tarihli; 2014/12791 Bşv. No.lu ve 27.10.2016 tarihli; 2016/13402 Bşv. No.lu ve 12.09.2018 tarihli; 2020/3964 Bşv. No.lu ve 21.09.2022 tarihli; Aynı yönde: AİHM’nin 9154/10 Bşv. No.lu ve 17.04.2014 tarihli kararı <HUDOC>, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2023.

¹³⁵ CMK md. 211’in gerekçesinde istisnanın uygulanması bakımından tanığın diğer tanıkların beyanını tekrarlamaktan başka bir şey yapmamış olması ya da teferruata ilişkin, esası ilgilendirmeyen bir hususta beyanda bulunmuş olması örneği verilmektedir.

¹³⁶ Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 608.

dinlenmesinin gerçeğe ulaşmadaki katkısı ile bu kişilerin bulunduğu yer karşılaştırıldığında dinleme “*uygun gözükmiyorsa*” başka bir ifadeyle ölçülü değilse bu kişilere ait daha önceden bir hakim tarafından gerçekleştirilen dinlemeye ait tutanaklar duruşmada okunabilecektir. Bu istisna, “*Tanık ve bilirkişinin naiple veya istinabe yoluyla dinlenmeleri*” başlıklı CMK md. 180/2’de (1)’inci fıkraya atıfla konutları yetkili mahkemenin yargı çevresi dışında bulunmasından dolayı getirilmesi zor olan tanık ve bilirkişinin bir naiple ya da istinabe yoluyla alınmış ifadelerinin duruşmada okutulmasına izin verme şeklinde düzenlenmiştir. CMUK md. 216/1’de benzer yönde kaleme alınmıştır.

Okuma yasağının diğer bir istisnası StPO md. 251/(1) ve (2)’de yer almaktadır. Buna göre her iki fıkrada ayrı ayrı belirtilen durumlarda tanık, bilirkişi ya da suç ortağının duruşmada dinlenmesi yerine, bu kişilerin bir hakim tarafından daha önceden yapılan dinlemelerine ait tutanaklar okunabilecektir. Söz konusu bu istisna, dinlemenin hakim tarafından yapıp yapılmaması esasına dayanmaktadır. Böylelikle Alman kanunkoyucu bir hakim tarafından yapılan dinlemeye maddi gerçeğe ulaşma amacına ilişkin olarak daha fazla güvendiğini ortaya koymuştur. Doktrinde bu ayırım, adli ve adli olmayan dinleme olarak nitelendirilmektedir. Buna göre, StPO’da dinlemelerin değeri bu çerçevede farklı şekilde sınıflandırılmıştır¹³⁷. CMK’da ise söz konusu ayırım, ölçülülük ilkesine dayalı istisna bakımından CMK md. 180/2’de yapılmıştır. Söz konusu ilkenin alt görünümünden olan elverişlilik bakımından bir istisna da StPO md. 251/3’te öngörülmektedir. Okuma işlemi doğrudan bir karara varmaya değil de daha çok bir kişinin dinlenmesinin gerekip gerekmediği sorusunu cevaplamaya yarıyorsa delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin istisnalarından birini teşkil edecektir. StPO md. 251/3’te buna dair bir izin verilmiştir. Bu, sadece hakim tarafından gerçekleştirilen sorgulama kayıtları için değil, tüm dinleme kayıtları ve diğer belgeler için de geçerlidir. Bu çerçevede başka bir ülkede gerçekleştirilen telefon dinleme ya da aramaya ilişkin kayıtların ya da bir muhbir raporunun, gözetim belgelerinin okunması da StPO md. 251/3 uyarınca değerlendirilmelidir. Daha fazla delil toplama yükümlülüğünün kapsamını belirlemek için söz konusu bu belgeler StPO md. 251/3 gereğince okunabilirler. Ancak, mahkemenin bağımsız olarak delil toplamasının yerini alamazlar¹³⁸.

Okuma yasağı konusunda usul ekonomisine dayalı istisna hükümlerine de yer verilmektedir. “*Sanığın duruşmadan bağışık tutulması*” başlıklı CMK md. 196/1 (CMUK md. 226) uyarınca mahkemece sorgusu yapılmış olan sanık ya da buna ilişkin olarak onun tarafından yetkilendirilen müdafinin istemesi halinde mahkeme, sanığı duruşmada hazır bulunmaktan bağışık tutabilecektir. Mad-

¹³⁷ Weigend/Frase, 343; Eser, 237; Neumann, 124; Aynı yönde: BGHSt 70, 72-75 (1984) <<https://dejure.org>>, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2023.

¹³⁸ Sommer, 20; Lucas, 4; Aynı yönde: BGHSt 1986, 469 <<https://dejure.org>>, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2023.

di gerçeğe ulaşmak için hakimın yargılama konusu fiile ilişkin delillere doğrudan ulaşması bir zorunluluk olsa da bazı kanunlarda tarafların rızası hukuken bir değer taşımaktadır. Buna dayanarak ilgili kişinin duruşmada dinlenmesinden vazgeçilerek tutanaklar okunabilmektedir. Bu da son bir istisna türünü oluşturmaktadır. Rızaya ilişkin açıklamanın, tutanakların okunması sırasında yapılması gerekmektedir. CMK md. 211/2 (StPO md. 251/1-1) uyarınca Cumhuriyet savcısı, katılan ya da vekili, sanık veya müdafii tutanakların okunmasına birlikte rıza gösterirse, tanık ya da suç ortağının dinlenmesi yerine, önceki dinlemeye ilişkin tutanaklar okunabilecektir¹³⁹.

CMK md. 211/1- (a) ve (b)'de tanık ve sanığın suç ortağının mahkemede hazır edilememesinin hangi nedenden kaynaklanması gerektiğinin belirtildiği, bu yönüyle de her iki hükmün yukarıda belirtilmiş olan AİHM içtihatlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak bu kişilerin ifadelerinin önemine ilişkin bir düzenlemenin olmaması, bu beyanların hükme esas alınması ve yargılamada bundan dolayı savunma tarafının maruz kaldığı sınırlamayı telafi eden dengeleyici unsurlara yer verilmemesi tehlikelerini beraberinde getirmektedir. CMK md. 211'de, 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu (TKK) md. 9/8'de yer alan hakkında koruma tedbiri uygulanan tanığın beyanının tek başına hükme esas teşkil edemeyeceği¹⁴⁰ şeklindeki hükme benzer bir düzenleme yapılarak yargılamanın adil olması sağlanmalıdır. Ayrıca, CMK md. 211/1-(b)'de tanık ve sanığın suç ortağının duruşmada hazır edilememesi bakımından getirilen “*giderilmesi olanağı bulunmayan başka bir*” nedenin bulunması şartı, bu kişilerin buldukları yerin öğrenilememesi durumunu da kapsamaktadır. Özellikle de suç ortaklarına ulaşılmasının en büyük nedenlerinden biri onların kaçmalarıdır. Diğer nedenler için imkansızlık şartı getirilip buldukları yerin öğrenilmemesi gibi bir neden bakımından bu şartın bulunmaması delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini işlevsiz hale getirecektir¹⁴¹. Diğer taraftan CMK md. 211/1-(b)'de yer alan “*belli olmayan bir süre için*” ibaresi muğlaktır. Bu ibare yerine makul sürede yargılanma hakkı dikkate alınarak “*makul sürede*” ibaresine yer veren bir düzenlemeye yapılmalıdır. Tüm bu nedenler ve CMK md. 211/1-c'de hakime tanığı dinlemeden onun ifadesinin önem derecesine karar vermesi yetkisinin tanınması da dikkate alındığında CMK md. 211 düzenlemesinin delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini kural olmaktan çıkardığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan CMK md. 211/2'de belirtilen kişilerin anlaşmalarıyla tutanakların okunmasına izin verilmesi, ceza muhakemesini taraf iradelerinin ön planda olduğu hukuk muhakemesine yaklaştırmaktadır.

¹³⁹ Şahin, *Şerh*, 624.

¹⁴⁰ Aynı yönde: YCGK, 17.03.2021 E, 2019/495, K. 2021/116 <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2024.

¹⁴¹ Doktrinde yer alan bir görüşte, CMK md. 211/1- (a) ve (b)'de belirtilen durumlarda delillerle doğrudan temasa geçmenin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Soyaslan, *Ceza Muhakemesi*, 397.

C. DURUŞMADA DİNLEMESİ EK OLARAK TUTANAK OKUNMASI

Okuma yasağının bu başlık altındaki istisna halleri, kısmi nitelikte olup delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin bir gereği olarak ilgili kişiler duruşmada dinlenmektedir. Bununla birlikte ispat bakımından önem taşıyan kimi hususlara ilişkin hatırlayamama ve çelişki durumlarının ortaya çıkması gibi sınırlı nedenlerden dolayı önceki açıklama ve ifadelerle ilişkin tutanaklar okunabilmektedir¹⁴². Bu istisnaların temel nedeni, ceza muhakemesinde maddi gerçeğin araştırılması, şekli gerçeğe yetinilmemesi esasına dayanmaktadır¹⁴³.

CMK md. 212 ve 213'te tanık ve sanık bakımından istisna halleri kabul edilmiştir. StPO md. 253 ve 254'te de benzer istisna halleri düzenlenmekle birlikte CMK'dan farklı olarak bilirkişiler de okuma yasağından muaf tutulmuştur. Aynı durum CMUK md. 246 bakımından da söz konusudur.

1. Tanıklara Ait İfade Tutanaklarının Okunması

Tanığın yargılama konusu fiil hakkında duyu organları aracılığıyla öğrendiklerine ilişkin olarak duruşmada açıklamalar yaparken, tanıklığın doğasının yanı sıra delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin bir gereği ve bir kural olarak notlarına bakmasına izin verilemez¹⁴⁴. Daha önce alınan ifadelerine ilişkin tutanaklar da okunamaz¹⁴⁵. Amaç, hakimın okunanı değil konuşulana dinlemesidir¹⁴⁶. Ancak, bu kuralın Kıta Avrupası hukukunda iki istisnası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tanığın maddi gerçeğe ulaşmak bakımından önemli bir hususu hatırlayamadığını beyan etmesidir. İkincisi ise önceki ve duruşmalardaki açıklamaları arasında çelişkinin ortaya çıkmasıdır¹⁴⁷. CMK md. 212 uyarınca, tanık bir hususu hatırlayamadığını söylediğinde (CMK md. 212/1), hafızasını harekete geçirmek üzere hakim önceki, -örneğin kolluk ya da Cumhuriyet savcısınca alınmış ifadesine ilişkin tutanağın ilgili kısmını- okuyarak tanığın hatırlamasına yardım edecektir¹⁴⁸. Düzenlemenin

¹⁴² Yazılı kayıtlar, ceza muhakemesinde büyük önem taşımaktadır. Bir kez korunan başka bir ifadeyle kalıcı hale getirilen yazılı kayıtlar, ilk kez kolluk tarafından alınmasından hüküm verilmesine kadar yasal sürecin her aşamasında yeniden değerlendirilebilir. Birçok Kıta Avrupası ülkesinde, şüpheli ya da tanık görüşmelerine ilişkin savcılık ya da kolluktan alınan yazılı kayıtlar mahkemeye sunulmaktadır. Kıta Avrupası hakimleri duruşmaya katılması için tanık çağırabilirler ancak daha sonra tanıklığı sözlü olarak sorgulayacak ve önceki yazılı ifade kayıtlarına karşı tartacaklardır. Benzer şekilde, yazılı tutanaktaki ifadelerinde söyledikleriyle de sanıkların karşısına çıkacaklar, onlarla yüzleşeceklerdir. Capus, 206, 207.

¹⁴³ CMK md. 212 gereğesi.

¹⁴⁴ Groenhuijsen/Selçuk, 256; Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, 637.

¹⁴⁵ CMK md. 52'de tanığın dinlenilmesinden bahsedilmektedir. Bu çerçevede, yargılama konusu fiile ilişkin konularda okuma ile açıklama yapmak birbirinden farklı hususlardır.

¹⁴⁶ Yenisey, Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 537.

¹⁴⁷ CMK md. 212/2'nin uygulanabilmesi için ortaya çıkan çelişkinin tanığa ait olması gerekmektedir. Tanık ile başka kişiler arasındaki çelişki, hüküm bakımından bir önem taşımamaktadır. Kantar, *Ceza Muhakemeleri*, 268.

¹⁴⁸ Feyzioğlu, *Tanıklık*, 359, 361; Kanaatimizce, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi kural olup istisnalarına hakimın maddi gerçeğe ulaşması bakımından engel teşkil edeceği varsayılan bir ta-

amacı sadece hatırlatmak değildir. Hatırlatma, tanığa önceki ifadesi hakkında çeşitli sorular sorularak yapılmalıdır. Böylelikle önceki ifade tutanakları duruşmada tekrarlatılarak kullanıma açılmalıdır¹⁴⁹.

İki ifade arasında çelişki ortaya çıktığında (CMK md. 212/2) ise daha önceden alınan ifade okunarak çelişkinin giderilmesine çalışılacaktır¹⁵⁰. Kanaatimizce, hatırlayamama ve çelişkiye düşme aynı nitelikte olup tanığın bir hususa ilişkin olarak hafızasında ortaya çıkan belirsizlik ya da karmaşaya ilişkin duruşmadaki beyanını belirtmektedir¹⁵¹. Okuma işlemiyle bu beyanın etki ve sonuçları ortadan kaldırılarak maddi gerçeğe ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, okumanın maddi gerçeğe ulaşma istisnasından kaynaklandığını söylemek mümkün olacaktır.

Önceki açıklamaların, yargılama konusu fiile ilişkin olarak gerçekleştirilen ceza muhakemesi sürecinde yapılması şartı bulunmamaktadır. Hukuk mahkemesinde hatta resmi bir işlem çerçevesinde alınmış ifadeler, talep üzerine yapılmış açıklamalar da duruşmada okunabilir. Önceki ifadelerin sanık ya da başka bir sıfatla verilmiş olmasının da herhangi bir önemi bulunmamaktadır¹⁵². Yapılan oku-

kım hususların aşılması amacıyla yer verilmiştir. Soruşturma aşamasında amaç, maddi gerçeğe ulaşmak olmayıp bir suça ilişkin olarak ortaya çıkan şüphenin yeterli olup olmadığının tespitini yapmak ve sonucuna göre iddianame düzenlemek ya da kovuşturamama kararı vermektir. (CMK md. 170/2, 172/1); "*Hakkında beraat kararı verilen O.'ın şüpheli davranışları... kendisini doğrulayan C.'in ise aşamalarındaki ifadeleri arasındaki çok büyük çelişkiler ... olmasına karşın ... şüpheyi iyice artırmıştır. Bütün ihtimalleri değerlendirmek zorunda olan mahkeme tarafından çelişkiler ve tereddütler giderilmediği...*" YCGK, 20.05.2013, E. 2012/6-1309, K. 2013/258 <Sinerji Mevzuat ve İçtihat Programı>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2023; "*Tanık, bir hususu hatırlayamadığını söylerse önceki ifadesini içeren tutanağın ilgili kısmı okunarak hatırlamasına yardım edilir. Tanığın duruşmadaki ifadesiyle önceki ifadesi arasında çelişki bulunduğu, evvelce alınmış ifadesi okunarak çelişkinin giderilmesine çalışılır.*" YCGK, 29.06.2022, E. 2021/112, K. 2022/497; "*Tanıklar olaya ilişkin gördükleri ve duydukları hususlarda beyanda bulunurlar. Tanıklık yaptıkları olayı mahkemede anlattıktan sonra eğer, önceki ifadelerle arasında çelişki varsa CMK'nın 212/1-2 maddesi gereğince önceki beyanlar okunarak çelişkinin nedeni öğrenilip giderilmeye çalışılır şeklindeki emredici hükme rağmen, tanıkların beyanları alınmadan önceki ifadelerinin doğruluğunun sorularak tutanağa geçirilmesi...*" YCGK, 06.10.2022, E. 2021/355, K. 2022/621 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2023.

¹⁴⁹ Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 609.

¹⁵⁰ CMK md. 212 gerekçesi: "*Tanıklık yapan farklı kişilerin, geçmişte yaşadıkları aynı olaya ilişkin anlatımlarının bire bir aynı olması beklenemez. Ayrı ayrı ve sonraki tanıklar yanında bulunmaksızın dinlenen tanıkların anlatımları arasında yargılama açısından önemli olan konularda, uzlaştırılması mümkün olmayan çok büyük farklılıklar ya da çelişkiler olması halinde, yüzleştirilmeleri yoluyla çelişki giderilmeye çalışılır. Tanığın, duruşmada sözlü olarak aktaracağı bilgilerde, araya zamanın girmesi nedeniyle unutma, hatırlayamama, daha önceden alınan ifadelerini aynen aktaramama gibi durumlarla karşılaşılması mümkün olduğundan CMK'nın 212/2. maddesi, tanığın önceki beyanlarının, duruşmada ifadesinin alınmasından sonra okunmasını, bu şekilde farklılıkların giderilmesini amaçlamaktadır. Tanığın, aşama anlatımları arasında, araya zamanın girmesi ve dilin işlevsel niteliği nedeniyle ihmal edilebilir farklılıklar bulunması doğaldır*".

¹⁵¹ Doktrinde okuma işlemi bakımından ifadeler arasındaki çelişkiye tanığın bilerek neden olmaması gerektiği belirtilmektedir. Kantar, *Ceza Muhakemeleri*, 268.

¹⁵² Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 215.

ma işlemi, sadece hatırlatmaya, çelişkinin ortadan kaldırılmasına yönelik olmalı başka bir ifadeyle belirtilen amaçların sınırını aşan tarz ve kapsamda gerçekleştirilmemelidir. Kişisel delillerin yerini tamamen almamalıdır¹⁵³. İşlemin başarılı olması halinde tanık ya da Alman Hukuku bakımından bilirkişi tarafından sadece duruşmada verilen ifade değil, aynı zamanda tutanağın okunan içeriği de hükme esas alınabilmektedir¹⁵⁴. Bu nedenle delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesinin önemli bir istisnası olarak görülmelidir. Diğer taraftan hakim ifadenin inandırıcılığına ilişkin değerlendirmelerine, ifade ve tutanakların içeriğinin karşılaştırılmasından kaynaklanan hatırlama güçlüğü ve çelişkileri de dahil edebilir¹⁵⁵.

2. Sanığa Ait İfade Tutanaklarının Okunması (CMK md. 213; StPO md. 254)

Duruşma sırasında hakimın sanığa iddia konusu fiil hakkında çeşitli sorular sorarak onu dinlemek yerine, kollukta vermiş olduğu ifadeyi okuyarak buna ek ya da bunun dışında söyleyeceği bir şeyi olup olmadığını sorarak işlemi tamamlaması delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesine aykırıdır¹⁵⁶. Bununla birlikte sanığın kendisine isnat edilen suça ilişkin konularda ifade verip vermeme ya da ifadesinin içeriğini belirleme hakkı olsa da kendisinin muhakemenin daha önceki aşamalarında verdiği ifadeler, belli şartlar altında duruşmaya dahil edilebilmektedir. Önceki ifadesinin okunması, sonradan yaptığı açıklamalar ile bu ifadesini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde fiilen geri alarak bir çelişkiye neden olmasından kaynaklanmaktadır. Çelişkinin nedeni önem taşımamaktadır. CMUK md. 247/2 uyarınca sanığın önceki ifadesiyle duruşmadaki ifadesi arasında bir çelişki olması ve bu çelişkinin duruşmayı kesmeksizin belirlenememesi ya da ortadan kaldırılamaması halinde önceki ifadesi duruşmada okunabilmekteydi¹⁵⁷. “*Sanığın önceki ifadesinin okunması*” başlıklı CMK md. 213’te ise sanığın duruşmadaki ifadesi ile muhakemenin önceki aşamasındakiler arasında çelişki bulunması halinde okuma yasağının bir istisnası olarak önceki açıklama ve ifadelerinin okunabileceği düzenlenmiştir¹⁵⁸. Hakim bu

¹⁵³ Aynı yönde: Avusturya Yüksek Mahkemesi’nin 25.06.1996, 14 Os 79/96 sayılı kararı. Karar, Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 24’ten alınmıştır.

¹⁵⁴ Okuma sonucunda tanığın hafızasına fiilen geri dönen şey, delildir. BGHSt. 11, 338, 341; 14, 310, 312 <<https://dejure.org>>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2023.

¹⁵⁵ Dumitrescu, 114; Tanıklara ilişkin okuma yasağının bir istisnasını Av. CMK md. 252/1-(3)’de belirtilen haklı bir neden olmaksızın tanıklık yapmanın reddedilmesi oluşturmaktadır. Tanığa yalnızca kısmi bir reddetme hakkı verilirse önceki ifadelerin okunması, sadece onun gereksiz olarak ifade vermeyi reddettiği kısımlarla ilgili olarak söz konusu olabilmektedir. Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 25; Bu istisna gerek CMK md. 212 gerekse StPO md. 253’te yer almamaktadır. Av. CMK md. 252/1-(3) için bkz. <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf>, Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2024.

¹⁵⁶ Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 609.

¹⁵⁷ Cumhuriyet Şahin, “Duruşmada Sanığın Önceki İfadelerinin Okunması -CMUK m. 247 Üzerine Bir İnceleme”, *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, S. 2 (1998), 1.

¹⁵⁸ “*Bir kamu görevi ifa eden ve birçok yükümlülüğü bulunan tanık ilk defa duruşmada çekinme hakkını kullanınca önceki ifadesi okunamazken..., savunma hakkı ile donatılmış olan sanığa bu imkan tanınmamakta ve sanık adeta kendini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanmaktadır. Böylece sanığın*

durumda tutanağın okunmasıyla yetinebileceği gibi iddia konusu olayın aydınlatılması bakımından gerekli görüyorsa önceki ifadeyi almış hakim dahil olmak üzere diğer görevlileri tanık olarak dinleyebilecektir¹⁵⁹. Av. CMK md. 252/1-(1) ve (2)'de tanık ve suç ortaklarının duruşmaya kadar ölmesi, nerede olduklarının bilinmemesi ya da yaş, hastalık ya da halsizlik veya uzakta olmaları ya da diğer önemli nedenlerden dolayı bizzat duruşmaya gelmelerinin mümkün olmaması halinde okuma yasağının istisnası olacağı düzenlenmiştir¹⁶⁰.

Okuma işleminin yapılabilmesi için ifadenin sanık-şüpheli sıfatıyla alınmış olması gerekmektedir. CMK md. 213'te belirtilen görevliler tarafından önce tanık ya da bilgisine başvuru olarak dinlenen ancak daha sonra şüpheli olduğu anlaşılan kişilerden önceki sıfatlarıyla alınmış ifadelerin okunabilmesi mümkün değildir. Çünkü bu kişilere sanığın-şüphelinin sahip olduğu haklarının bildirilmesi (CMK md. 147; CMUK md. 135) söz konusu olmamaktadır¹⁶¹. CMUK md. 247 uyarınca okuma işleminin yapılabilmesi için önceki ifadenin bir hakim tarafından alınması gerekiyordu¹⁶². Bu düzenlemenin CMK md. 213'ten diğer bir farkı ise bu ifadelerin çelişki taşımasa dahi ikrara delil olmak üzere okunabilmesiydi¹⁶³. Bu çerçevede “*Sanığın Evvelce Mazbut İfadesinin Okunabileceği Haller*” başlıklı CMUK md. 247/1-2 ile “*İkrarın ve çelişkili ifadelerin okunması*” başlıklı StPO md. 254/1-2 büyük bir benzerlik göstermektedir. StPO md. 254/1 uyarınca daha önceki adli bir ifadenin delil toplamak¹⁶⁴ amacıyla okunmasına

susmak veya ifade vermek konusundaki seçme özgürlüğü, onun bir kez ifade vermiş olması halinde ortadan kalkmış olmaktadır.” Şahin, İfadelerin Okunması, 8; İtalyan Ceza Muhakemesi Kanunu md. 513 uyarınca sanığın duruşmaya gelmesinin imkânsızlığı halinde maddede belirtilen diğer koşulların da varlığında sanığın önceki aşamalarda vermiş olduğu ifadeler okunabilecektir.

¹⁵⁹ Şahin, İfadelerin Okunması, 6.

¹⁶⁰ <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2023.

¹⁶¹ Şahin, İfadelerin Okunması, 3.

¹⁶² Bir hakim tarafından alınan ifadelere ilişkin tutanaklar için, adli tutanak tabiri kullanımı hakkında bkz. Lucas, 5.

¹⁶³ İkrara delil olmak üzere tabiri geniş yorumlanmalıdır. Bu nedenle okuma işlemi, sadece sanığın ikrarda bulunduğunu ya da ikrarının içeriğini tespit etmek için değil herhangi bir ikrarda bulunmadığını ya da önceki ikrarını değiştirdiğini ya da bundan döndüğünü ortaya koymak için de yapılabilir. Kantar, *Ceza Muhakemeleri*, 269.

¹⁶⁴ “5271 sayılı CMK'nın 213. maddesine göre sanığın hakim ya da mahkeme huzurunda yaptığı açıklamalar ile Cumhuriyet savcısı tarafından alınan ifadelerin duruşmada okunabilmesi kabul edilerek Cumhuriyet savcısı tarafından alınan ifadelere de kanıt (delil) olma değeri tanınmıştır. Buna karşılık, şüphelinin kollukça alınan ifadesine ilişkin tutanağın duruşmada okunabilmesi için, kollukta ifade alındığı sırada müdafinin hazır bulunması koşulu aranmaktadır. Somut olayda suça sürüklenen çocuk, Cumhuriyet savcısı tarafından alınan ifadesine ve mahkemede atılı hırsızlık ve mala zarar verme suçlarını işlediğini kabul etmemiştir. Kollukta ifadesinin alınması mümkün olmayan suça sürüklenen çocuğun, kolluk görevlilerince yakalanması sırasında kendisi ile yapılan mülakatta suçu ikrar ettiğine dair beyanı olduğuna ilişkin tutanağın hükme esas alınmayacağı gözetilmeden, atılı suçları suça sürüklenen çocuğun işlediğine ilişkin başkaca hangi kanıtların hükme esas alındığı açıklanıp tartışılmadan mahkumiyet kararı verilmesi...” Y. 2. CD, 09.04.2018, E. 2018/2184, K. 2018/4075 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 26 Aralık 2023.

izin verilmektedir¹⁶⁵. Okuma, yalnızca bir istisnadır ve bu nedenle de delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin bir istisnası olarak görülmemelidir. Çünkü ifade tutanağının okunması, bir itiraftan gerçeği yansıtır yansıtmadığını belirlemeye hizmet etmektedir¹⁶⁶. Diğer taraftan okunan tutanaklara karşı sanığın sessiz kalması ya da tutanağın doğruluğuna itiraz etmesi de engellenemez¹⁶⁷. Doktrinde yer alan bir görüşte, sanığın ilk kez duruşmada susma hakkını kullanması halinde bu durumun önceki tutanakların okunmasını engellemesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir¹⁶⁸. Ancak bizim de katıldığımız aksi yöndeki bir görüşe göre, söz konusu okumanın yapılması halinde sanığın susma hakkını kullanmasının bir anlamı olmayacaktır. Susma hakkı, hangi aşamada kullanıldığından bağımsız olarak geçmişe etkili sonuç doğurmalıdır¹⁶⁹.

D. İSTİNABE VE NAIPLİK

İstinabe, yer bakımından yetkili olan bir makamın belli bir işlemin yapılmasıyla ilgili olarak yetkisini bir başka yerde bulunan yetkisiz makama devretmesidir¹⁷⁰. Duruşmada suçluların bizatihi bulunması (CMK md. 188/1; StPO md. 226) ve delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi uygulanarak yüze karşı duruşma yapılması esas olduğundan istinabe, şekli anlamda doğrudanlık ilkesinin bir istisnasını oluşturmaktadır¹⁷¹. (CMK md. 83, 180, 196/2, 286/3) Görev yönünden yetki kurallarından ayrılmayı ifade eden bir kurum olarak naiplik ise Kanunun

¹⁶⁵ İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu (Schweizerische Strafprozessordnung) (İsv.CMK) md. 350/2 uyarınca da sanık ve tanıklar bakımından benzer şekilde okuma yasağı istisnaları yaratılmış böylelikle soruşturma aşamasına ait tutanaklar eşit ve önemli bir şekilde kullanılabilir hale gelmiştir. Bu da delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin geçerliliğini İsviçre Ceza Muhakemesi sistemi bakımından göreceli hale getirmiştir. Duruşmada yapılan sorgulama, sadece soruşturma dosyasını tamamlayıcı niteliktedir. Dumitrescu, 131; İsv.CMK md. 343 uyarınca mahkeme, sadece yeni olan delilleri almakta ve eksiklik durumunda daha önce alınmış olanlara eklemektedir. Polis ya da savcı tarafından hâlihazırda toplanan deliller, yalnızca soruşturma aşamasında usulüne aykırı olarak elde edilmişse yeniden alınabilmektedir. Ayrıca mahkemenin bir karara varabilmesi için, örneğin tanığın güvenilirliğinin incelenmesi ya da daha fazla soruşturmanın gerekli olması gibi nedenlerle, delillerin doğrudan bilgisinin gerekli görülmesi halinde, soruşturma aşamasında usule uygun olarak elde edilen deliller yeniden alınabilmektedir. Bu uygulamaya 'sınırlı dolaysızlık ilkesi' denmektedir. İsviçre uygulaması, çoğunluk olmasa da birçok kararın yalnızca yazılı kayıtlara dayandığını oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Capus, 209; İsv. CMK için bkz. <https://legislationline.org/sites/default/files/documents/9f/SWITZ_CPC.pdf>, Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2024.

¹⁶⁶ Dumitrescu, 114.

¹⁶⁷ Lucas, 7.

¹⁶⁸ Lucas, 2.

¹⁶⁹ Aynı yönde: Faruk Turhan, "Ceza Muhakemesinde Şüpheli veya Sanığın Yakınlarının Tanıklıktan Çekinme Hakkı- Kapsamı, Koşulları ve Sonuçları Hakkında Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28, S. 3 (2020), 1414, 1415; Şahin, Göktürk, *Ceza Muhakemesi*, 52.

¹⁷⁰ İdris Doğan/Ahmet Bozdağ, "Ceza Muhakemesinde İstinabe Uygulamasının Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, S. 22 (2022), 1009.

¹⁷¹ Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Ceza Muhakemesi*, 544; Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 95, 96.

çeşitli maddelerinde çeşitli bağlamlarda yer almıştır. (CMK md. 60, 83, 180, 209, 236, 244, 268, 320) Kurul halinde bir makamda olan yargılama görevinin bazı durumlarda kurul adına yapılması için bazı kurul üyelerinin yetkilendirilmesini ifade etmektedir¹⁷². Her iki kurum da StPO'da md. 223'te tek başlık altında düzenlenmiş olup kişisel doğrudanlığın (persönliche Unmittelbarkeit) istisnasıdır- lar¹⁷³. Bu nedenle ancak zorunlu hallerde kabul edilmeli¹⁷⁴ ve sanık hakkındaki mahkûmiyet kararının tek dayanağını bu şekilde alınan ifadeler teşkil etmemelidir¹⁷⁵. AİHM'ne göre hükmün dayanağı, bu şekilde dinlenen tanıklardan ibaret ise sanık ya da müdafisinin istinabe duruşmasına katılarak tanıklara soru sorma imkânının tanınmış olması gerekmektedir. Söz konusu beyanlara itiraz hakkının tanınmış olması tek başına yargılamanın adillliğini garanti edemeyecektir¹⁷⁶. CMK md. 180/5'te tanık ya da bilirkişilerin naip ya da istinabe yoluyla dinlenmesi halinde imkanlar dahilinde bu kişilerin aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniklerinin (SEGBİS) kullanılması suretiyle dinlenmeleri zorunlu kılınmıştır¹⁷⁷. Böylece muhakeme süjeleriyle tanık, bilirkişi gibi ifade verenlerin huzurdaymış gibi yüz yüze gelmeleri sağlanmış olacak, hal ve hareketleri gözlenerek¹⁷⁸, onları dinleme ve gerekli soruları yöneltme imkânı doğacaktır. Ancak bu şekilde dinlenen tanığın beyanları hükme esas alınabilecektir¹⁷⁹.

Sanık ve müdafisinin istinabe yoluyla alınan ve tutanakta yer alan tanık ifadelerine itirazda bulunma imkanının olmasının hiçbir şekilde tanığa doğrudan soru sorulmasının yerine geçmesinin mümkün olmadığı belirtilmelidir. SEGBİS yöntemi, tanık sorgulama hakkına yönelik sınırlamaları telafi etme kapasitesine sahip olduğu için delillerin doğrudan doğrualığı ilkesine daha uygundur. İstinabe suretiyle tanığın beyanının alınması durumunda, sanık ve/veya müdafinin tanığa gerçek zamanlı soru sorma imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla uzak-

¹⁷² Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 606.

¹⁷³ Huber, *Unmittelbarkeit*, 9.

¹⁷⁴ Aydın, *Deliller*, 73; Kunter, Feridun ve Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 606.

¹⁷⁵ "Atılı suçun sübutu açısından belirleyici nitelikte bulunan Bylock tespit ve değerlendirme tutanağının dosyaya getirilmemiş olması karşısında tanıklar ... mahkeme huzurunda ifadelerine başvuru olarak bir karar verilmesi gerekirken tüm tanıkların talimat yoluyla alınan ifadeleri ile yetinilerek yazılı şekilde hüküm kurulması suretiyle CMK/210. maddesine muhalefet edilmesi..." Y. 16. CD, 04.03.2021, E. 2019/5490, K. 2021/1824; Aynı yönde: Y. 3. CD, 26.10.2021, E. 2021/1286, K. 2021/9738; Y. 3. CD, 18.10.2021, E. 2021/5347, K. 2021/9592 <www.kazanci.com.>, Erişim Tarihi: 26 Aralık 2023.

¹⁷⁶ 28490/95 Bşv. No.lu ve 19.06.2003 tarihli; 35811/97 Bşv. No.lu ve 05/08/2005 tarihli; 25144/94 Bşv. No.lu ve 11.06.2002 tarihli; 23186/94 Bşv. No.lu ve 28/11/1997 tarihli <HUDOC>, Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023.

¹⁷⁷ Söz konusu tekniklerin kullanılmasıyla ilgili olarak 'sanal doğrudanlık' tabiri için bkz. Marrani, 315; Tanığı duruşmaya getirmek mümkün ya da zorunlu değilse, mümkün olduğunca video konferans yöntemine başvurulması ve istinabeden kaçınılması uygun olacaktır. Taner/Yıldırım, 279.

¹⁷⁸ Erdal Yerdelen, "Ceza Muhakemesinde Videokonferans Yönteminin (SEGBİS) Kullanımı", *Bilişim Hukuku Dergisi*, S. 3 (2019), 274.

¹⁷⁹ Marrani, 316-319; Aydın, *Deliller*, 74.

tan katılma sistemi gereği gibi uygulandığında, savunmaya video konferans yoluyla da olsa soru sorma imkânı sağlanarak, tanık sorgulama hakkına yönelik müdahaleler kısmen telafi edilmektedir¹⁸⁰. AİHM'nin bir kararında da belirtildiği üzere mahkeme tarafından tanığın istinabe yoluyla dinlenmesine karar verilmesi halinde, SEGBİS yöntemine başvurulmama gerekçesi hükümde yer almalıdır¹⁸¹. Bununla birlikte Yargıtay'ın bir kararında da vurgulandığı üzere genel kural, tanıkların mahkeme huzurunda bizzat dinlenilmesidir. Bunun mümkün olmaması halinde SEGBİS yöntemine başvurulmalıdır¹⁸². Doktrinde aynı yönde yer alan bir görüşte ise istinabe yöntemine başvurmanın son çare olması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre kural, kişilerin mahkemece bizzatlı dinlenmeleridir. Bunun olamaması halinde SEGBİS yöntemine başvurulmalı, bu da mümkün değilse naip hakim tercih edilmelidir. Bunun da yokluğu halinde istinabe yoluna başvurulmalıdır¹⁸³. Naip hakim uygulamasında ise delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi bakımından bu hakim müzakereye katılıp (CMK md. 227/1) kişisel izlenimlerini diğer hakimlerle paylaşmalıdır¹⁸⁴.

E. SERİ MUHAKEME VE BASİT YARGILAMA USULÜ

CMK md. 250/1'de yer verilen katalog suçlarla ilgili olarak kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilmemesi, Cumhuriyet savcısının teklifi ve şüphelinin de müdafii huzurunda bunu kabul etmesi halinde seri muhakeme usulü uygulanacaktır. Hakim dosyada yer alan mevcut deliller ışığında vicdani kanaate ulaşırsa uygulamadaki ifadeyle dosya açık ve net ise basit yargılama usulünü uygulamaya karar verebilir; sanık, mağdur ve şikayetçiye, iddianamenin bir örneğini de içeren tebligat çıkartacaktır. Tebligatta duruşma yapmadan hüküm verilebileceği belirtilip, söz konusu kişilerden beyanlarını on beş gün içinde mahkemeye bildirmeleri istenir. Ayrıca hakim, toplanması gerektiği kanaatine ulaştığı diğer delilleri de talep edecektir¹⁸⁵. Diğer taraftan CMK md. 251/1 uyarınca asliye ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlardan adli para cezasını ve/veya üst sınırı iki yıl ya da daha kısa süreli hapis cezasını gerektiren suçlarda basit yargılama usulünün uygulanmasına karar verilebilecektir. Hızlandırılmış ya da basitleştirilmiş bir muhakeme-yargılama ile bir hükme ulaşma, genel hükümlere göre gerçekleştirilende var olan birçok ilkenin hızlandırılmış sürece feda edilmesini beraberinde getirmektedir¹⁸⁶. Her iki kurum bakımından da inceleme konumu-

¹⁸⁰ Taner/Yıldırım, 278, 238; Aynı yönde: Doğan/Bozdağ, 1018.

¹⁸¹ 430/13 Bşv. No.lu ve 18.01.2022 tarihli <HUDOC>, Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2024.

¹⁸² Y. 3. CD, 25.04.2022, E. 2022/5166, K. 2022/2365 <www.kazanci.com.tr>, Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2024.

¹⁸³ Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 538; Aynı yönde, 284.

¹⁸⁴ Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 97.

¹⁸⁵ Hakan Karakehya/Asuman Ince Tunçer, "Ceza Muhakemesinde Basit Yargılama ve Adil Yargılama Hakkı", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* S. 17 (2021), 317.

¹⁸⁶ Ercan, Yaşar, "Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Seri Muhakeme Usulü", *Adalet Dergisi* 2, S. 65 (2020), 259.

zu ilgilendiren husus, duruşma yapılmaksızın hüküm verilmesidir. Makul sürede yargılanma hakkını yaşama geçirme amacına yönelik kurumlar olarak her iki usul de, sözlülük, yüz yüzelik, vicdani kanaatin hakim önüne getirilmiş ve tartışılmış delillere dayanılarak oluşturulması¹⁸⁷ gibi delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin temelini oluşturan hususlarla bağdaşmamaktadır. Her iki usule tabi olan suçların haksızlık oranının düşük olduğu dikkate alındığında¹⁸⁸ kanun koyucunun bu tür suçlar bakımından delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinden taviz vermiş olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

V. DELİLLERİN DOĞRUDAN DOĞRUALIĞI İLKESİ BAKIMINDAN ÖZELLİK ARZEDEN KİMİ DURUMLAR

A. DOLAYLI TANIKLIK

1. Genel Olarak

Tanık, yargılama konusu fiil hakkında duyu organları aracılığıyla öğrendiklerine ilişkin olarak duruşmada hakime açıklamalar yapan, fiil hakkında beş duyu organıyla bilgi edindiği varsayılan kişidir¹⁸⁹. Bu hususta en çok görme duyusu rol oynadığından, fiil hakkında doğrudan bilgi sahibi olan kişiye görgü tanığı da denilmektedir. Bununla birlikte bazı durumlarda bir kişi fiil hakkında sahip olduğu bilgileri, doğrudan değil başkaları aracılığıyla dolaylı bir şekilde öğrenmektedir¹⁹⁰. Yargılama konusu olaya tanıklık eden üçüncü kişi tarafından anlatılanları, aktarmaktadır¹⁹¹. Bu kişilerin tanıklığı, ‘*dolaylı tanık*¹⁹²’, ‘*ikinci derece tanıklık*¹⁹³’,

¹⁸⁷ Zahit Yılmaz/Özge Apış, “Seri Muhakeme ve Basit Yargılama Düzenlemelerinin Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 26, S. 1 (2020), 64; Aynı yönde: Abdullah Batuhan Baytaç, “Seri Muhakeme Usulü”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi* 2, 8 (2020), 230.

¹⁸⁸ Baytaç, 233; Yaşar, 294.

¹⁸⁹ Groenhuisen/Selçuk, 256; Feyzioğlu, *Tanıklık*, 65.

¹⁹⁰ “*Hakkında karar verilmesi gereken esas olaya bağlı olan yan olayları açıklayan delillere dolaylı delil denir.*” Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, 384; Aynı yönde: Volkan Maviş, “*Ceza Muhakemesi Hukukunda Dolaylı Tanık*”, *Suç ve Ceza Dergisi* 15, S. 2 (2022), 295.

¹⁹¹ Can Canpolat, “*Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık Beyanının İtibari Değerine İlişkin Bazı Özel Durumlar*”, *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XXV, S. 2 (2021), 521; Aynı yönde: Şahin, Göktürk, *Ceza Muhakemesi*, 36.; Dolaylı tanığın yargılama konusu fiil hakkındaki bilgisi duyu organları aracılığıyla edindiği algılamaya değil fiilin taraflarından (örneğin mağdur) ya da üçüncü kişilerden duyduklarına dayanmaktadır. Bu husus da doğrudan ve dolaylı tanık arasındaki belirleyici olan kriteri teşkil etmektedir. Buna bağlı olarak, dolaylı tanıktan duyduklarını tam ve doğru bir şekilde söylemesi beklenmektedir. Dolaylı tanığın doğruyu söyleme yükümlülüğü, duydukları ile sınırlıdır. Onun zihninde duyu organları aracılığıyla algılamaya dayalı bir iz bulunmadığı için yaptığı açıklamanın maddi gerçeğe uyup uymadığını bilebilmesi mümkün değildir. Dolaylı tanığın bilgisi ispat üzerinde etkili bir hususa ilişkin olmasına rağmen duyduklarını gizlemesi ya da farklı aktarması durumunda ise yalan tanıklık suçundan sorumluluğu söz konusu olacaktır. Neslihan Göktürk, “*Yalan Tanıklık Suçu (TCK m. 272)*”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XX, S. 1 (2016), 373.

¹⁹² Beulke, 451; Şahin, Göktürk, *Ceza Muhakemesi*, 36; Maviş, 249.

¹⁹³ Metin Feyzioğlu, *Tanıklık ve Dürüst Muhakeme*, (Ankara: US-A Yayıncılık, 1998), 76.

‘*tanığın tanığı*¹⁹⁴’ya da ‘*aktarımsal tanık*¹⁹⁵’ olarak adlandırılmaktadır. Aktarım konusu bilgilere dolaylı sahip olduğundan çalışmada dolaylı tanıklık terimi tercih edilecektir. Belirtilmelidir ki, dedikodu ya da söylenti niteliğindeki bilgilerin aktarılmasının dolaylı tanıklık olarak kabul edilmesi söz konusu olamaz¹⁹⁶.

Dolaylı tanıklık çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bunların ilki, yargılama konusu fiile ilişkin kimi hususlar hakkında doğrudan bilgi sahibi olanları dinlemiş olan herhangi bir kişidir. Bu tür bir tanıklık, genellikle çocuklara karşı gerçekleştirilen cinsel suçlar bakımından gündeme gelmektedir¹⁹⁷. Saniğin beyanını soruşturma aşamasında almış hakim, savcı ya da kolluk gibi görevlilerin dinlenmesi ikinci, organize suçla mücadelede bilgisine başvuru kimselerin tanıklığı ise üçüncü grubu oluşturmaktadır. Kural olarak soruşturmada görev yapanlar, memur ya da diğer kamu görevlileridir. Onlar bu sırada açık bir şekilde başka bir ifadeyle bu sıfatları bilerek görevlerini yerine getirmektedirler. Bunun aksi bir duruma yani memur sıfatları gizlenen ya da bu statüde olmayan kişilere istisnai olarak ve kanunlarda belirlenen sıkı şartlara tabi olarak yer verilmektedir. Bunlar, gizli soruşturmacı, örgüt içindeki güvenilir kişi ya da bilgi veren (informant-muhbir) şeklinde olmaktadır¹⁹⁸. Suçla ilgili olarak doğrudan doğruya edindikleri bilgiler bakımından tanık statüsünde olan¹⁹⁹ bu kişilerin şüpheli ya da onun ve suçun çevresindeki kişilerle konuşarak ulaştıkları bilgileri mahkemeye aktarmaları, dolaylı tanıklık halini oluşturmaktadır²⁰⁰.

2. Herhangi Birinin Dolaylı Tanıklığının Usule Uygunluğu

Dolaylı tanıklık, gerek CMK gerekse CMUK’ta açık bir şekilde düzenlenmemiştir. Bu nedenle bu kişinin tanıklığının “*Duruşmada okunmayacak belgeler*” başlıklı CMK md. 210 (CMUK md. 243²⁰¹) çerçevesinde ele alınıp alınmayacağı, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesiyle ne ölçüde bağdaşır olduğu gibi konularda tartışmalar yaşanmaktadır. Kişisel delilin, belgesel olanlara göre öncelikli²⁰² olduğu CMK md. 210/1’de açıkça düzenlemiş, tanığın duruşmada mutlak surette dinlenmesi gerektiği belirtilmişse de onun açıklamalarına konu bilgileri nasıl edinmesi gerektiği, bunların niteliği hakkında bir açıklık bulunmamaktadır.

¹⁹⁴ Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Ceza Muhakemesi*, 676.

¹⁹⁵ Canpolat, 521.

¹⁹⁶ Klaus Detter, “Der Zeuge vom Hörensagen - eine Bestandsaufnahme”, *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, Heft: 1 (2003), 1.

¹⁹⁷ Detter, 2; Yabancı kişilerin anlattıklarını tercüme eden çevirmen: Canpolat, 521; mağdur çocukla görüşme yapan uzman pedagog ya da sosyal hizmetler görevlilerinin hakim önünde bu konuya ilişkin bilgilerini aktarması herhangi bir kişinin tanıklığına örnekler olarak verilebilir. Maviş, 256.

¹⁹⁸ Gottfried Plagemann, “Alman Hukuku’nda Gizli Soruşturmacının Kullanılması ve Gizli Soruşturmacının Yetkileri”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi* 2, S. 1-2 (2014), 158-166.

¹⁹⁹ Plagemann, 166.

²⁰⁰ Plagemann, 182.

²⁰¹ Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini düzenleyen CMK md. 210 ile CMUK md. 243 özü itibarıyla aynı olup fark, CMK md. 210’da tanığın duruşmada dinlenmesinin mutlak surette gerekli olduğunun belirtilerek ilkenin daha kuvvetli vurgulanmış olmasıdır.

²⁰² Lorenz, *Beweiserhebung*, 22.

Bu konuda üç ayrı görüş bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi bu nitelikteki tanığın ve ifadesinin inandırıcılığının güvenilir bir şekilde değerlendirilemeyeceği kabulüne dayanmaktadır ve kesinlikle yasak olmalıdır²⁰³. Ayrıca Kanunun düzenlenmesi de bu yönetime izin vermemektedir. CMK md. 210/1 (CMUK md. 243/1) dolaylı tanığın değil, yargılama konusu olayı doğrudan algılamış tanığın dinlenmesini konu edinmektedir. Belge delili yoluyla delil ikamesini ancak istisnai durumlarda kabul eden Kanunun dolaylı tanıklığa izin verdiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü dolaylı tanıklık, belge okunmasına göre daha kötü dolaylı bir yoldur²⁰⁴.

Ağırlıklı olarak savunulan diğer görüş ise maddi gerçeğin araştırılması esasına dayanmaktadır²⁰⁵. Buna göre, gerçeğe ulaşmak için gerekli olan tüm tanıkları herhangi bir ayrıma gitmeksizin dinleme görevi hakime aittir. Bu konudaki sorun, dolaylı edinilen bilgiye ilişkin tanık beyanlarının ispat gücüyle alakalıdır²⁰⁶. Örneğin kocasını öldürmek iddiasıyla yargılanan bir kadın hakkında verilen hükmünde, kocanın ölmeden hemen önce karısı tarafından zehirlendiğini kendisine söylediğini belirten bir hemşirenin tanıklığı, diğerlerinin yanı sıra mahkûmiyete dayanak olarak kabul edilmelidir²⁰⁷. Bununla birlikte söz konusu tanıklığın zayıf olması nedeniyle, hakimin mahkûmiyet için daha başka delillere ihtiyacı vardır. AİHM'nin 73047/01 Bşv. No.lu ve 17.11.5005 tarihli bir kararında başka deliller-

²⁰³ Schäuble, *Strafverfahren*, 295; Anglo-Amerikan usulünde delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi, ikinci dereceden tanıklığa (kulaktan dolma kanıtlar- hearsay rule) bir engel teşkil etmektedir. Kurala göre. "... Yargılamada sözlü ifade veren bir kişinin yaptığı açıklama dışında bir ifade, belirtilen herhangi bir gerçeğin kanıtı olarak kabul edilemez." 1964 tarihli Rv Sparks [1964] AC davasında, beyaz bir ABD havacısı duruşmada ifade veremeyecek kadar küçük olan bir çocuğa cinsel saldırıda bulunmakla suçlandı. Kural nedeniyle çocuğun annesi, olaydan hemen sonra kızının kendisine saldıranının bir siyahi olduğunu söylediğini mahkemeye belirlemedi ve beyaz havacı mahkûm edildi. Bununla birlikte son yıllarda bu kuralın işleyişinde çeşitli istisnalar yaratılmıştır. Bunlar arasında en dikkate değer olan 'Res Gestae' ilkesidir. Buna göre, dehşete kapılmış bir suç mağdurunun içgüdüsel ya da doğal tepkileri gibi yaşanan olaydan ayrılamaz olarak tanımlanabilecek beyanları ya da olaylara çok yakın olarak bildirilen kelimeleri duyanların tanıklığı kabul edilebilir. Aynı şekilde kişilerin ölümden hemen önce buldukları beyanlara ilişkin tanıklık kabul edilebilir. Vogler, 245, 246.

²⁰⁴ Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 111.

²⁰⁵ Weigend/Frase, 343; Jspencer, *Hearsay Evidence*, 23; Krey, 604; Engelhart, 533; Vogler, 241, 242; Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, 184; Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 111; Aydın, *Deliller*, 69; Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Ceza Muhakemesi*, 676.

²⁰⁶ Weigend/Frase, 343.

²⁰⁷ Mağdurun çocuk olması durumunda yargılama konusu olayı ebeveynlerinden, yakın arkadaş çevresinden dinlemek ispat bakımından daha fonksiyonel olabilir. Detter, 2; Anglo-Amerikan hukukunda duyduğunu aktarma başka bir ifadeyle dolaylı tanıklığın yasak olması kuralının en önemli istisnası ölüm öncesi yapılan beyanlardır. Ölmek üzere olan kişinin verdiği beyanları duyan birinin tanık olabilmesi istisnasının bir kaç unsuru bulunmaktadır. İlk olarak ölümlerle sonuçlanabilecek bir olay gerçekleşmelidir. İlgili kişinin bilinci açık olmalı ve ölmek üzere olduğunun farkında olmalıdır. Kendi ölümüne neden olan olay ya da kişi hakkında bilgi sahibi olmalı, bunu da açık bir şekilde beyan etmeli, hemen sonra da ölmüş olmalıdır. Ayrıca hüküm için bu delilin olmazsa olmaz bir delil niteliğine sahip olması ve de yapılan açıklamanın doğru olduğu yolunda bir inanç oluşması gerekmektedir. Frank Tom Read, *Ceza Muhakemesinde Anlatıcı Soru ve Çapraz Sorgu Teknikleri*, 2. Baskı, Çev. Feridun Yenisey/Neylan Ziyalar, (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2015), 21.

le desteklenmesi koşuluyla dolaylı tanığın beyanlarının hükme esas alınmasının adil yargılanma hakkının ihlali olmadığı belirtilmiştir²⁰⁸. Aksine bir yaklaşım, kovuşturmanın etkinliğinin önünde bir engel teşkil edecektir. Ayrıca ispat gücünün görece azlığı nedeniyle bu yöntem, adil yargılanmaya da etki etmeyecektir²⁰⁹. Bu konudaki son görüş, maddi gerçeğe ulaşmak amacı esasından hareket etmekle birlikte asıl tanığa ulaşmanın mümkün olmaması²¹⁰ ya da imkânsızlığı²¹¹ halinde dolaylı tanıklığın söz konusu olabileceğini savunmaktadır²¹². AİHM, ulusal mahkemelerin delilleri takdir hakkına müdahale etmemektedir. Bu çerçevede dolaylı tanıklık bakımından bu kişinin sanık ve savunma makamı tarafından sınanma imkânı olduğu sürece bu tanığın beyanlarının hükme esas alınmasını bir ihlal olarak görmemektedir²¹³. Anayasa Mahkemesi kararları da bu yöndedir²¹⁴.

²⁰⁸ AİHM'nin 73047/01 Bşv. No.lu ve 17.11.5005 tarihli kararında başka delillerle desteklenmesi koşuluyla dolaylı tanığın beyanlarının hükme esas alınmasının adil yargılanma hakkının ihlali olmadığı belirtilmiştir. <HUDOC>, Erişim Tarihi: 24 Ekim 2022; Aynı yönde: BGH 2000, 265; BGHSt 49, 112 <<https://dejure.org>>, Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023.

²⁰⁹ Krey, 605; Aynı yönde: Aynı yönde: Hakeri, Ünver, *Ceza Muhakemesi*, 96. Marc Engelhart, "The Secret Service's Influence on Criminal Proceedings", *A War on Terror? The European Stance on a New Threat, Changing Laws and Human Rights Implications*, editör. Wade Marianne / Maljević Almir (New York: Springer, 2010).

²¹⁰ "Mahkemenin olayı eksiksiz bir biçimde aydınlatma yükümlülüğü karşısında, bu şekilde olaya uzak delillere başvurulması, ancak doğrudan bilgi veren kişinin kısa bir süre içinde sorgulanamaması durumunda caizdir.". Joachim Renzikowski, "Adil Yargılanma ve Anonim Tanık Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Tanığın Korunmasında Üç Basamak Teorisi", *Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, Çev. Ali Kemal Yıldız, editör. Ünver Yener. (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004), 271; Dolaylı tanıklıkla ilgili olarak Anglo-Amerikan Hukukunda heyecan içinde yapılan açıklamalar istisnası da bulunmaktadır. Buna göre, bazen öyle olaylar meydana gelmektedir ki olaya tanık olan kişi gayri ihtiyari bazı şeyler söylemektedir. Bu sözlerin kendiliğinden ortaya çıktığını kabul eden mahkemeler somut olayın özelliklerini dikkate alarak bu sözleri duyan kişinin mahkemede tanık olarak dinlenmesini kabul etmektedir. Örneğin yaya kaldırımında duran bir kişi bir kamyonun kırmızı ışık ihlali yaparak yayalara çarpmasına tanık olmuştur. Olayın heyecanı ile "Aaa, kamyon kırmızı ışıkta geçti ve insanlara çarptı." diyerek bağırıştır. Duruşma esnasında bu tanık bulunamaz ise kamyonun kırmızı ışıkta geçtiğine dair beyanı dile getirilebilir çünkü bu kişi olay anında ani ve kendiliğinden bir tepki vermiştir. Yalan söylemesi için hiçbir neden bulunmamaktadır. Amerikan mahkemeleri bu istisnayı geniş yorumlama yoluna gitmişler ve bazı hallerde kişi heyecan içinde olmasa bile söylemiş olduğu bazı sözlerinin mahkeme önüne taşınarak dinlenmesini mümkün kılmışlardır. Buna 'eşzamanlılık' istisnası denmiştir. Read, 22.

²¹¹ Türk Doktrininde CMUK 238/2-e'de yer alan, ikamesi istenen delilin elde edilmesinin imkânsız olması halinde reddedilmesini düzenleyen hükümden hareketle asıl tanığın kimliğinin bilinmesine rağmen dinlenmesi önünde engel bir düzenlemenin olması halinde bunun CMUK md. 238/2-e anlamında hukuksal imkânsızlık hali olduğu savunulmuştur. Böylesi bir durumda dolaylı tanığın dinlenmemesinin eksik soruşturma teşkil edeceği belirtilmiştir. Feyzioğlu, Dürüst Muhakeme, 79.

²¹² Renzikowski, 271; Wiedroither, *Unmittelbarkeit*, 28; Read, 22; Feyzioğlu, Dürüst Muhakeme, 79; Canpolat, 522.

²¹³ AİHM'nin 11444/85 Bşv. No.lu ve 19.12.1990 tarihli; 11339/85 Bşv. No.lu ve 19.02.1991 tarihli; 12398/86 Bşv. No.lu ve 26.05.1991 tarihli; 34209/96 Bşv. No.lu ve 02.07.2002 tarihli <HUDOC>, Erişim Tarihi: 28 Aralık 2023; Aynı yönde: Renzikowski, 274.

²¹⁴ AYM kararları, Başvuru No: 2013/99, 20.03.2014, §42, 48; Başvuru No: 2014/12906, 07.05.2015, §55, 56.

Kanaatimizce dolaylı tanıklık, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi bakımından değerlendirilmemelidir. İlke, şahsi delillerin belge deliline göre; duruşmada ortaya konan delillerin ise bunun dışında ileri sürülenlere göre öncelik taşıması gerektiğine ilişkindir. Herhangi bir şeyin yargılama konusu olayı temsil edip etmediği başka bir ifadeyle delil değeri taşıyıp taşımadığı, şayet delil değeri varsa bunun hükümdeki ağırlık oranı, delilleri serbestçe değerlendiren hakimin takdirindedir²¹⁵. Yargıtay'ın bir kararında²¹⁶ da belirtildiği üzere sanığa yüklenen suçun, tanık beyanı ya da hukuka uygun olarak elde edilmiş her türlü delille ispatı mümkündür. Bir delilin reddedilmesi için CMK'nın 206/2. maddesinde sayılan durumların dışında delil, akla, mantığa, bilimsel verilere, fizik kurallarına, herkesçe bilinen somut duruma, hayatın olağan akışı içinde gündelik yaşamdan edinilen karine niteliğindeki bilgilere aykırı olmalıdır. Bunların dışında, tanığın ya da tanığın söylediğinin ortaya çıkması ya da taraflı anlatımda bulunduğuyla ilişkin bazı bilgi veya emarelerin bulunması gibi reddi için haklı, makul ve kabul edilebilir hukuki gerekçelerin bulunması gerekir. Dolaylı tanıklığın da bu çerçevede ele alınması gerekmeyle birlikte, bilginin doğrudan ya da dolaylı edinilmiş olması, beyanın değerini etkileyebilir. Doğrudan tanığın beyanı, gerçeği daha iyi temsil edecektir. Ancak dolaylı tanığın beyanının da gerçeği yansıtmaması mümkündür²¹⁷. Örneğin bir orman yangınının kundaklama sonucunda çıkıp çıkmadığı araştırılırken, ellerinde benzin bidonları olan kişileri görenlerin bunların eşgallerini kendisine anlattıkları kişinin, duruşmada buna ilişkin beyanı gerçeğin ortaya çıkarılması bakımından dikkate alınmalıdır²¹⁸. Benzer şekilde çocuklara karşı işlenen suçların yargılama sürecinde, doğrudan tanıklar dinlenmiş olsa dahi olay sonrası çocukla görüşme yapan psikolog, sosyal araştırmacı gibi uzman kişilerin de ayrıca dinlenmesi, çocuk mağdurların hakim karşısında yaşadıklarını tam ve anlaşılır bir şekilde ifade edememesi ihtimali dikkate alındığında maddi gerçeğe ulaşmak bakımından önem taşımaktadır²¹⁹.

²¹⁵ Dres. H.c.Urs Kindhauser, "Ceza Muhakemesi Hukuku'nda İspat Ölçüsü- Alman Ceza Muhakemesi Kanunu 261'in Yorumlanması Üzerine Bir İnceleme", *Ceza Muhakemesi Hukukunda Delil ve İspat, Karşılaştırmalı Ceza Hukuku Serisi* 15, editör. Ünver Yener, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014), 533.

²¹⁶ Y. 4. CD., 2011/22605 E, 2013/9564 K sayılı ve 02.04.2013 tarihli <UYAP>, Erişim Tarihi: 28 Aralık 2023.

²¹⁷ Kunter, Feridun ve Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 1351.

²¹⁸ "(A)'nın kullandığı aracın yoldan çıkması neticesinde gerçekleşen kazada yaralanan (B), kazadan sonra oradan geçmekte olan doktor (C) tarafından hastaneye götürülür; ancak yapılan müdahaleye rağmen kurtarılamaz. Yargılama sırasında (C), (B)'nin, hastane yolunda kendisine; "(A)'nın yola çıkmadan alkol aldığı, hatalı sollama yapmaması ve hızlı gitmemesi için onu uyardığını ancak ikna edemediğini" söylediği yönünde ifade verir. Bu olaydaki tek ve dolaylı tanık olan (C)'nin bu beyanı, olay yeri inceleme raporu, kaza tespit tutanağı, (A)'nın kanında alkol olup olmadığını gösterir rapor gibi belgelerde yer verilen bilgilerle karşılaştırılmalıdır." Canpolat, 522.

²¹⁹ Maviş, 256.

Dinlemeye konu olaylar bakımından belirleyici olanın, beş duyu organıyla muttali olmayı ifade eden ‘bizatihilik’ olduğu unutulmamalıdır. Hakimim bizatihisi dinlediği tanığın beyan değeri, CMK md. 211’de yer alan istisnai durumlar dahilinde dinlediği tanıktan; yargılama konusu olaya bizatihisi tanık olanın beyan değeri dolaylı olandan daha yüksektir²²⁰. Konuyla ilgili olarak Alman doktrinindeki bir görüşte de şu tespitlere yer verilmiştir: “‘Duyduğunu anlatan’ tanıkla ilgili bu delil ikamesi §250’deki vasıtasızlık prensibine aykırı değildir; zira bu tanık da, diğer kimsenin kendisine bildirdiği konularda doğrudan doğruya bir ispat aracıdır²²¹.”

3. Yargılama Konusu Fiilin Soruşturmasında Yer Alan Görevlilerin Dolaylı Tanıklığının Usule Uygunluğu

Kural olarak yargılama konusu fiil bakımından üçüncü kişi konumunda olan herkes, bu olayı algılama ve bununla ilgili olarak edindiği bilgileri aktarabilme yeteneğine sahip olduğu sürece tanık olabilir. Onun aktaracağı bilgilere ne zaman ve nasıl sahip olduğunun herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Tesadüfen olabileceği gibi kamu görevinin yerine getirilmesi nedeniyle de olmuş olabilir. Gizli soruşturmacı (CMK md. 139) örneğinde olduğu gibi tanık²²², planlı olarak belli bir konuda bilgi edinmek için özel görevlendirilmiş de olabilir²²³. Kolluk görevlileri de yargılama konusu olaya, yürütmüş oldukları görev çerçevesinde vakıf olmaktadır. İşlenen bir suçun adli makamlara intikal etmesi çoğunlukla ihbar ya da şikâyet üzerine olmaktadır. Bu nedenle, kolluk görevlilerinin olaya ilişkin tanıklığı genellikle dolaylıdır. Ancak kolluğun özellikle de olayın ortaya çıkmasından hemen sonra olaya müdahale etmesi halinde; onun tanıklığı, olaya aktarımsal şekilde vakıf olan diğer dolaylı tanık beyanlarından farklılık göstermektedir²²⁴. Örneğin, bir caddede gerçekleştiği ihbar edilen cinsel taciz olayıyla ilgili olarak ihbar yerine gelen kolluk, olayın hemen ardından olay yerini ve mağdurun, şüphelinin, olaya tanıklık eden diğer kişilerin içinde bulunduğu fiziksel ve psikolojik durumu gözleme bu suretle de olayın sübutuna dair önemli bilgiler edinebilme imkânına sahip olmaktadır. Bu görevlilerin tanıklığı, diğer dolaylı tanıklık hallerinden olayı temsil etme kapasitesinin yüksekliği nedeniyle farklıdır²²⁵. Kolluğun beyanları, özellikle de mevcut diğer deliller ve muhakeme süjele-

²²⁰ Aksı yönde: Özbek, Doğan ve Bacaksız, *Ceza Muhakemesi*, 606; Doktrinde yer alan bir görüşte, başkasından duyduğunu söyleyen kişinin tanıklığının istisna olduğu ve ispat bakımından ikinci derece öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Yenisey, Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 534.

²²¹ Renzikowski, 271.

²²² Gizli soruşturmacının faaliyetlerini izlemekle görevlendirildiği örgütün bir üyesinin işlemiş olduğu bir suçun ayrıntılarını bir başkasına anlattığı sırada görevli buna ilişkin duyularını duruşmada tanık olarak beyan edebilir. Bu durumda gizli soruşturmacı dolaylı tanık konumundadır.

²²³ Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt Saygılar, Akcan Alan, Özaydın, Tütüncü Erden, Villem Altnok ve Tok, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 302, 303.

²²⁴ Canpolat, 538.

²²⁵ Canpolat, 538.

ri beyanlarının sübuta ulaşmak bakımından yetersiz olması²²⁶ ya da soruşturmada düzenlenen tutanaklar²²⁷ ile çelişkili²²⁸ olması durumunda, gerçeğin ortaya çıkarılması bakımından önem taşımaktadırlar²²⁹.

Hakim, savcı, müfettiş²³⁰ ya da kolluk gibi görevliler yargılama konusu fiilin soruşturma aşamasında, tanıkların ifadelerine başvurulmasında görev yapmaktadırlar. Bu kişilerin dinlenmesi, yürüttükleri herhangi bir görev nedeniyle duyduğunu aktaran bir kişinin beyanlarından daha büyük bir öneme sahiptir²³¹. Bununla birlikte, CMK md. 210 (CMUK md. 244) bu türden bir dinlemeyi delil kaybını engellemek amacıyla yasaklamasa²³² da hükmün kendisi dikkate alındı-

²²⁶ "Sanıklardan birinin üst aramasında ele geçirildiği belirtilen suç konusu uyuşturucu madde bakımından; sanığın aşamalarda savunmalarında tutanağı kabul etmediğini ve üzerinde uyuşturucu madde ele geçirilmediğini söylemesi, olay tutanağının doğru olduğunu beyan eden kolluk görevlileri ile sanığın üzerinde suç unsuru madde çıktığını söyleyen diğer sanığın uyuşturucu maddenin sanığın neresinden ve nasıl ele geçirildiğine ilişkin açık bir beyanda bulunmaması ve olay tutanağı içeriğinde de bu konuda herhangi bir açıklık olmaması karşısında; görevlilerce gerçekleştirilen işlemin PVSK'nın 4-A maddesi kapsamında yoklama suretiyle yapılan kontrol mü yoksa arama kararı ya da yazılı arama emri alınmasını gerektirir bir müdahale mi olduğunun belirlenebilmesi için sanıklar ile tutanak altında imzaları bulunan kolluk görevlilerinin yeniden dinlenilerek, üst aramasında ele geçirildiği belirtilen suç konusu uyuşturucu maddenin sanığın neresinden ve nasıl ele geçirildiğinin sorulup, sonucuna göre sanığın hukuki durumun değerlendirilmesi gerekirken eksik araştırmayla hüküm kurulmasının isabetsiz olduğu kabul edilmelidir." YCGK, 16.05.2019, E. 2016/20-431, K. 2019/436; "... yine 12.01.2014 ve 24.02.2014 tarihli fiziki takip tutanaklarında imzası bulunan ve olayı bizzat gören vicdanî kanı oluşturacak sayıda tutanak tanıklarının duruşmaya usulüne uygun olarak çağrılıp bilgi ve görgülerine başvurulması, ..." Y. 10. CD, 11.05.2023, E. 2023/5648, K. 2023/4284; Aynı yönde: Y. 10. CD, 11.05.2023, E. 2023/5553, K. 2023/4296; Y. 20. CD, E. 2018/5052, K. 2020/4138 <www.kazanci.com >, Erişim Tarihi: 28 Aralık 2023.

²²⁷ Her soruşturma işleminin tutanağa bağlanmasını ve bunda da işleme katılan kolluk görevlisinin imzasını zorunlu kılan CMK m. 169/2 dolayısıyla tutanak düzenleyen adli kolluk, yargılama aşamasında tutanak tanığı olarak dinlenilmektedir. Söz konusu görevliler, Yargıtay kararlarında mümzî tanığı olarak belirlenmekte ve mahkemede dinlenmeleri ispat için gerekli görülmektedir. Y. 8. CD, 01.12.2022, E. 2020/16338, K. 2022/18221; Y. 7. CD, 31.10.2022, E. 2021/21344, K. 2022/15363; Y. 8. CD, 17.10.2022, E. 2020/13368, K. 2022/14635 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 28 Aralık 2023.

²²⁸ "Mağdurların olaydan hemen sonra verdikleri ilk ifadelerinde, tehdit olayından bahsetmedikleri halde, bu ifadelerinden yaklaşık 1 ay sonraki savcılık anlatımlarında tehdit iddiasını ileri sürmeleri, ilk ifadeyi alan kolluk görevlisinin de mağdurların tehditten bahsetmediklerini beyan etmesi, iddiayı destekleyecek tanık beyanının bulunmaması, sanığın suçlamaya kabul etmemesi ve tanık ...nin de tehdit olayını doğrulamaması karşısında, mağdurların soyut ifadelerine dayanarak, yerinde görülmeyen gerekçeyle mahkumiyet kararı verilmesi..." Y. 4. CD, 27.01.2016, E. 2013/32895. K. 2016/1375 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 28 Aralık 2023.

²²⁹ Canpolat, 538, 539; Aynı yönde: Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırık Saygılar, Akcan Alan, Özaydın, Tütüncü Erden, Villemin Altınok ve Tok, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 302.

²³⁰ İlgili kanunun memurlar ve diğer kamu görevlileri için özel soruşturma usulü öngördüğü hallerde, soruşturmayı yürütmüş olan soruşturmacı, müfettiş ya da ön incelemeçi gibi görevliler de yapmış oldukları işlemler hakkında tanık sıfatıyla dinlenebilir. Feyzioğlu, Tanıklık, 71; "...mahkeme zabıt kâtibi ile kolluk kuvveti görevlilerinin tanık olarak dinlenmeden..." Y. 6. CD, 29.11.2022, E. 2021/25819, K. 2022/16543 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2023.

²³¹ Canpolat, 538.

²³² Lucas, 5; Sommer, 19; Engelhart, 533; Aynı yönde: OGHSt 2, 299, 302 <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/archiv/17-03>, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2023.

ğında böyle bir dinleme ile tanığın bizatihi dinlenmesinin ispat bakımından aynı değerde olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür²³³. Aksi bir durumda, tanığa ölüm ya da başka bir nedenle (CMK md. 211) ulaşılamaması halinde tutanağın okunmasına değil ifade alan görevlinin dinlenmesine, bu kişiye de herhangi bir nedenle ulaşılamaması halinde tutanak okunmasına izin verilir²³⁴. Aynı sonuca kolluk bakımından 29.06.2006 tarihli 5532 sayılı Kanun ile mülga olmadan önce 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu md. 12’de yer alan tutanak düzenleyen görevlilerin dinlenmesine ilişkin hükmün yorumundan ulaşmak da mümkündür. Düzenlemeye göre, Kanun kapsamındaki suçların soruşturulmasında sanık ve tanık ifadelerini alan, olay ve tespit tutanağı düzenleyen kolluk görevlileri, zorunlu görülmesi halinde duruşmada tanık sıfatıyla dinlenebilecektir. Hükümde geçen “zorunluluk” ibaresinden asıl tanıklara ulaşılamaması ya da onların beyanları arasındaki çelişkinin başka türlü giderilememesi hallerinde son çare olarak görevlilerin tanık sıfatıyla dinlenebileceklerini anlamak gerekmektedir. Soruşturmada yer alan görevliler yargılama konusu fiil hakkında değil, düzenlemiş oldukları tutanağın içeriği²³⁵ ve tanık ifadelerini çevreleyen algılar ya da koşullar hakkında tanıklık yapabilir²³⁶. Belirtilmelidir ki daha önce ifade vermiş olan ve tanıklıktan çekinme hakkı olan kişi duruşmada bu hakkını kullanmışsa, bu kişinin ifadesini almış görevli tanık sıfatıyla dinlenemez²³⁷. Çünkü CMK md. 210/2 hükmü (CMUK md. 245, StPO md. 252) sadece bir okuma yasağı değil, değerlendirme yasağı da içermektedir²³⁸. Aksine bir yaklaşım, çekinme hakkını kullanan kişinin beyanlarının muhakemeye dahil edilmesi anlamına gelecektir²³⁹.

Alman hukukunda ise özellikle gizli soruşturmacı (StPO md. 110/a) ve güvenilir-bilgi veren kişilerin duruşmada tanıklık yapmasına polis dairesinin izin vermemesi durumunda bu kişilerin ifadesini alan polis memurları mahkemede dinlenebilmektedir. Ayrıca bu kişilerin amirlerinin dinlenmesinin, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesine aykırı bir yönü olmadığı kabul edilmektedir. Çünkü burada dolaylı tanık, diğer kişinin kendisine bildirdiği konularda doğrudan doğruya bir ispat aracı konumundadır²⁴⁰.

²³³ Engelhart, 533.

²³⁴ Şahin, *Delillerin Doğrudan Doğrualığı*, 116.

²³⁵ Feyzioğlu, *Tanıklık*, 71; Aynı yönde: Engelhart, 533.

²³⁶ Wiedlroither, *Unmittelbarkeit*, 29; Dolaylı tanık, yargılama konusu olay hakkında başkasından edindiği bilgiler hakkında dinlenebilir. Centel, Zafer, *Ceza Muhakemesi*, 637.

²³⁷ Tanığı soruşturma aşamasında bilgi edinme amacıyla dinleyen kolluk görevlisinin de bu kişinin tanıklıktan çekinmesi durumunda duruşmada dinlenmesi söz konusu olamaz. Bu çerçevede şekli anlamda ifade alan görevliyle arasında herhangi bir fark yoktur. Şahin, *Şerh*, 617.

²³⁸ Detter, 7.

²³⁹ Lucas, 6; Kantar, *Ceza Muhakemesi*, 267.

²⁴⁰ Reznikowski, 271.

B. TANIK KORUMA TEDBİRLERİ

Örgütlü suçların soruşturma ve kovuşturulması başta olmak üzere ceza muhakemesinde tanık ve yakınlarının hayat, vücut bütünlüğü, özgürlükleri gibi pek çok değerlerine şüpheli, sanık ya da onun çevresinden gelen tehlikeler söz konusu olmaktadır. Tanıklık yapmak bir kamu görevi olmakla birlikte, tehdit ve tehlikelere karşı tanığı ve yakınlarını korumak da devletin bir görevidir. Tanığın ceza muhakemesine ilişkin fonksiyonunun korunması başka bir ifadeyle duruşmada dinlenmesi, herhangi bir endişe duymadan bildiklerini aktarması için özel muhakeme hükümleri ile söz konusu değerler korunmaktadır²⁴¹. Bunlardan CMK m. 58/3'te yer alan, “*Hazır bulunanların huzurunda dinlenmesi, tanık için ağır bir tehlike teşkil edecek ve bu tehlike başka türlü önlenemeyecekse ya da maddî gerçeğin ortaya çıkarılması açısından tehlike oluşturacaksa; hâkim, hazır bulunma hakkına sahip bulunanlar olmadan da tanığı dinleyebilir. Tanığın dinlenmesi sırasında ses ve görüntülü aktarma yapılır. Soru sorma hakkı saklıdır.*” ile 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu (TKK) md. 5/1-b’de yer alan tanığın “*Duruşmada hazır bulunma hakkına sahip bulunanlar olmadan dinlenmesi ya da ses veya görüntüsünün değiştirilerek özel ortamda dinlenmesi.*” hükümleri çalışma konumuz bakımından önem taşımaktadır. CMK md. 58/3’te muhakeme aşaması bakımından sınırlayıcı bir ibare olmamasından dolayı yargılamada hazır bulunma hakkına sahip olanların olmadığı bir ortamda tanık, hakim tarafından dinlenecek; bu işlem söz konusu hakka sahip olanların bulunduğu ortama sesli ve görüntülü olarak nakledilecektir. Bu kişiler de dinlemeyi takip ederek, tanığa soru sorabileceklerdir²⁴². Yapılan kayıtlar, duruşma sırasında tanık dinleme yerine gösterilerek hükme esas alınabilecektir. Benzer bir düzenleme StPO md. 247a’da yer almaktadır²⁴³. TTK md. 5/1-b uyarınca da tanığın gerçek görüntüsü ve sesinin ortaya çıkması engellenecektir²⁴⁴.

Uygulamada video konferans yöntemi adı verilen²⁴⁵ bu yöntemdeki dinleme, tanığın dinlenmesi yerine önceki ifade tutanaklarının okunması işlemi olmadığından delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin bir istisnasını oluşturmamaktadır²⁴⁶. Bununla birlikte tanığın fiziken duruşma ortamında bulunmaması, delillerin doğ-

²⁴¹ Faruk Turhan, *Ceza Muhakemesinde Tehlike İçindeki Tanıkların Korunması*, Türk, Alman ve Avusturya Hukuklarında Karşılaştırmalı Olarak, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2009), 23-27.

²⁴² CMK md. 58/3 uyarınca tanığa soru sorulmasıyla ilgili canlı soru sorma tabiri için bkz. Yenisey, Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 535.

²⁴³ StPO md. 168’e ise soruşturma aşaması bakımından söz konusu dinleme yöntemini düzenlemektedir.

²⁴⁴ Turhan, *Tanıkların Korunması*, 77-81.

²⁴⁵ Y. 3. CD, 31.03.2022, E. 2021/11761, K. 2022/1590 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023.

²⁴⁶ Turhan, *Tanıkların Korunması*, 132; Tanıkların korunmasında üçlü bir aşamadan geçilmeli. Video konferans yöntemi, en son basamağı oluşturmaktadır. Reznikowski, 269; Tanığın korunması için somut bir tehlike olmalıdır. Hakimin tanık koruma tedbirlerine karar vermeden önce bu tehlikenin somut olup olmadığını incelemesi ve kararında bu tehlikeyi gerekçe olarak belirtmesi gerekir. Yenisey, Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi*, 534.

rudan doğrualığı ilkesi bakımından özellik arz etmektedir. Temel olarak CMK md. 210'da (CMUK md. 243) ifadesini bulan delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi gereğince duruşmada hazır bulunma hakkına sahip olanlar, tanığın açıklamaları sırasındaki reaksiyonlarını takip etmeli, tanık da onların tepkileriyle yüzleşmelidir²⁴⁷. Bu çerçevede sanık aleyhine olan tanıklara soru sorulması, 'yüz yüze karşılaşma' anlamına gelmektedir²⁴⁸. AİHM'ye göre ise bu, AİHS md. 6/3-d anlamında mutlak bir hak teşkil etmemektedir. Mahkeme, yargılama konusu olayın tek delili bir tanık beyanıysa ya da başka delillerin varlığına rağmen mahkûmiyet hükmü ağırlıklı olarak bu tanığın anlatımlarına dayanıyorsa onun istisnasız bir şekilde duruşmaya getirilerek sanıkla yüzleştirilmesini adil yargılanma hakkı bakımından zorunlu görmektedir²⁴⁹. Anayasa Mahkemesi²⁵⁰ ve Yargıtay kararları²⁵¹ da aynı yöndedir. Nitekim 5726 sayılı TTK md. 9/8'de hakkında koruma tedbiri uygulanan tanığın beyanının tek başına hükme esas teşkil edemeyeceği düzenlenmiştir.

²⁴⁷ "Tanık, mahkeme heyeti tarafından dinlendiğinden, heyetin tüm üyeleri tanığın reaksiyonlarını doğrudan gözlemleyebilmişlerdir." AYM'nin 2014/12906 Bşv. No.lu ve 07.05.2015; AİHM'nin 46099/06 Bşv. No.lu; 46699/06 Bşv. No.lu ve 10.04.2012 tarihli kararları <HUDOC>, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023; AYM'nin 2013/7090 Bşv. No.lu ve 18.02.2016 tarihli bir kararında şu görüşlere yer verilmiştir: "... Bu durum ise doğrudan temasta bulunamamış olmaları nedeniyle kendisine soru sormadıkları ve davranışlarını gözlemleyemedikleri tanığın beyanlarını, suç isnadının esasını karara bağlarken belirleyici delil olarak esas alan İzmir 10. Ağır Ceza Mahkemesi hâkimlerinin, anılan tanığın beyanlarının inandırıcılığını ve güvenilirliğini test edememeleri sonucunu doğurmuştur."; Aynı yönde: Şahin, Göktürk, *Ceza Muhakemesi*, 37.

²⁴⁸ Reznikowski, 268, 278; Aynı yönde: Vogler, 241.

²⁴⁹ AİHM, 1988/154/208 Bşv. No.lu ve 21.11.1986 tarihli bir kararında şu görüşlere yer vermiştir: "Her ne kadar organize suçta yaşanan artışın uygun önlemler gerektirdiği şüphesiz olsa da, Mahkeme'ye göre başvurusunun vekilinin "medeni bir toplumda denetim açık ve adil bir yargı usulü" olarak tanımladığı bu duruma.... Sözleşme, ceza davalarının soruşturma aşamasında kimliği gizli tutulan muhbirler gibi kaynaklara müracaat edilmesine engel oluşturmaz. Ancak, bu davada da görüldüğü gibi, daha sonra kimliği gizli tutulan tanıkların ifadelerinin mahkûmiyete temel teşkil edecek yeterlilikte delil olarak kullanılması bambaşka bir meseledir. Bu durum, savunmanın haklarına 6. Madde'nin sağladığı güvencelerle hiç bağdaşmayacak şekilde sınırlandırmalar getirmiştir. Nitekim, Hükümet de başvurusunun mahkûmiyetinin "belirleyici bir ölçüde" kimliği gizli tutulan şahısların ifadelerine dayandırıldığını kabul etmiştir." Aynı yönde: 1998/154/208 Bşv. No.lu ve 20.11.1989 tarihli; Bşv. No.lar: 29900/96, 29901/96, 29902/96, 29903/96, Karar tarihleri: 17.07.2001 <HUDOC>, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023.

²⁵⁰ AYM'nin 2014/18044 Bşv. No.lu ve 18.06.2018 tarihli bir kararında şu görüşlere yer verilmiştir: "Saniğin, hakkında gerçekleştirilen ceza yargılaması sürecinde tanıklara soru yöneltilmesi, onlarla yüzleşebilmesi ve tanıkların beyanlarının doğruluğunu sınıma imkânına sahip olması adil bir yargılamanın yapılabilmesi bakımından gereklidir. Ancak başvuru sahiplerinin tanıklara soru sorabilmesi, onlarla yüzleşebilmeleri mutlak bir hak değildir. Makul gerekçelerle getirilen kısıtlamalar, kimi zaman başvurusunun iddia tanıklarına soru sorabilme ve onlarla yüzleşme imkânını da ortadan kaldırmaktadır. Diğer yandan bir mahkûmiyet -sadece veya belirleyici ölçüde- saniğin soruşturma veya yargılama aşamasında sorgulama veya sorgulama imkânı bulamadığı bir kimse tarafından verilen ifadelere dayandırılmış ise saniğin hakları Anayasa'nın 36. maddesindeki güvencelerle bağdaşmayacak ölçüde kısıtlanmış olur." Aynı yönde: 2013/99 Bşv. No.lu ve 20.03.2014 tarihli; 2013/560 Bşv. No.lu ve 16.04.2011 tarihli; 2013/1189 Bşv. No.lu ve 18.11.2015 tarihli; 2013/7582 Bşv. No.lu ve 11.12.2014 tarihli.

²⁵¹ Y. 6. CD, 01.11.2022, E. 2021/18746, K. 2022/14996; Y. 2. CD, 20.10.2022, E. 2021/5500, K. 2022/17288; Y. 11. CD, 03.10.2022, E. 2021/12888, K. 2022/1541; Y. 16. CD, 21.03.2017, E. 2016/7026, K. 2017/3341 <www.kazanci.com>, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023.

SONUÇ

Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi genellikle şekli ve maddi anlamda olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmekte ise de şekli ve maddi boyutun birbirini tamamlayan (dengeleyen) yönleri olup bağımsız olarak ele alınmaları mümkün değildir. Şekli anlamda delillerin doğrudan doğrualığı bakımından hakim delile nasıl ulaştığı, maddi boyut için ise onun hangi delile başvurduğu, delilin kalitesi önemlidir. CMK md. 217/1’de hakim kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabileceği kuralı yer almaktadır. (CMUK md. 254/1) CMK md. 217/1’in bir tür esin kaynağını teşkil eden StPO md. 261 uyarınca da hakim kararını, duruşmanın bütününden elde ettiği kanaate göre verecektir. Böylelikle gerçeğe daha fazla ulaşma imkânı olacaktır. Söz konusu bu hükümler şekli anlamda delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin yasal görünümünü teşkil etmektedir. “*Duruşmada okunamayacak belgeler*” başlıklı CMK md. 210 (CMUK md. 243) maddi anlamda delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini düzenleyen en önemli hükmüdür. StPO md. 250 ile benzer bir içeriğe sahiptir. Alman hukukunda StPO md. 250 dışında maddi anlamda delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini açıkça düzenleyen başka bir hüküm bulunmamaktadır. Delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi, tanıklarla yani kişisel delillerle ilgilidir. CMK md. 210/1 uyarınca, bir olayın ispatı bir tanığın algılamalarına dayanıyorsa bu kişinin hakim tarafından duruşmada *mutlak* surette dinlenilmesi gerekmektedir.

Vicdani kanaati oluşturan delillerin kendi içinde tek tek değerlendirilmesi kadar olayın bütünlüğü içinde hep birlikte değerlendirilmesi de gerekmektedir. Deliller bir bütünlük teşkil ediyorsa, bu bütünün birbiri ile uyuşan, birbirini tamamlayan parçalarından birini de tanık beyanı teşkil ediyorsa kaç tane olduğu önemli olmaksızın her bir tanığın duruşmada dinlenmesi bir zorunluluk teşkil etmektedir. CMK md. 210/1 bakımından önemli olan, tanığın beyanının hükmün kurulmasında sahip olduğu fonksiyonel ağırlıktır. Bu nitelikteki tanık mutlak surette dinlenilmelidir. Soruşturma aşamasında ifadesi alınmış tanıklardan bazılarının duruşmada dinlenilmesiyle yargılama konusu fiile ilişkin vicdani kanaate ulaşılarak hüküm tesis edilebiliyorsa kalan tanıkların duruşmada dinlenmesine gerek yoktur ve önceki ifade tutanaklarının duruşmada okunulmasıyla yetinilebilir. Nitekim “*Duruşmada okunmasıyla yetinilebilecek belgeler*” başlıklı CMK md. 211/1-c’de aynı yönde kaleme alınarak mutlak surette dinleme bakımından tanık ifadelerinin taşıdığı önemin belirleyici olduğu hüküm altına alınmıştır. CMK md. 210/1’de dinleme işleminin ‘*mutlaka*’ yapılması gerektiği belirtilmesine başka bir ifadeyle mutlak okuma yasağına rağmen CMK md. 211’de okumaya izin verilmiştir. Bir işlemin mutlaka yapılması hüküm altına alındıktan sonra bununla bağdaşmayan işleme (okuma) izin veren bir düzenlemenin olması, kanun tekniği bakımından uygun olmamıştır. Nitekim StPO md. 250’de ‘*mutlaka*’ ibaresine yer verilmemiştir. Bu nedenle CMK md. 210/1’in “*Olayın delili,*

bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanık duruşmada mutlaka dinlenir.” yerine okuma işlemine izin verilmesi gereken durumların varlığı dikkate alınarak “Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanığın duruşmada dinlenmesi esastır.” ya da “Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, kural olarak bu tanık duruşmada dinlenmelidir” gibi bir düzenlemeye gidilmesi daha uygun olacaktır.

Delillerin doğrudan doğruyalığı, ceza muhakemesinin temel ilkelerinden biri olmakla birlikte çeşitli nedenlerle sınırlandırılmak zorunda kalmıştır. Özellikle de maddi anlamda delillerin doğrudan doğruyalığı, usul ekonomisi ilkesiyle çeliştiğinden esas olarak bunu sağlamayı ve delillerin kaybolmasını önlemeyi amaçlayan çeşitli istisnalara yer verilmiştir. Gerçeğe ulaşmak bakımından ilkeye uygun bir şekilde delillerin toplanmasına ek olarak ulaşılan vicdani kanaati tamamlayıcı nitelikte dolaylı delillere başvurulup bir bütünlük içinde değerlendirilebilmelidir. Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi esas itibarıyla fiziksel değil kişisel delillerle ilgili olduğundan yazılı belge ve tutanaklar duruşmada okunarak karara dayanak olarak kullanılabilir. Böyle bir okuma işlemi delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesinin bir istisnası olmayıp sonucudur. Ayrıca maddi gerçeğe ulaşılması bakımından bu aynı zamanda bir zorunluluktur. CMK md. 209/1’de okunması zorunlu belgelerin bir kısmı ismen sayılmış bir kısmı için ise “*gibi*” edatına yer verilerek bu belgelerle benzerlik taşıması şartı getirilmiştir. Maddi gerçeğe ulaşmak bakımından “*gibi*” edatını yazılı belgede bulunan iradenin tespit edilememesi ya da anonim olması şeklinde de anlamak gerekmektedir. Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesinin istisnalarından büyük bir kısmını, “*Duruşmada okunmasıyla yetinilebilecek belgeler*” başlıklı CMK md. 211’de belirtilen durumlar oluşturmaktadır. Alman Hukukunda ise “*Tutanakların okunması*” başlıklı StPO md. 251’de benzer hususlar düzenlenmektedir. CMK md. 211’de belirtilen durum ve kişiler (tanık ve suç ortağı) dışındakiler bu madde çerçevesinde değerlendirilmemeli CMK’nın ilgili hükümleri uygulanmalıdır.

CMK md. 211/1- (a) ve (b)’de tanık ve sanığın suç ortağının mahkemede hazır edilememesinin hangi nedenden kaynaklanması gerektiğinin belirtildiği, bu yönüyle de her iki hükmün AİHM içtihatlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak bu kişilerin ifadelerinin önemine ilişkin bir düzenlemenin olmaması, bu beyanların hükme esas alınması ve yargılamada bundan dolayı savunma tarafının maruz kaldığı sınırlamayı telafi eden dengeleyici unsurlara yer verilmemesi tehlikelerini beraberinde getirmektedir. CMK md. 211’de, TKK md. 9/8’de yer alan hakkında koruma tedbiri uygulanan tanığın beyanının tek başına hükme esas teşkil edemeyeceği şeklindeki hükme benzer bir düzenleme yapılarak yargılamanın adil olması sağlanmalıdır. Ayrıca, CMK md. 211/1-(b)’de tanık ve sanığın suç ortağının duruşmada hazır edilememesi bakımından getirilen “*giderilmesi olancağı bulunmayan başka bir*” nedenin bulunması şartı, bu kişilerin buldukları

yerin öğrenilememesi durumunu da kapsamaktadır. Özellikle de suç ortaklarına ulaşılmasının en büyük nedenlerinden biri onların kaçmalarıdır. Diğer nedenler için imkansızlık şartı getirilip buldukları yerin öğrenilmemesi gibi bir neden bakımından bu şartın bulunmaması delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini işlevsiz hale getirecektir. Diğer taraftan CMK md. 211/1-(b)'de yer alan "*belli olmayan bir süre için*" ibaresi muğlaktır. Bu ibare yerine makul sürede yargılama hakkı dikkate alınarak "*makul sürede*" ibaresine yer veren bir düzenleme yapılmalıdır. Tüm bu nedenler ve CMK md. 211/1-c'de hakime tanığı dinlemeden onun ifadesinin önem derecesine karar vermesi yetkisinin tanınması da dikkate alındığında CMK md. 211 düzenlemesinin delillerin doğrudan doğrualığı ilkesini kural olmaktan çıkardığını söylemek mümkündür.

Tanık duruşmada açıklamalar yaparken notlarına bakmasına izin verilemeyeceği gibi daha önce alınan ifadelerine ilişkin tutanaklar da okunamaz. Ancak, bu kuralın Kıta Avrupası Hukukunda iki istisnası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tanığın bir hususu hatırlayamadığını beyan etmesi, ikincisi de önceki ve duruşmalardaki açıklamaları arasında bir çelişkinin ortaya çıkmasıdır. Hatırlayamama ve çelişkiye düşme aynı nitelikte olup tanığın bir hususa ilişkin olarak hafızasında ortaya çıkan belirsizlik ya da karmaşaya ilişkin duruşmadaki beyanını belirtmektedir. Okuma işlemiyle bu beyanın etki ve sonuçları ortadan kaldırılarak maddi gerçeğe ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu, diğer bir istisnayı oluşturmaktadır. Tüm bu belirtilenlere ek olarak haksızlık oranı düşük suçlar bakımından seri muhakeme ve basit yargılamayı getiren CMK md 250 ile 251'in duruşma yapılmaksızın hüküm verilmesine imkan tanıyan düzenlemeleri de dikkate alındığında, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesinin istisnai bir karakter kazandığı sonucuna varmak mümkündür.

Dolaylı tanıklık delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi bakımından değerlendirilmemeli, delil serbestisi çerçevesinde ele alınmalıdır. Bilginin doğrudan ya da dolaylı edinilmiş olması önem taşımakla birlikte dolaylı tanıklığa konu bilginin değerinin doğrudan edinilene göre daha az olduğunun söylenmesi her zaman mümkün olmayıp somut olayın kendi koşulları içerisinde değerlendirilmelidir. Tanığın fiziki olarak duruşmada bulunmamasıyla sonuçlanan koruma tedbirleri de dolaylı tanıklık çerçevesinde ele alınmalı bu tanığın beyanı tek başına hükme esas teşkil etmemelidir.

KAYNAKÇA

- Alschuler, Albert W./Deiss, Andrew G. “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ceza Yargılamalarında Jüri Usulünün Kısa Bir Tarihi”, Çev. Halil İbrahim Doğan, *Hasan Kalayoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, S. 23 (2022): 79-140.
- Arellano, Jaime, Blanc, Rafael, Cora, Laura, Decap, Mauricio, Gallardo, Eduardo, Guzmán, Fernando, Moreno Leonardo ve Quilichini, Manuel, *Technology, Criminal Proceedings, Hearings and Oral Trial*.
- Aydın, Devrim. *Ceza Muhakemesinde Deliller*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014.
- Balcı, Murat. *Ceza Muhakemesinde Hüküm ve Çeşitleri*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2013.
- Baytaz, Abdullah Batuhan. “Seri Muhakeme Usulü”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi* 2, S. 8 (2020): 227-273.
- Bıçak, Vahit. *Suç Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010.
- Bolognari, Massimo. “The Appeal in the Italian Criminal Legal System: Legislative Reforms and Case Law”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi* 6, S. 1 (2018): 15-26.
- Beulke, Werner. “Muhakeme İlkeleri”, *Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, editör. Yener Ünver. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004: 445-456.
- Canpolat, Can. “Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık Beyanının İtibari Değerine İlişkin Bazı Özel Durumlar”, *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi XXV*, S. 2 (2021): 511-554.
- Capus, Nadja. “Written Records of Statements and Fairnes”, *Obstacles to Fairness in Criminal Proceedings Individual Rights and Institutional Forms*, editör. John D. Jackson/Sarah J. Summers. Oregon: Oxford and Portland, 2018
- Centel, Nur, Zafer, Hamide. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 8. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi, 2011.
- Cihan, Erol, Yenisey, Feridun. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi, 1997.
- Damaska, Mirjan. “Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study”, *University of Pennsylvania Law Review* 121, (1973): 506-589.
- Detter, Klaus. “Der Zeuge vom Hörensagen - eine Bestandsaufnahme”, *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, Heft: 1 (2003): 1-8.
- Doğan, İdris/Bozdağ, Ahmet. “Ceza Muhakemesinde İstinabe Uygulamasının Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, S. 22 (2022): 1004-1020.
- Dumitrescu, MLaw Adrian. “Das Unmittelbarkeitsprinzip im deutschen und schweizerischen Strafprozessrecht”, *Zeitschrift Für Die Gesamte Strafrechtswissenschaft* 130, S. 1 (2018): 106-155.
- Engelhart, Marc. “The Secret Service’s Influence on Criminal Proceedings”, *A War on Terror? The European Stance on a New Threat, Changing Laws and Human Rights Implications*, editör. Wade Marianne / Maljević Almir. New York: Springer, 2010: 448-505.

- Ersoy, Uğur. “Ceza Muhakemesinde in Absentia Duruşma Yapılması ve Mahkûmiyet Kararı Verilmesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10, S. 1 (2020): 52-86.
- Eser, Albin. “Das Verwertungsverbot des § 252 StPO und die Vernehmung des vernehmenden Richters”, *Neue juristische Wochenschrift* 16, S. 3 (1963): 234 - 237.
- Feyzioğlu, Metin. *Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2002. (Vicdani Kanaat)
- Feyzioğlu, Metin. *Ceza Muhakemesinde Tanıklık*. Ankara: Us-A Yayıncılık, 1996. (Tanıklık)
- Feyzioğlu, Metin. *Tanıklık ve Dürüst Muhakeme*. Ankara: US-A Yayıncılık, 1998. (Dürüst Muhakeme)
- Field, Stewart. “Fair Trials and Procedural Tradition in Europe”, *Oxford Journal of Legal Studies* 29 (2), (2009): 365-387.
- Garé, Het. *Onmiddellijkheidsbeginsel in het Nederlandse strafproces*. 1994.
- Groenhuijsen, Marc S./Selçuk, Hatice. “The Principle of Immediacy in Dutch Criminal Procedure in the Perspective of European Human Rights Law”, *Zeitschrift Für Die Gesamte Strafrechtswissenschaft* 126, S. 1 (2014): 248-276.
- Gökçen, Ahmet, Balcı, Murat, Alşahin, Mehmet Emin ve Çakır, Kerim. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 7. Baskı, Ankara; Adalet Yayınevi, 2023.
- Gökçen, Fahri Taner/Yıldırım, Akif. “Suç İsnadına veya Medeni Hak ve Yükümlülüklerle İlişkin Uyuşmazlıklarda Duruşmaya Video Konferans Yöntemiyle Uzaktan Katılma”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 70, S. 1 (2021): 229-293.
- Göktürk, Neslihan. “Yalan Tanıklık Suçu (TCK m. 272)”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XX, S. 1 (2016): 347-409.
- Hakeri, Hakan, Ünver. *Yener Ceza Muhakemesi Hukuku*. 19. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2022.
- Heinrich, Reiter. “Hearsay Evidence and Criminal Process in Germany and Australia”, *Monash University Law Review* 10, (1984): 51-72.
- Hett, Benjamin Carter. *Death in the Tiergarten Murder and Criminal Justice in the Kaiser's Berlin*. Harvard University Press, 2004.
- Hofmann, Robin. “Formalism Versus Pragmatism - A Comparative Legal and Empirical Analysis of the German and Dutch Criminal Justice Systems with Regard to Effectiveness and Efficiency”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 28, S. 4 (2021): 452-478.
- Huber, Sonja. *Der Prozessgrundsatz der Unmittelbarkeit des Verfahrens*. Wien: 2010.
- Illuminati, Giulio. “The Accusatorial Process from the Italian Point of View”, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation* 35, S. 2 (2010): 297-318.
- Jspencer, JR. *Hearsay Evidence in Criminal Proceedings*. Oxford and Portland, 2008.
- Kantar, Baha. *Ceza Muhakemeleri Usulü, Birinci Kitap, Umumi Hükümler*, 4. Baskı, Ankara: Güneş Matbaacılık, 1957.
- Karakehya, Hakan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2015

- Karakehya, Hakan / İnce Tunçer, Asuman. “Ceza Muhakemesinde Basit Yargılama ve Adil Yargılanma Hakkı”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 17 (2021): 303-354.
- Kepler, Johannes. *Die Verwendung Von Beweismitteln Aus Anderen Verfahren Gemäss § 281a ZPO, Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magistra der Rechtswissenschaften im Diplomstudium Rechtswissenschaften*. Linz, 2019.
- Kındhauser, Dres. H.c.Urs. “Ceza Muhakemesi Hukuku’nda İspat Ölçüsü- Alman Ceza Muhakemesi Kanunu 261’in Yorumlanması Üzerine Bir İnceleme”, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Delil ve İspat, Karşılaştırmalı Ceza Hukuku Serisi 15*, editör. Ünver Yener. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014: 523-539.
- Krey, Volker K. “Speech: Characteristic Features of German Criminal Proceedings-An Alternative to the Criminal Procedure Law of the United States”, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 21, S. 4 (1999): 591-605.
- Kunter, Nurullah, Yenisey, Feridun ve Nuhoğlu, Ayşe. *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı. İstanbul; Beta Yayınları, 2010.
- Kunz, Von Karl-Ludwig/Haas, Henriette. “Zusammenhänge der strafgerichtlichen Entscheidungsfindung; Eine empirische Studie in drei Ländern”, *MschKrim 95. Jahrgang*, Heft 3 (2012): 158-183.
- Lorenz, Tabea. *Beweiserhebung mittels Parteiaussage, Dissertation der Universität St. Gallen, Hochschule für Wirtschafts-, Rechts- und Sozialwissenschaft sowie Internationale Beziehungen (HSG) zur Erlangung der Würde einer Doktorin der Rechtswissenschaft*. Dike, 2019.
- Lucas, Christian. “Beweisverwertung im Strafverfahren”, Erişim Tarihi: Eylül 10, 2022, 2, <https://www.juratexte.2ix.de>.
- Marrani, David, “Right to Fair Trial. Impacts of New Technology and Contemporary Space of Justice on the Process and Administration of Justice”, *Tesis Doctoral*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2019.
- Maviş, Volkan. “Ceza Muhakemesi Hukukunda Dolaylı Tanık”, *Suç ve Ceza Dergisi* 15, S. 2 (2022): 249-290.
- Norsted, Cecilia Möller / Vinge, Mattias Lindner. “The Dispute Resolution Review: Sweden”, <<https://thelawreviews.co.uk/title/the-dispute-resolution-review/sweden>>, Erişim Tarihi 2 Eylül 2021.
- Norsted, Cecilia Möller / Vinge, Mattias Lindner. “The Dispute Resolution Review: Sweden”, <<https://thelawreviews.co.uk/title/the-dispute-resolution-review/sweden>>, Erişim Tarihi 2 Eylül 2021.
- Özbek, Veli Özer, Doğan, Koray ve Bacaksız, Pınar. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 15. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Öztürk, Bahri, Tezcan, Durmuş, Erdem, Mustafa Ruhan, Gezer, Sırma Özge, Kırıt Saygılar, F. Yasemin, Alan, Esra Akcan, Özaydın, Özdem, Erden, Efser, Tütüncü, Villemin Altınok, Derya ve Tok, Mehmet Can. *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 16. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Panzavoltat, Michele. “Reforms and Counter-Reforms in the Italian Struggle for an Accusatorial Criminal Law System”, *North Carolina Journal of International Law* 30, S. 3 (2004): 577-624.

- Plagemann, Gottfried. “Alman Hukuku’nda Gizli Soruşturmacının Kullanılması ve Gizli Soruşturmacının Yetkileri”, *Ceza Hukuku ve Kiriminoloji Dergisi* 2, S. 1-2 (2014): 157-189.
- Read, Frank Tom. *Ceza Muhakemesinde Anlattırıcı Soru ve Çapraz Sorgu Teknikleri*, 2. Baskı, Çev. Feridun Yenisey/Neylan Ziyalar. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2015.
- Schroeder, Friedrich Christian, Verrel, Torsten. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Çev. Salih Oktar, Ankara: Yetkin Yayınları, 2019.
- Summers, Sarah J. *Fair Trials the European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*. Hart Publishing, 2000.
- Sommer, Ulrich. “Die Verwertung von im Auslandgewonnenen Beweismitteln”, *Vortrag vom 16. Mai 2003 bei den 2. Petersberger Tagen der Arbeitsgemeinschaft Strafrecht des Deutschen Anwaltvereins zum Thema, Verteidigung und internationales Strafrecht*, 1-20.
- Soyaslan, Doğan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncelleştirilmiş 8. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları, 2020.
- Renzikowski, Joachim. “Adil Yargılanma ve Anonim Tanık Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Tanığın Korunmasında Üç Basamak Teorisi”, *Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, Çev. Ali Kemal Yıldız, editör. Ünver Yener. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004: 265-282.
- Schäuble, Johannes. *Strafverfahren und Prozessverantwortung Neue prozessuale Obliegenheiten des Beschuldigten in Deutschland im Vergleich mit dem US-amerikanischen Recht*. Berlin, 2017.
- Swenson, Thomas. “The German ‘Plea Bargaining’ Debate”, *PACE INT’L L. REV* 7, S. 2 (1995): 373-429.
- Şahin, Cumhur. *Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğrualılığı İlkesi)*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2001. (Delillerin Doğrudan Doğrualılığı)
- Şahin, Cumhur. *Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005. (Şerh)
- Şahin, Cumhur. “Duruşmada Sanığın Önceki İfadelerinin Okunması -CMUK m. 247 Üzerine Bir İnceleme”, *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2, S. 2 (1998), 1-8. (İfadelerin Okunması)
- Şahin, Cumhur, Göktürk, Neslihan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, II, 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2017.
- Toroslu, Nevzat, Feyzioğlu, Metin. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 21. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 2021.
- Tosun, Öztekin. *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, Genel Kısım, C. I*, 4. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984.
- Turhan, Faruk. *Ceza Muhakemesinde Tehlike İçindeki Tanıkların Korunması, Türk, Alman ve Avusturya Hukuklarında Karşılaştırmalı Olarak*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2009. (Tanıkların Korunması)

- Turhan, Faruk. “Ceza Muhakemesinde Şüpheli veya Sanığın Yakınlarının Tanıklıktan Çekinme Hakkı - Kapsamı, Koşulları ve Sonuçları Hakkında Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28, S. 3 (2020): 1383-1427. (Tanıklıktan Çekinme)
- Vogler, Richard. “The Principle of Immediacy in English Criminal Procedural Law”, *Zeitschrift Für Die Gesamte Strafrechtswissenschaft* 126, S. 1 (2014): 239-247.
- Weigend, Thomas, Frase, Richard S. “German Criminal Justice as a Guide to American Law Reform: Similar Problems, Better Solutions”, *Boston College International & Comparative Law Review* XVIII, S. 2 (1995): 317-360.
- Wiedroither, Stefan. *Die Durchbrechungen Der Unmittelbarkeit Im Strafverfahren und Ihre Anfechtungsmöglichkeiten, Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magister der Rechtswissenschaften*. 2016.
- Wolf, Willem-Jan Van Der, Wolf, René Van. *Der The Dutch Criminal Justice System*. Nijmegen: Aolf Legal Publishers, 2008.
- Wong, Christoffer. “Overview of Swedish Criminal Procedure”, *Lund University Faculty of Law Journal*, (2012): 1-35.
- Yaşar, Ercan. “Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Seri Muhakeme Usulü”, *Adalet Dergisi* 2, S. 65 (2020): 255-299.
- Yenisey, Feridun, Nuhoglu, Ayşe. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Yerdelen, Erdal. “Ceza Muhakemesinde Videokonferans Yönteminin (SEGBİS) Kullanımı”, *Bilişim Hukuku Dergisi*, S. 3 (2019): 271-287.
- Yenisey, Feridun, Oktar, Salih. *Alman Ceza Muhakemesi Kanunu Strafprozeßordnung (StPO)*, 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi, 2015.
- Yılmaz, Zahit/Apış, Özge. “Seri Muhakeme ve Basit Yargılama Düzenlemelerinin Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 26, S. 1 (2020): 62-106.